
Kulturní studia

(19) 2/2022

Devatenácté číslo časopisu Kulturní studia, vychází 1. listopadu 2022
Vydává z. s. Kulturní studia,

při programu Hospodářská a kulturní studia, PEF ČZU

Reparations for Historical Injustice and Intergenerational Trauma

Tom Flanagan

Professor Emeritus of Political Science, The University of Calgary, 2500 University Drive NW, Calgary Alberta
T2N 1N4, Canada
Email: tflanaga@ucalgary.ca

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190201>

Thomas Eugene Flanagan is a Canadian social scientist born in the USA. His research and publishing focus on political science, public policy and political theory. Professor Flanagan earned a Master of Arts degree in 1967 and a Doctor of Philosophy degree in 1970 from Duke University in North Carolina. He also studied at the Free University of Berlin. In 1968, Flanagan began teaching at the University of Calgary, where he served as head of the political science department and assistant to the university's chancellor. He is currently professor emeritus at the university. He is a recipient of the FRSC (Fellowship of the Royal Society of Canada, an award given to individuals who, in the Royal Society's assessment, have "made remarkable contributions in the arts, the humanities and the sciences, as well as in Canadian public life").

Abstract

Canadian First Nations (Indians) are said to suffer historical trauma from attendance at residential schools, through loss of culture passed down across generations. But the empirical evidence for this claim is weak. Less than a third of Canadian Indians ever attended residential schools, and the average period of attendance was only 4.5 years. Moreover, the research on intergenerational trauma arising from attendance at the residential schools suffers from numerous methodological weaknesses described in detail in the paper. Claims of intergenerational trauma are being used to justify demands for reparations, but that amounts to transferring wealth from contemporary people who have done nothing wrong to other contemporary people who have suffered no wrong.

Keywords

Canadian First Nations, Indians, Intergenerational Trauma, Historical Trauma, Methodological Weaknesses in Research.

Introduction ¹

A recurrent theme of contemporary politics is the demand for reparations for historical injustice. One recent example comes from California, where the state government has

¹ An earlier version of this article appeared as FLANAGAN, Tom. Did Indian Residential Schools Cause Intergenerational Trauma? *The Dorchester Review*. August 31, 2022. Available at: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/did-indian-residential-schools-cause-intergenerational-trauma>

appointed a commission to discuss paying reparations to the descendants of Black slaves,² even though slavery has been illegal in California since 1849 and in the United States since 1865. In Europe, Poland has recently demanded that Germany pay another \$1.3 trillion Euros for damages caused in World War II, even though Germany paid reparations earlier and Poland renounced further claims in 1953 (admittedly under Soviet dictation).³ In Canada, tens of billions of dollars have been paid or promised to various subcategories of Indians (First Nations), based on claims related to education, child adoption, foster care, and provision of clean water. A claim for general reparations for colonialism has not yet been made but seems likely to come in the future.⁴

Claims for reparations are always specific to historical circumstances. Here I will look closely at one aspect of the Canadian claims, the allegation that attendance at residential schools traumatized Indians in a way that has been passed down from generation to generation and still affects their well-being. After examining this hypothesis and finding it to be dubious, I will turn to a more general consideration of the principles that should govern reparations.

Historical trauma

“Trauma” is a Greek word meaning wound or injury. Its original and still current use in medicine is to describe physical injuries, such as whiplash after a car accident. More recently, it has been widely used to describe psychological stress caused by wars and natural catastrophes, i.e., Post-Traumatic Stress Syndrome. An even further and more recent extension has applied the concept of trauma to whole peoples or nations, as in the phrase “historical trauma.”

Historical trauma is not a bad way to describe what happened to the original peoples of what is now Canada. The coming of the Europeans brought killer diseases against which they had no inherited immunity.⁵ It eroded their traditional way of life and made them a small demographic minority in a new nation. Of course, this did not happen all at once. The fur trade was a boon to the Indians and Inuit in much of Canada. By bringing new technologies and opportunities for trade, it raised their standard of living, even though possession of new

² HAR, Janie. California group votes to limit reparations to slave descendants. *CTV News*, March 30, 2022. Available at: <https://www.ctvnews.ca/world/california-group-votes-to-limit-reparations-to-slave-descendants-1.5840232>

³ Poland to demand \$1.3 trillion in WWII reparations from Germany. *CBS News*, September 1, 2022. Available at: <https://www.cbsnews.com/news/poland-germany-wwii-nazi-war-reparations/>

⁴ JONES, Ryan Patrick. New national chief calls for reparations for Indigenous people. *CBC News*, Jul 09, 2021. Available at: <https://www.cbc.ca/news/politics/national-chief-reparations-indigenous-people-1.6096493>

⁵ DIAMOND, Jared. *Guns, Germs, and Steel*. New York: WW Northon & Co. 1997.

weapons also touched off new wars. But in the long run the advance of European civilization was devastating for the natives, as agriculture, resource exploitation, and industrial production became the motors of the new economy. Indians found themselves pushed into Indian reserves, where they were protected from extermination but were also made remote from economic progress.

So, there is no question that history dealt the First Nations a bad hand. But it is another question whether residential schools are particularly responsible for their plight. It is commonly asserted today that residential schools are responsible for the “intergenerational trauma” of Indigenous people by having cut them off from their traditional languages and cultures. It is further said that the schools, by removing children from their parents, damaged their sense of family life, so that they were unable to become good parents when it was their turn to marry and raise families. Thus, the damage was passed down from generation to generation, resulting in the ills that plague Indigenous people today: lower life expectancy, higher disease morbidity, alcohol and drug abuse, unemployment, crime, and so on.

The legacy media routinely present the thesis of intergenerational trauma from the residential school experience as if it were an established fact. A typical example is a 2021 Canadian Broadcasting Company story entitled “How residential school trauma of previous generations continues to tear through Indigenous families: Trauma can have physical and mental effects for six generations, Indigenous health experts say.”⁶ The format of such stories has become stylized: a brief, highly torqued portrait of residential schools, a few quotes from “experts,” and a couple of personal accounts. But at least one of the stories is far from heart-rending. It concerns a woman who is now a tenured professor of public health at the University of Toronto. She says her parents went to residential school, and she was largely raised in foster homes. “My kids have to deal with this sort of, sometimes crazy, sometimes unstable mom, because I didn't have parents because they went to residential school,” she says, adding that she didn't like to go to parent-teacher conferences for her four children because they “evoked negative feelings.”

But by any reasonable standard, this woman's life ought to be considered an inspiration, not a disaster. After a difficult childhood, she earned a Ph.D. in child psychology, now holds a tenured position at one of Canada's most prestigious universities, and seems to have successfully (she doesn't say otherwise) mothered four children. She would be a viable

⁶ CUTTLER, Marcy. How residential school trauma of previous generations continues to tear through Indigenous families. *CBC News*, Jun 04, 2021. Available at: <https://www.cbc.ca/news/health/residential-schools-intergenerational-trauma-kamloops-1.6052240>

candidate for super-woman! Whatever intergenerational traumas she claims to have suffered, they haven't kept her from achieving extraordinary success.

Behind these superficial stories in the media lies a body of academic research, the findings of which need to be scrutinized more carefully. There are numerous methodological reasons to be cautious about what is reported in this literature.

First, with a tip of the deer hunter hat to Sherlock Holmes, there is a dog that didn't bark. The obvious first step in research should have been to compare the life outcomes of those who attended residential school to those who did not. Were there differences in variables such as income, employment history, educational attainment, quality of housing, family stability, use of drugs and alcohol, obesity, and other objectively diagnosable medical conditions? Among those who attended residential school, a further investigation, on the dose-response model in medicine, would be to see if a longer period of attendance was correlated with more negative outcomes, as would be predicted by the standard indictment of the schools.

Unfortunately, almost none of this research has been done. A golden opportunity was missed in the *First Nations Regional Health Survey (RHS)*, carried out in the years 2008-2010.⁷ In this major effort funded by a consortium of government agencies, researchers carried out more than 21,000 interviews on Indian reserves across Canada. Reserves and individuals were randomly selected in a two-stage sampling framework. The survey included questions about residential school attendance as well as the objective life-outcome variables mentioned above. Yet the researchers published few comparisons of objective outcomes of IRS attendees against others, even though the report is critical of residential schools in several places. They did say that those who attended residential school were more likely to report having been diagnosed with at least one chronic health condition,⁸ but that finding means little because attendees were much older on average than other respondents,⁹ and age is notoriously associated with chronic health problems. The report contains nothing on how IRS attendees performed with respect to income, employment, housing, and other obviously important, objectively measurable variables.

⁷ *First Nations Information Governance Centre (FNIGC)*. First Nations Regional Health Survey (RHS) 2008/10: National report on adults, youth and children living in First Nations communities. Ottawa: FNIGC, 2012, pp. 15-17. Available at: https://fnigc.ca/wp-content/uploads/2020/09/5eedd1ce8f5784a69126edda537dccfc_first_nations_regional_health_survey_rhs_2008-10_-_national_report_adult_2.pdf

⁸ *Ibidem*, p. 118.

⁹ *Ibidem*, p. 203.

This neglect of the obvious has been typical of the Canadian research of the alleged IRS factor in intergenerational trauma. A comprehensive literature review published in 2017 lists 67 published studies on the subject.¹⁰ This research, carried out almost entirely by social workers, psychologists, psychiatrists, physicians, and nurses, reports virtually nothing about the income, employment, education, and other objectively measurable characteristics of ISR attendees. There has been little work by economists, sociologists, and political scientists, who might have been more interested in objective outcomes. That dog simply didn't bark.

One exception is the work of Simon Fraser University economist Donna Feir, who found that Indian mothers who attended IRS had a similar socio-economic status to those who did not.¹¹ More recently, she and a colleague showed in a sophisticated analysis that, at least from the 1950s onward, those who attended residential tended to experience an increase in height, decrease in obesity, and lesser prevalence of diabetes, in comparison to those who went to non-residential schools. Substantial statistical acrobatics were required to tease out these results because children sent to residential school in this period tended to be shorter, fatter, and in poorer health than those who went elsewhere. The schools served in effect as refuges for abused and neglected children, so their students on average started with medical and social deficits.¹²

Apart from Feir's work, published research deals almost exclusively with subjective variables such as self-reported health and happiness among residential school attendees and their children (and grandchildren). The latter is an increasingly important part of the research. Almost all the schools were shut down by the 1980s, so most who attended are deceased or at least aged. Researchers, therefore, are focussing on their children or even grandchildren, on the assumption that negative effects of IRS attendance might be passed down across generations. Generally speaking, respondents to questionnaires and interviews are sorted as to whether they had at least one parent, or perhaps one grandparent, who attended IRS.

It is an interesting approach, but it neglects other factors of family life that are politically incorrect to mention today but that are obviously important from a common-sense viewpoint. For example, did the child come from a stable, two-parent family? Was there a

¹⁰ WILK, Piotr; MALTYBY, Alana; COOKE, Martin. Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review. *Public health reviews*, 2017, 38.1: 1-23., Table 2.

¹¹ FEIR, Donna. *The intergenerational effect of forcible assimilation policy on education*. Department of Economics, University of Victoria, 2015., p. 3. Available at: <https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/assets/docs/discussion/DDP1501.pdf>

¹² FEIR, Donna L.; AULD, M. Christopher. Indian residential schools: Height and body mass post - 1930. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 2021, 54.1: 126-163.

mixed marriage in which a non-Indian parent and relatives could provide additional opportunities for children?

Here is how the authors of the review article summarize some of the results of the 67 articles they have collected:

“Twelve papers used self-reported health or general quality of life as an outcome measure and found that people who had attended residential schools generally felt as though their health or quality of life had been negatively impacted... However, while the studies reveal negative effects in relation to the residential school system, this cannot be said for everyone who attended. For example, some studies have found better overall reported health among those with family members who attended... Physical health problems, namely chronic health conditions and infectious diseases, were also apparent in the literature. Thirteen papers related specific physical health conditions to residential school attendance. These included conditions such as HIV/AIDS, chronic conditions (e.g. diabetes, obesity), tuberculosis (TB), Hepatitis C virus (HCV), chronic headaches, arthritis, allergies, and sexually transmitted infections (STIs)... many First Nations people who had personally attended residential schools reported suffering from physical ailments including, chronic headaches, heart problems, and arthritis.

Mental health, and particularly emotional well-being, was the area of health most commonly identified as affected by residential school attendance. Forty-three studies reviewed found that personal or intergenerational residential school attendance was related to mental health issues such as mental distress, depression, addictive behaviours and substance misuse, stress, and suicidal behaviours... Familial residential school attendance has been associated with lower self-perceived mental health and a higher risk of distress and suicidal behaviours... Intergenerational effects were found [by one researcher] among women who had parents or grandparents attend residential schools, with women reporting that familial attendance at residential school had had an enduring impact on their lives and mental health.

Substance abuse and addictive behaviours have also been identified as common among those impacted by residential schools...

Suicide and suicidal thoughts and attempts were associated with personal and familial residential school attendance in several papers... Youth (12–17 years) participating in the on-reserve First Nations Regional Health Survey who had at least one parent who attended

residential school reported increased suicidal thoughts compared to those without a parent that attended.”¹³

There are some obvious problems with these findings that can be seen by anyone familiar with statistical research in the social sciences. An inventory of such problems can be found in the famous article by Stanford medical researcher John Ioannidis, “Why Most Published Research Findings are False,”¹⁴ so I draw on Ioannidis for the following critique.

First, these studies were all carried out in the first two decades of the 21st century, after the Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples (1996) condemned Indian Residential Schools.¹⁵ After that, the government of Canada negotiated the Indian Residential Schools Settlement Agreement (2006), leading to compensation payments of \$5-6 billion to those who had attended the schools.¹⁶ Then the Truth and Reconciliation Commission held widely publicized hearings from 2010 to 2015, at which thousands of people who had attended residential schools were encouraged to testify about their experiences, without much balancing testimony solicited from those who had taught or otherwise worked in the schools. So for more than two decades, former attendees heard over and over that the schools were the worst thing that ever happened to them, priming them to tell researchers that residential schools were a major contributor to whatever problems they experienced in their own lives. And a great deal of money was at stake. As Ioannidis puts it, “The greater the financial and other interests and prejudices in a scientific field, the less likely the research findings are to be true.”¹⁷

Another problem is the design of these studies. When multiple researchers start with a single factor—in this case, attendance at Indian residential schools—and then look for association with a range of variables, some positive correlations are bound to show up. The problem is magnified when dealing with self-reported social and psychological variables such as stress, anxiety, suicidal thoughts, general good health, drug and alcohol abuse, depression, self-esteem, fear, resentment, shame, and troubled relationships, which are often defined by different researchers in varying ways. The lack of rigorous, universally accepted definitions makes it easier to squeeze positive results out of ambiguous data. To quote Ioannidis again,

¹³ WILK, Piotr; MALTBY, Alana; COOKE, Martin. Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review. *Public health reviews*, 2017, 38.1: 1-23., Table 2.

¹⁴ IOANNIDIS, John P. A. Why most published research findings are false. *PLoS medicine*, 2005, 2.8: e124.

¹⁵ *Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples*. [online] Library and Archives Canada, 2016-11-02. Available at: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/aboriginal-heritage/royal-commission-aboriginal-peoples/Pages/final-report.aspx>

¹⁶ *Statistics on the Implementation of the Indian Residential Schools Settlement Agreement* [online]. The official website of the Government of Canada, 2019-02-19. Available at: <https://rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1315320539682/1571590489978>

¹⁷ Ioannidis, op. cit., Corollary 5.

“The greater the flexibility in designs, definitions, outcomes, and analytical modes in a scientific field, the less likely the research findings are to be true.”¹⁸

The problem is even further magnified when researchers divide their samples into small subsamples, as was sometimes done in these studies, proclaiming that a result holds true for only one sex, or only for certain age groups. The finding may be interesting, but the methodology makes it tentative at best. Subsamples in quantitative research seldom exactly mirror the larger sample, and their smaller size gives rise to larger error variance.

The underlying problem can be illustrated by a simple thought experiment. Picture an unweighted coin. The chances of flipping five heads in a row are 0.5 to the fifth power, or approximately 0.03. That is better than the level of statistical significance of 0.05 used in much research. Yet if you flip the coin a hundred times, you will not be surprised to have a run of five (or even more) heads somewhere along the line. The improbable often happens if there are a lot of trials. Similarly, if you run correlations of one variable against many others, you will get some correlations that are really chance phenomena, even if the computer says the finding is statistically significant because the probability of it happening by chance is $p < .05$. This problem plagues all statistical research and can be overcome only by replication of studies using different samples.

Further false results arise when researchers are seeking positive correlations and expect to find them, which is overwhelmingly true of the literature on the effects of attendance at residential schools. All the publications start by giving a negative portrait of the schools, which leaves no doubt where the sympathies of the researchers lie. This is not to say that they were dishonest in the way they carried out their work, but they are human beings whose sympathies can influence the way they interpret and report ambiguous findings.

Another issue is that a number of these studies are based on small samples that do not allow comparative findings. As Ioannidis puts it, “The smaller the studies conducted in a scientific field, the less likely the research findings are to be true.”¹⁹ Fourteen of the 67 studies summarized in the review article mentioned above were based on sample sizes of fewer than 100, and several others were not much larger. Researchers in most of these small studies interviewed only residential school attendees without a control group. If you talk only to attendees, you may find that many of them mention various social and psychological problems, but that doesn't show that such problems are more prevalent among them than among those who attended reserve day schools, or public schools in town, or no school at all.

¹⁸ Ioannidis, op. cit., Corollary 4.

¹⁹ Ioannidis, op. cit., Corollary 1.

The medical and social problems of Indigenous people are certainly real, but should residential schools be indicted as the chief or even a major cause? Beyond the methodological issues highlighted above, several factual obstacles to accepting the thesis are apparent. Careful tabulations by independent researcher Nina Green show that at most one third of Indian children ever attended IRS, and in most years the percentage was considerably less.²⁰ There were always more students in day schools on Indian reserves, plus some who attended residential schools on a daily basis while continuing to live at home, or who went to public or Catholic schools in nearby towns, or did not go to any school at all. And of those who did go to residential schools, many were there only briefly; the average period of attendance has been estimated at 4.5 years.²¹ Was that really enough to destroy children's bonds with their family and traditional culture? Other influences upon First Nations seem more important, such as the confinement to Indian reserves, which impeded economic progress, followed by extension of the welfare state, which undermined previously strong Indigenous families.

In any case, the past is over and cannot be changed. Canada has profusely apologised, especially for residential schools but for other forms of education, too.²² Cash compensation totalling more than \$30 billion has been paid out or promised to First Nations individuals for the alleged sins of the past,²³ and more will probably be forthcoming. Indigenous people can now do more for themselves and their children by focussing on things they can change, such as low educational achievement, family disintegration, and governance on reserves, rather than rehearsing the past.

Conclusion

Let me conclude briefly with a few thoughts about reparations. It's a big subject that would take a book to explore fully, but I can state a couple of guiding principles that seem evident to me. In honesty, however, I would admit that many would challenge what seems obvious to me. As always in public affairs, there is much debate over first principles.

²⁰ GREEN, Nina. Two-Thirds Did Not Attend Residential School. *The Dorchester Review*, July 13, 2022.

Available at: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/two-thirds-did-not-attend>

²¹ CLIFTON, Rodney A. and Mark DeWolf. Putting the TRC Report into Context. In Clifton and DeWolf, eds., *From Truth Comes Reconciliation*. Winnipeg: Frontier Centre for Public Policy, 2021, p. 37.

²² FLANAGAN, Tom. *Fiscal Explosion: Federal Spending on Indigenous Programs, 2015–2022*. Fraser Institute, 2021. Available at: <https://fraserinstitute.org/sites/default/files/fiscal-explosion-federal-spending-on-indigenous-programs-2015-2022.pdf>

²³ Adding amounts mentioned in *ibid* plus \$20 billion in:

Agreements-in-Principle reached on compensation and long-term reform of First Nations child and family services and Jordan's Principle. *Indigenous Services Canada*, January 4, 2022. Available at: <https://www.canada.ca/en/indigenous-services-canada/news/2022/01/agreements-in-principle-reached-on-compensation-and-long-term-reform-of-first-nations-child-and-family-services-and-jordans-principle.html>

First, it is generally accepted in constitutional democracies that government should pay compensation or reparations to people that it has directly harmed by illegal or even mistaken actions taken in good faith. Thus governments will compensate people harmed by false imprisonment, or people whose property is confiscated without just cause. There are inevitable disputes about the details, but the principle of compensation is widely accepted. Similarly, nations that launch unjust wars of aggression are made to pay compensation if they lose those wars, though of course compensation is usually not forthcoming if they win.

Where the principle of reparations becomes more questionable is when it is extended across generations. If a falsely accused person dies in jail, a government that cares about the rule of law will announce a posthumous exoneration when the truth comes to light, but will it pay compensation to the unfortunate victim's grandchildren and great-grandchildren? Almost certainly not. History is replete with tragic injustices, and the books must be closed at some point. The fundamental problem is this: when governments pay compensation for historical injustice, they tax people who have done no wrong to transfer wealth to people who have suffered no wrong.

Take the proposed reparations for slavery in California as an example. In that state, no one is alive who ever held slaves, nor ever was a slave. Are those living people who have one or more slave ancestors worse off today because of that fact? Perhaps, but how could you show it after five or six generations of intermarriage, moving around the United States, and making thousands of personal decisions about education and employment? And are the tens of millions of recent Hispanic and Asian immigrants to California better off because slavery was practiced in the American South before 1865? It is hard to see why. Yet they will be taxed to pay reparations.

This, I believe, is the proper context in which to see the Canadian claim that intergenerational trauma has resulted from attendance at Indian residential schools. It is an attempt to build an intellectual justification for taxing people who have committed no injustice—contemporary Canadian citizens—to give money to people who have suffered no injustice—contemporary Indians.

References

- Agreements-in-Principle reached on compensation and long-term reform of First Nations child and family services and Jordan's Principle. *Indigenous Services Canada*, January 4, 2022. Available at: <https://www.canada.ca/en/indigenous-services-canada/news/2022/01/agreements-in-principle-reached-on-compensation-and-long-term-reform-of-first-nations-child-and-family-services-and-jordans-principle.html>
- CLIFTON, Rodney A. and Mark DeWolf. Putting the TRC Report into Context. In Clifton and DeWolf, eds., *From Truth Comes Reconciliation*. Winnipeg: Frontier Centre for Public Policy, 2021, p. 37.
- CUTTLER, Marcy. How residential school trauma of previous generations continues to tear through Indigenous families. *CBC News*, Jun 04, 2021. Available at: <https://www.cbc.ca/news/health/residential-schools-intergenerational-trauma-kamloops-1.6052240>
- DIAMOND, Jared. *Guns, Germs, and Steel*. New York: WW Northon & Co. 1997.
- FEIR, Donna L.; AULD, M. Christopher. Indian residential schools: Height and body mass post - 1930. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 2021, 54.1: 126-163. DOI: <https://doi.org/10.1111/caje.12495>
- FEIR, Donna. *The intergenerational effect of forcible assimilation policy on education*. Department of Economics, University of Victoria, 2015. Available at: <https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/assets/docs/discussion/DDP1501.pdf>
- First Nations Information Governance Centre (FNIGC)*. First Nations Regional Health Survey (RHS) 2008/10: National report on adults, youth and children living in First Nations communities. Ottawa: FNIGC, 2012, pp. 15-17. Available at: https://fnigc.ca/wp-content/uploads/2020/09/5eedd1ce8f5784a69126edda537dccfc_first_nations_regional_health_survey_rhs_2008-10_-_national_report_adult_2.pdf
- FLANAGAN, Tom. Did Indian Residential Schools Cause Intergenerational Trauma? *The Dorchester Review*. August 31, 2022. Available at: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/did-indian-residential-schools-cause-intergenerational-trauma>
- FLANAGAN, Tom. *Fiscal Explosion: Federal Spending on Indigenous Programs, 2015–2022*. Fraser Institute, 2021. Available at:

<https://fraserinstitute.org/sites/default/files/fiscal-explosion-federal-spending-on-indigenous-programs-2015-2022.pdf>

GREEN, Nina. Two-Thirds Did Not Attend Residential School. *The Dorchester Review*, July 13, 2022. Available at: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/two-thirds-did-not-attend>

HAR, Janie. California group votes to limit reparations to slave descendants. *CTV News*, March 30, 2022. Available at: <https://www.ctvnews.ca/world/california-group-votes-to-limit-reparations-to-slave-descendants-1.5840232>

IOANNIDIS, John P. A. Why most published research findings are false. *PLoS medicine*, 2005, 2.8: e124. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0020124>

JONES, Ryan Patrick. New national chief calls for reparations for Indigenous people. *CBC News*, Jul 09, 2021. Available at: <https://www.cbc.ca/news/politics/national-chief-reparations-indigenous-people-1.6096493>

Poland to demand \$1.3 trillion in WWII reparations from Germany. *CBS News*, September 1, 2022. Available at: <https://www.cbsnews.com/news/poland-germany-wwii-nazi-war-reparations/>

Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples. [online] Library and Archives Canada, 2016-11-02. Available at: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/aboriginal-heritage/royal-commission-aboriginal-peoples/Pages/final-report.aspx>

Statistics on the Implementation of the Indian Residential Schools Settlement Agreement [online]. The official website of the Government of Canada, 2019-02-19. Available at: <https://rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1315320539682/1571590489978>

WILK, Piotr; MALTBY, Alana; COOKE, Martin. Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review. *Public health reviews*, 2017, 38.1: 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40985-017-0055-6>

Odškodnění za historickou křivdu a mezigenerační trauma

Tom Flanagan

Professor Emeritus of Political Science, The University of Calgary, 2500 University Drive NW, Calgary Alberta
T2N 1N4, Canada
Email: tflanaga@ucalgary.ca

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190201cs>

Thomas Eugene Flanagan je kanadský vědec narozený v USA. Ve svém výzkumu a publikační činnosti se zaměřuje na politologii, veřejnou politiku a politickou teorii. Flanagan získal v roce 1967 titul Master of Arts a v roce 1970 titul Doctor of Philosophy na Duke University v Severní Karolíně. Studoval také na Svobodné univerzitě v Berlíně. V roce 1968 začal Flanagan vyučovat na univerzitě v Calgary, kde působil jako vedoucí katedry politických věd a asistent rektora univerzity. V současné době je na této univerzitě emeritním profesorem. Je nositelem FRSC (Fellowship of the Royal Society of Canada, ocenění udělované jednotlivcům, kteří se podle hodnocení Královské společnosti „významně zasloužili o umění, humanitní a přírodní vědy, jakož i o kanadský veřejný život“).

Abstrakt

Kanadské „První národy“ (indiáni) údajně trpí historickým traumatem z docházky do rezidenčních škol, a to kvůli ztrátě kultury předávané z generace na generaci. Empirické důkazy pro toto tvrzení jsou však slabé. Rezidenční školy navštěvovala méně než třetina kanadských Indiánů a průměrná doba docházky byla pouze 4,5 roku. Výzkumy mezigeneračního traumatu plynoucího z docházky do rezidenčních škol navíc trpí řadou metodologických nedostatků, které jsou v článku podrobně popsány. Tvrzení o mezigeneračním traumatu se používají k ospravedlnění požadavků na odškodnění, což se však rovná přesunu bohatství od současných lidí, kteří se ničeho špatného nedopustili, k jiným současným lidem, kterým se nic zlého nestalo.

Klíčová slova

Kanadské první národy, Indiáni, mezigenerační trauma, historické trauma, metodologické nedostatky ve výzkumu.

Úvod¹

Opakujícím se tématem současné politiky je požadavek na odškodnění za historické křivdy. Jeden z posledních příkladů pochází z Kalifornie, kde vláda státu jmenovala komisi, která má projednat vyplacení odškodnění potomkům černošských otroků,² přestože otroctví je v Kalifornii nezákonné od roku 1849 a ve Spojených státech od roku 1865. V Evropě Polsko

¹ Dřívější verze tohoto článku vyšla pod názvem FLANAGAN, Tom. Did Indian Residential Schools Cause Intergenerational Trauma? *The Dorchester Review*. August 31, 2022. Dostupné z: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/did-indian-residential-schools-cause-intergenerational-trauma>
² HAR, Janie. California group votes to limit reparations to slave descendants. *CTV News*, March 30, 2022. Dostupné z: <https://www.ctvnews.ca/world/california-group-votes-to-limit-reparations-to-slave-descendants-1.5840232>

nedávno požadovalo, aby Německo zaplatilo dalších 1,3 bilionu eur za škody způsobené za druhé světové války, přestože Německo zaplatilo reparační již dříve a Polsko se v roce 1953 (pravda, pod sovětským diktátem) dalších nároků vzdalo.³ V Kanadě byly vyplaceny nebo přislíbeny desítky miliard dolarů různým podskupinám indiánů (First Nations) na základě nároků souvisejících se vzděláním, adopcí dětí, pěstounskou péčí a zajištěním čisté vody. Nárok na obecné odškodnění za kolonialismus zatím nebyl vznesen, ale zdá se, že v budoucnu pravděpodobně přijde.⁴

Nároky na odškodnění jsou vždy specifické vzhledem k historickým okolnostem. Zde se budu blíže zabývat jedním aspektem kanadských nároků, a to tvrzením, že docházka do rezidenčních škol traumatizovala indiány způsobem, který se přenáší z generace na generaci a stále ovlivňuje jejich blahobyt. Poté, co tuto hypotézu prozkoumám a shledám ji pochybnou, přejdu k obecnější úvaze o zásadách, jimiž by se měly řídit reparační.

Historické trauma

„Trauma“ je řecké slovo, které znamená zranění nebo úraz. Původní a stále aktuální použití v medicíně je popis fyzických zranění, jako je například zranění způsobené nárazem po autonehodě. V poslední době se hojně používá k popisu psychického stresu způsobeného válkami a přírodními katastrofami, tj. posttraumatického stresového syndromu. Ještě dalším a novějším rozšířením se pojem trauma vztahuje na celé národy nebo země, jako je tomu ve spojení „historické trauma“.

Historické trauma není špatný způsob, jak popsat to, co se stalo původním národům na území dnešní Kanady. Příchod Evropanů s sebou přinesl vražedné nemoci, proti nimž neměli zděděnou imunitu.⁵ To narušilo jejich tradiční způsob života a učinilo z nich malou demografickou menšinu v novém národě. Samozřejmě se to nestalo najednou. Obchod s kožešinami byl pro indiány a Inuity ve velké části Kanady přínosem. Tím, že přinesl nové technologie a obchodní příležitosti, zvýšil jejich životní úroveň, i když vlastnictví nových zbraní také vyvolalo nové války. Z dlouhodobého hlediska byl však postup evropské civilizace pro domorodce zničitelský, protože hnacími silami nové ekonomiky se stalo zemědělství, těžba surovin a průmyslová výroba. Indiáni byli zatlačeni do indiánských

³ Poland to demand \$1.3 trillion in WWII reparations from Germany. *CBS News*, September 1, 2022. Dostupné z: <https://www.cbsnews.com/news/poland-germany-wwii-nazi-war-reparations/>

⁴ JONES, Ryan Patrick. New national chief calls for reparations for Indigenous people. *CBC News*, Jul 09, 2021. Dostupné z: <https://www.cbc.ca/news/politics/national-chief-reparations-indigenous-people-1.6096493>

⁵ DIAMOND, Jared. *Guns, Germs, and Steel*. New York: WW Northon & Co. 1997.

rezervací, kde byli chráněni před vyhlazením, ale zároveň byli vzdáleni hospodářskému pokroku.

Není tedy pochyb o tom, že historie rozdala „Prvním národům“ špatné karty. Jinou otázkou však je, zda za jejich těžkou situaci mohou zejména rezidenční školy. Dnes se běžně tvrdí, že rezidenční školy jsou zodpovědné za „mezigenerační trauma“ původních obyvatel, protože je odřízly od jejich tradičních jazyků a kultur. Dále se říká, že školy tím, že odebraly děti jejich rodičům, poškodily jejich smysl pro rodinný život, takže se nemohly stát dobrými rodiči, když na ně přišla řada, aby se oženily a založily rodiny. Škody se tak přenášely z generace na generaci, což vedlo k neduhům, které dnes trápí domorodé obyvatelstvo: nižší průměrná délka života, vyšší nemocnost, zneužívání alkoholu a drog, nezaměstnanost, kriminalita atd.

Média běžně prezentují tezi o mezigeneračním traumatu ze zkušeností z rezidenčních škol, jako by šlo o prokázaný fakt. Typickým příkladem je reportáž kanadské vysílací společnosti z roku 2021 nazvaná *Jak trauma z rezidenčních škol předchozích generací nadále ničí rodiny původních obyvatel*: Trauma může mít fyzické a psychické následky po šest generací, tvrdí odborníci na zdraví původních obyvatel.⁶ Formát těchto příběhů se stal stylizovaným: stručný, velmi zkreslený portrét rezidenčních škol, několik citátů „odborníků“ a několik osobních svědectví. Ale přinejmenším jeden z příběhů má daleko k srdceryvnosti. Týká se ženy, která je nyní řádnou profesorkou veřejného zdraví na Torontské univerzitě. Říká, že její rodiče chodili do rezidenční školy a ona vyrůstala převážně v pěstounských rodinách. „Moje děti se musely vypořádat s takovou, někdy bláznivou, někdy labilní mámou, protože já jsem rodiče neměla, protože chodili do rezidenční školy,“ říká a dodává, že nerada chodila na rodičovské schůzky svých čtyř dětí, protože „vyvolávaly negativní pocity“.

Podle všech rozumných měřítek by však život této ženy měl být považován za inspiraci, nikoli za katastrofu. Po těžkém dětství získala doktorát z dětské psychologie, nyní zastává stále místo na jedné z nejprestižnějších kanadských univerzit a zdá se, že úspěšně (neříká nic jiného) vychovala čtyři děti. Byla by vhodnou kandidátkou na superženu! Ať už podle svých slov utrpěla jakákoli mezigenerační traumata, nezabránila jí v dosažení mimořádného úspěchu.

⁶ CUTTLER, Marcy. How residential school trauma of previous generations continues to tear through Indigenous families. *CBC News*, Jun 04, 2021. Dostupné z: <https://www.cbc.ca/news/health/residential-schools-intergenerational-trauma-kamloops-1.6052240>

Za těmito povrchními příběhy v médiích se skrývá řada akademických výzkumů, jejichž výsledky je třeba pečlivěji zkoumat. Existuje řada metodologických důvodů, proč být opatrný vůči tomu, co se v této literatuře uvádí.

Zaprvé, se smeknutím klobouku lovce jelenů před Sherlockem Holmesem, existuje pes, po kterém neštěkl. Zřejmým prvním krokem výzkumu mělo být porovnání životních výsledků těch, kteří navštěvovali rezidenční školu, s těmi, kteří ji nenavštěvovali. Existovaly rozdíly v proměnných, jako je příjem, pracovní historie, dosažené vzdělání, kvalita bydlení, stabilita rodiny, užívání drog a alkoholu, obezita a další objektivně diagnostikovatelné zdravotní potíže? Mezi těmi, kteří navštěvovali internátní školu, by bylo třeba dále zkoumat, zda na základě modelu dávka-odpověď v medicíně delší doba docházky korelovala s negativnějšími výsledky, jak by předpovídala standardní obžaloba škol.

Bohužel téměř žádný takový výzkum nebyl proveden. Skvělou příležitostí propásl regionální průzkum zdraví „Prvních národů“ (First Nations Regional Health Survey - RHS), který se uskutečnil v letech 2008-2010.⁷ V rámci tohoto rozsáhlého projektu financovaného konsorciem vládních agentur provedli výzkumníci více než 21 000 rozhovorů v indiánských rezervacích po celé Kanadě. Rezervace a jednotlivci byli náhodně vybráni v rámci dvoustupňového výběru. Průzkum zahrnoval otázky týkající se docházky do rezidenčních škol a také výše zmíněné objektivní proměnné týkající se životních výsledků. Výzkumníci však zveřejnili jen málo srovnání objektivních výsledků účastníků IRS s ostatními, přestože zpráva je na několika místech vůči rezidenčním školám kritická. Uvedli však, že ti, kteří navštěvovali rezidenční školy, častěji uváděli, že jim bylo diagnostikováno alespoň jedno chronické zdravotní onemocnění,⁸ ale toto zjištění má jen malý význam, protože účastníci byli v průměru mnohem starší než ostatní respondenti,⁹ a věk je všeobecně spojen s chronickými zdravotními problémy. Zpráva neobsahuje nic o tom, jak si účastníci IRS vedli s ohledem na příjem, zaměstnání, bydlení a další zjevně důležité, objektivně měřitelné proměnné.

Toto opomíjení zjevných skutečností je pro kanadský výzkum údajného faktoru IRS v oblasti mezigeneračních traumat typické. Obsáhlý přehled literatury zveřejněný v roce 2017

⁷ *First Nations Information Governance Centre (FNIGC)*. First Nations Regional Health Survey (RHS) 2008/10: National report on adults, youth and children living in First Nations communities. Ottawa: FNIGC, 2012, pp. 15-17. Dostupné z: https://fnigc.ca/wp-content/uploads/2020/09/5eedd1ce8f5784a69126edda537dccfc_first_nations_regional_health_survey_rhs_2008-10_-_national_report_adult_2.pdf

⁸ *Ibidem*, p. 118.

⁹ *Ibidem*, p. 203.

uvádí 67 publikovaných studií na toto téma.¹⁰ Tento výzkum, prováděný téměř výhradně sociálními pracovníky, psychology, psychiatry, lékaři a zdravotními sestrami, neuvádí prakticky nic o příjmech, zaměstnání, vzdělání a dalších objektivně měřitelných charakteristikách účastníků zařízení ISR. Ekonomové, sociologové a politologové, kteří by se mohli více zajímat o objektivní výsledky, pracovali jen málo. Po nich zkrátka neštěkl pes.

Jednou z výjimek je práce ekonomky Donny Feirové z Univerzity Simona Frasera, která zjistila, že indiánské matky, které navštěvovaly IRS, měly podobný socioekonomický status jako ty, které jej nenavštěvovaly. Nedávno s kolegyní v sofistikované analýze ukázala, že přinejmenším od 50. let 20. století se u těch, kdo navštěvovali internátní školy, projevovala tendence k nárůstu výšky, poklesu obezity a menšímu výskytu cukrovky ve srovnání s těmi, kdo navštěvovali školy jiné než internátní. K získání těchto výsledků bylo zapotřebí značné statistické akrobacie, protože děti posílané v tomto období do internátních škol byly zpravidla menší, tlustší a měly horší zdravotní stav než ty, které chodily jinam. Školy sloužily v podstatě jako útočiště pro týrané a zanedbávané děti, takže jejich žáci v průměru začínali se zdravotními a sociálními deficity.¹¹

Kromě Feirovy práce se publikované výzkumy zabývají téměř výhradně subjektivními proměnnými, jako je zdraví a štěstí, které si sami uvádějí účastníci internátních škol a jejich děti (a vnoučata). Poslední jmenovaná část výzkumu je stále důležitější. Téměř všechny školy byly uzavřeny v 80. letech 20. století, takže většina těch, kteří je navštěvovali, již zemřela nebo je přinejmenším v pokročilém věku. Výzkumníci se proto zaměřují na jejich děti nebo dokonce vnoučata, vycházejíce z předpokladu, že negativní účinky docházky do IRS se mohou přenášet napříč generacemi. Obecně lze říci, že respondenti dotazníků a rozhovorů jsou roztrženi podle toho, zda měli alespoň jednoho rodiče, případně jednoho prarodiče, který navštěvoval IRS.

Je to zajímavý přístup, ale opomíjí další faktory rodinného života, které je dnes politicky nekorektní zmiňovat, ale které jsou zřejmě důležité z hlediska zdravého rozumu. Například, zda dítě pochází ze stabilní rodiny s dvěma rodiči? Existovalo smíšené manželství, v němž neindiánský rodič a příbuzní mohli dětem poskytnout další příležitosti?

Zde autoři přehledového článku shrnují některé výsledky 67 článků, které shromáždili:

„Dvanáct prací použilo jako měřítko výsledku sebehodnocení zdraví nebo obecné kvality života a zjistilo, že lidé, kteří navštěvovali rezidenční školy, měli obecně pocit, že

¹⁰ WILK, Piotr; MALTBY, Alana; COOKE, Martin. Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review. *Public health reviews*, 2017, 38.1: 1-23., Table 2.

¹¹ FEIR, Donna L.; AULD, M. Christopher. Indian residential schools: Height and body mass post - 1930. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 2021, 54.1: 126-163.

jejich zdraví nebo kvalita života byly negativně ovlivněny... Nicméně, i když studie odhalují negativní účinky ve vztahu k systému rezidenčních škol, nelze to říci o všech, kteří je navštěvovali. Některé studie například zjistily, že celkově lepší zdravotní stav uváděli ti, jejichž rodinní příslušníci se vzdělávali v těchto školách... V literatuře byly patrné i problémy s fyzickým zdravím, konkrétně chronické zdravotní potíže a infekční onemocnění. Třináct prací dávalo do souvislosti konkrétní fyzické zdravotní potíže s návštěvou internátní školy. Patřily mezi ně stavy jako HIV/AIDS, chronická onemocnění (např. cukrovka, obezita), tuberkulóza (TBC), virus hepatitidy C (HCV), chronické bolesti hlavy, artritida, alergie a sexuálně přenosné infekce (STI)... mnoho lidí z „Prvních národů“, kteří osobně navštěvovali rezidenční školy, uvádělo, že trpí fyzickými potížemi, včetně chronických bolestí hlavy, srdečních problémů a artritidy.

Duševní zdraví, a zejména emocionální pohoda, bylo oblastí zdraví, která byla nejčastěji označena za ovlivněnou návštěvou rezidenčních škol. Čtyřicet tři zkoumaných studií zjistilo, že osobní nebo mezigenerační účast v rezidenčních školách souvisí s problémy duševního zdraví, jako jsou duševní potíže, deprese, závislostní chování a zneužívání návykových látek, stres a sebevražedné chování... Rodinná účast v rezidenčních školách byla spojena s horším sebepojetím duševního zdraví a vyšším rizikem potíží a sebevražedného chování... Mezigenerační účinky byly zjištěny [jedním výzkumníkem] u žen, jejichž rodiče nebo prarodiče navštěvovali internátní školy, přičemž ženy uváděly, že rodinná účast v internátní škole měla trvalý dopad na jejich život a duševní zdraví.

Zneužívání návykových látek a závislostní chování byly rovněž identifikovány jako běžné u osob, které byly ovlivněny rezidenčními školami...

Sebevražda a sebevražedné myšlenky a pokusy o sebevraždu byly v několika pracích spojeny s osobní a rodinnou účastí v rezidenčních školách... Mládež (12-17 let) účastníci se regionálního průzkumu zdraví v rezervacích „Prvních národů“, která měla alespoň jednoho rodiče, který navštěvoval rezidenční školu, uváděla častější sebevražedné myšlenky ve srovnání s těmi, kteří neměli rodiče, který by ji navštěvoval.“¹²

S těmito zjištěními jsou spojeny některé zjevné problémy, které může vidět každý, kdo je obeznámen se statistickým výzkumem v sociálních vědách. Soupis takových problémů lze nalézt ve známém článku stanfordského lékařského výzkumníka Johna Ioannidise „Proč je

¹² WILK, Piotr; MALTBY, Alana; COOKE, Martin. Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review. *Public health reviews*, 2017, 38.1: 1-23., Table 2.

většina publikovaných výzkumných zjištění nepravdivá¹³ proto se opírám o Ioannidise a předkládám následující kritiku.

Za prvé, všechny tyto studie byly provedeny v prvních dvou desetiletích 21. století, poté, co zpráva Královské komise pro domorodé národy (1996) odsoudila indiánské internátní školy.¹⁴ Poté kanadská vláda vyjednala dohodu o vypořádání indiánských obytných škol (2006), která vedla k vyplacení odškodnění ve výši 5-6 miliard dolarů těm, kteří tyto školy navštěvovali.¹⁵ Komise pro pravdu a usmíření pak v letech 2010-2015 pořádala široce medializovaná slyšení, na nichž byly tisíce lidí, kteří navštěvovali rezidenční školy, vyzváni, aby vypovídaly o svých zkušenostech, aniž by byly vyžádány vyvážené výpovědi těch, kteří ve školách učili nebo jinak pracovali. Bývalí účastníci tak více než dvacet let stále dokola slyšeli, že tyto školy byly to nejhorší, co je kdy potkalo, což je přimělo k tomu, aby výzkumníkům řekli, že rezidenční školy měly hlavní podíl na všech problémech, které ve svém životě zažívali. A v sázce byly velké peníze. Jak říká Ioannidis: „Čím větší jsou finanční a jiné zájmy a předsudky ve vědecké oblasti, tím menší je pravděpodobnost, že výsledky výzkumu budou pravdivé.“¹⁶

Dalším problémem je koncepce těchto studií. Když více výzkumníků začne s jedním faktorem - v tomto případě s docházkou do indiánských rezidenčních škol - a pak hledá souvislosti s řadou proměnných, určitě se objeví některé pozitivní korelace. Problém se ještě zvětšuje, pokud se jedná o sociální a psychologické proměnné, které si sami vyhodnocují, jako je stres, úzkost, sebevražedné myšlenky, celkový stav, zneužívání drog a alkoholu, deprese, sebeúcta, strach, zášť, stud a problematické vztahy, které jsou často různými výzkumníky definovány různými způsoby. Nedostatek přísných, všeobecně uznávaných definic usnadňuje vytěšňování pozitivních výsledků z nejednoznačných údajů. Znovu citujeme Ioannidise: „Čím větší je flexibilita v projektech, definicích, výsledcích a analytických způsobech ve vědecké oblasti, tím menší je pravděpodobnost, že výsledky výzkumu budou pravdivé.“¹⁷

Problém se ještě zvětšuje, když výzkumníci rozdělí své vzorky na malé podvzorky, jak se někdy v těchto studiích dělo, a prohlásí, že výsledek platí pouze pro jedno pohlaví nebo

¹³ IOANNIDIS, John P. A. Why most published research findings are false. *PLoS medicine*, 2005, 2.8: e124.

¹⁴ *Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples*. [online] Library and Archives Canada, 2016-11-02. Dostupné z: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/aboriginal-heritage/royal-commission-aboriginal-peoples/Pages/final-report.aspx>

¹⁵ *Statistics on the Implementation of the Indian Residential Schools Settlement Agreement* [online]. The official website of the Government of Canada, 2019-02-19. Dostupné z: <https://rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1315320539682/1571590489978>

¹⁶ Ioannidis, op. cit., Corollary 5.

¹⁷ Ioannidis, op. cit., Corollary 4.

pouze pro určité věkové skupiny. Zjištění může být zajímavé, ale díky metodice je přinejlepším předběžné. Dílčí vzorky v kvantitativním výzkumu zřídka přesně odrážejí větší vzorek a jejich menší velikost vede k většímu rozptylu chyb.

Základní problém lze ilustrovat jednoduchým myšlenkovým experimentem. Představte si nepřeváženou minci. Pravděpodobnost, že padne pět hlav v řadě, je 0,5 na pátou mocninu, tedy přibližně 0,03. To znamená, že je pravděpodobné, že padne pět hlav v řadě. To je lepší než hladina statistické významnosti 0,05, která se používá v mnoha výzkumech. Přesto pokud hodíte mincí stokrát, nepřekvapí vás, že někde v řadě padne pět (nebo i více) hlav. Nepravděpodobné se často stává, pokud je pokusů hodně. Stejně tak pokud provedete korelaci jedné proměnné s mnoha jinými, dostanete některé korelace, které jsou skutečně náhodným jevem, i když počítač tvrdí, že zjištění je statisticky významné, protože pravděpodobnost, že se tak stalo náhodou, je $p < ,05$. Tento problém trápí všechny statistické výzkumy a lze jej překonat pouze replikací studií s použitím různých vzorků.

Další falešné výsledky vznikají, když výzkumníci hledají pozitivní korelace a očekávají, že je najdou, což v drtivé většině platí o literatuře o účincích docházky do internátních škol. Všechny publikace začínají negativním portrétem škol, který nenechává nikoho na pochybách, kde leží sympatie výzkumníků. To neznamená, že by byli při své práci nečestní, ale jsou to lidské bytosti, jejichž sympatie mohou ovlivnit způsob, jakým interpretují a uvádějí nejednoznačná zjištění.

Dalším problémem je, že řada těchto studií je založena na malých vzorcích, které neumožňují srovnávací zjištění. Jak říká Ioannidis: „Čím menší jsou studie prováděné v určité vědecké oblasti, tím menší je pravděpodobnost, že výsledky výzkumu budou pravdivé.“¹⁸ Čtrnáct ze 67 studií shrnutých ve výše uvedeném přehledovém článku bylo založeno na vzorku menším než 100 a několik dalších nebylo o mnoho větších. Výzkumníci ve většině těchto malých studií vedli rozhovory pouze s účastníky internátních škol bez kontrolní skupiny. Pokud hovoříte pouze s účastníky, můžete zjistit, že mnozí z nich zmiňují různé sociální a psychické problémy, ale to neukazuje, že tyto problémy jsou mezi nimi častější než mezi těmi, kteří navštěvovali náhradní denní školy, veřejné školy ve městě nebo žádnou školu.

Zdravotní a sociální problémy původních obyvatel jsou jistě skutečné, ale měly by být rezidenční školy obviňovány jako hlavní nebo dokonce hlavní příčina? Kromě výše zdůrazněných metodologických problémů je zřejmých několik faktických překážek, které brání přijetí této teze. Pečlivé tabulky nezávislé badatelky Niny Greenové ukazují, že IRS

¹⁸ Ioannidis, op. cit., Corollary 1.

navštěvovala nanejvýš třetina indiánských dětí a ve většině let to bylo podstatně méně.¹⁹ V indiánských rezervacích bylo vždy více žáků v denních školách, někteří navštěvovali denní školy a zároveň žili doma, nebo chodili do veřejných či katolických škol v okolních městech, případně nechodili do žádné školy. A z těch, kteří do rezidenčních škol chodili, jich tam mnozí byli jen krátce; průměrná doba docházky se odhaduje na 4,5 roku.²⁰ Opravdu to stačilo k tomu, aby se zničily vazby dětí na rodinu a tradiční kulturu? Zdá se, že důležitější jsou jiné vlivy na „První národy“, například uzavření do indiánských rezervací, které bránilo hospodářskému pokroku, a následné rozšíření sociálního státu, které podkopalo dříve silné rodiny původních obyvatel.

V každém případě je minulost minulostí a nelze ji změnit. Kanada se vydatně omluvila, zejména za rezidenční školy, ale i za jiné formy vzdělávání.²¹ Za údajné hříchy minulosti bylo jednotlivcům z „Prvních národů“ vyplaceno nebo přislíbeno peněžní odškodnění v celkové výši více než 30 miliard dolarů,²² a pravděpodobně budou následovat další. Domorodí obyvatelé mohou nyní pro sebe a své děti udělat více, když se zaměří na věci, které mohou změnit, jako je nízká úroveň vzdělání, rozpad rodin a správa v rezervacích, a nebudou se znovu zabývat minulostí.

Závěr

Na závěr mi dovozte několik krátkých myšlenek o reparacích. Je to rozsáhlé téma, které by vydalo na celou knihu, ale mohu uvést několik hlavních zásad, které se mi zdají být zřejmé. Upřímně však připouštím, že mnozí by zpochybnili to, co se mi zdá samozřejmé. Jako vždy ve veřejných záležitostech se o prvních zásadách hodně diskutuje.

Za prvé, v ústavních demokraciích je obecně přijímáno, že vláda by měla platit odškodnění nebo reparace lidem, které přímo poškodila nezákonnými nebo dokonce chybnými kroky učiněnými v dobré víře. Vlády tedy odškodní lidi poškozené neoprávněným uvězněním nebo takové, kterým byl bezdůvodně zkonfiskován majetek. O podrobnostech se

¹⁹ GREEN, Nina. Two-Thirds Did Not Attend Residential School. *The Dorchester Review*, July 13, 2022.

Dostupné z: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/two-thirds-did-not-attend>

²⁰ CLIFTON, Rodney A. and Mark DeWolf. Putting the TRC Report into Context. In Clifton and DeWolf, eds., *From Truth Comes Reconciliation*. Winnipeg: Frontier Centre for Public Policy, 2021, p. 37.

²¹ FLANAGAN, Tom. *Fiscal Explosion: Federal Spending on Indigenous Programs, 2015–2022*. Fraser Institute, 2021. Dostupné z: <https://fraserinstitute.org/sites/default/files/fiscal-explosion-federal-spending-on-indigenous-programs-2015-2022.pdf>

²² Sečteme-li částky uvedené tamtéž a 20 miliard USD In:

Agreements-in-Principle reached on compensation and long-term reform of First Nations child and family services and Jordan's Principle. *Indigenous Services Canada*, January 4, 2022. Dostupné z:

<https://www.canada.ca/en/indigenous-services-canada/news/2022/01/agreements-in-principle-reached-on-compensation-and-long-term-reform-of-first-nations-child-and-family-services-and-jordans-principle.html>

nevyhnutelně vedou spory, ale princip odškodnění je všeobecně přijímán. Podobně jsou státy, které zahájí nespravedlivou útočnou válku, nuceny zaplatit odškodnění, pokud tuto válku prohrají, ačkoli v případě vítězství se odškodnění samozřejmě obvykle nedočkají.

Princip odškodnění se stává spornějším, když se rozšíří na více generací. Pokud falešně obviněný člověk zemře ve vězení, vláda, které záleží na právním státě, oznámí posmrtné zproštění viny, když pravda vyjde najevo, ale zaplatí odškodnění vnukům a pravnukům nešťastné oběti? Téměř jistě ne. Historie je plná tragických nespravedlností a účetní knihy se jednou musí uzavřít. Zásadní problém spočívá v následujícím: když vlády vyplácejí odškodnění za historickou nespravedlnost, zdaňují lidi, kteří se ničeho nedopustili, aby převedly bohatství na lidi, kteří žádnou křivdu neutrpěli.

Vezměme si jako příklad navrhované odškodnění za otroctví v Kalifornii. V tomto státě nežije nikdo, kdo by kdy držel otroky nebo jimi byl. Jsou dnes kvůli tomu žijící lidé, kteří mají jednoho nebo více předků otroků, na tom hůře? Možná, ale jak byste to mohli dokázat po pěti či šesti generacích vzájemných sňatků, stěhování po Spojených státech a tisíců osobních rozhodnutí o vzdělání a zaměstnání? A jsou na tom desítky milionů nedávných hispánských a asijských přistěhovalců do Kalifornie lépe, protože na americkém Jihu se před rokem 1865 praktikovalo otroctví? Je těžké pochopit proč. Přesto budou zdaněni, aby zaplatili reparace.

Domnívám se, že toto je správný kontext, v němž je třeba vnímat kanadské tvrzení, že v důsledku návštěvy indiánských rezidenčních škol došlo k mezigeneračnímu traumatu. Je to pokus o intelektuální ospravedlnění zdanění lidí, kteří se nedopustili žádného bezpráví – současných kanadských občanů – a poskytnutí peněz lidem, kteří žádným bezprávím netrpěli – současným indiánům.

Seznam použitých zdrojů

- Agreements-in-Principle reached on compensation and long-term reform of First Nations child and family services and Jordan's Principle. *Indigenous Services Canada*, January 4, 2022. Available at: <https://www.canada.ca/en/indigenous-services-canada/news/2022/01/agreements-in-principle-reached-on-compensation-and-long-term-reform-of-first-nations-child-and-family-services-and-jordans-principle.html>
- CLIFTON, Rodney A. and Mark DeWolf. Putting the TRC Report into Context. In Clifton and DeWolf, eds., *From Truth Comes Reconciliation*. Winnipeg: Frontier Centre for Public Policy, 2021, p. 37.
- CUTTLER, Marcy. How residential school trauma of previous generations continues to tear through Indigenous families. *CBC News*, Jun 04, 2021. Available at: <https://www.cbc.ca/news/health/residential-schools-intergenerational-trauma-kamloops-1.6052240>
- DIAMOND, Jared. *Guns, Germs, and Steel*. New York: WW Northon & Co. 1997.
- FEIR, Donna L.; AULD, M. Christopher. Indian residential schools: Height and body mass post - 1930. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 2021, 54.1: 126-163. DOI: <https://doi.org/10.1111/caje.12495>
- FEIR, Donna. *The intergenerational effect of forcible assimilation policy on education*. Department of Economics, University of Victoria, 2015. Available at: <https://www.uvic.ca/socialsciences/economics/assets/docs/discussion/DDP1501.pdf>
- First Nations Information Governance Centre (FNIGC)*. First Nations Regional Health Survey (RHS) 2008/10: National report on adults, youth and children living in First Nations communities. Ottawa: FNIGC, 2012, pp. 15-17. Available at: https://fnigc.ca/wp-content/uploads/2020/09/5eedd1ce8f5784a69126edda537dccfc_first_nations_regional_health_survey_rhs_2008-10_-_national_report_adult_2.pdf
- FLANAGAN, Tom. Did Indian Residential Schools Cause Intergenerational Trauma? *The Dorchester Review*. August 31, 2022. Available at: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/did-indian-residential-schools-cause-intergenerational-trauma>
- FLANAGAN, Tom. *Fiscal Explosion: Federal Spending on Indigenous Programs, 2015–2022*. Fraser Institute, 2021.

- Available at: <https://fraserinstitute.org/sites/default/files/fiscal-explosion-federal-spending-on-indigenous-programs-2015-2022.pdf>
- GREEN, Nina. Two-Thirds Did Not Attend Residential School. *The Dorchester Review*, July 13, 2022. Available at: <https://www.dorchesterreview.ca/blogs/news/two-thirds-did-not-attend>
- HAR, Janie. California group votes to limit reparations to slave descendants. *CTV News*, March 30, 2022. Available at: <https://www.ctvnews.ca/world/california-group-votes-to-limit-reparations-to-slave-descendants-1.5840232>
- IOANNIDIS, John P. A. Why most published research findings are false. *PLoS medicine*, 2005, 2.8: e124. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0020124>
- JONES, Ryan Patrick. New national chief calls for reparations for Indigenous people. *CBC News*, Jul 09, 2021. Available at: <https://www.cbc.ca/news/politics/national-chief-reparations-indigenous-people-1.6096493>
- Poland to demand \$1.3 trillion in WWII reparations from Germany. *CBS News*, September 1, 2022. Available at: <https://www.cbsnews.com/news/poland-germany-wwii-nazi-war-reparations/>
- Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples*. [online] Library and Archives Canada, 2016-11-02. Available at: <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/aboriginal-heritage/royal-commission-aboriginal-peoples/Pages/final-report.aspx>
- Statistics on the Implementation of the Indian Residential Schools Settlement Agreement* [online]. The official website of the Government of Canada, 2019-02-19. Available at: <https://rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1315320539682/1571590489978>
- WILK, Piotr; MALTBY, Alana; COOKE, Martin. Residential schools and the effects on Indigenous health and well-being in Canada—a scoping review. *Public health reviews*, 2017, 38.1: 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40985-017-0055-6>

Kawaii: fenomén roztomilosti v japonské kultuře a společnosti

Kawaii: analyzing cuteness in Japanese culture and society

Igor Pruša

Vysoká škola Ambis (Katedra ekonomie a managementu), Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8
Email: igorprusa@googlemail.com

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190202>

Igor Pruša vystudoval obor japonské a německé filologie na FF UP v Olomouci a v roce 2010 obhájil na FSV UK v Praze svou první dizertaci s titulem „Média a společnost v Japonsku“. Poté se na deset let přesunul na Tokijskou Univerzitu, kde v roce 2017 dokončil druhou dizertaci na téma japonských mediálních skandálů. Po návratu do ČR pracoval v Orientálním Ústavu Akademie Věd ČR, na Metropolitní univerzitě Praha a nyní přednáší na Vysoké škole AMBIS. Publikoval přes dvě desítky odborných publikací v předních časopisech o médiích (např. Media, Culture & Society) a o současném Japonsku (např. Japan Forum).

Abstract

The main objective of this study is to introduce the Czech reader to the hitherto unexplored phenomenon of cuteness (kawaii) in Japanese culture and society. The term kawaii, which is used to describe cute objects (toddlers, animals, mascots, toys), represents one of the most culturally persuasive aesthetics of the new millennium and is a significant economic driver of Japan's cultural industry (manga, anime, fashion, music). In other words, kawaii is not a temporary fashion trend – it is virtually a ‘standard aesthetic’ that has permeated all areas of Japanese everyday life. In this study, I focus on three thematic units, namely psychology, aesthetics, and history of cuteness. Within psychology, I analyze kawaii as an intense emotional response to some significant stimulus that triggers a ‘maternal’ desire. Within aesthetics, I firstly focus on the stylized Japanese script, which started the kawaii fever in 1970s. Secondly, I point out the main specifics of Japanese product design with kawaii features and explain how kawaii aesthetics permeated the field of Japanese fashion. Thirdly, I focus on various mascots and animal characters that represent the main platform of kawaii aesthetics today, and demonstrate how Japanese authorities and institutions utilize this aesthetic to maintain the status quo. Finally, I offer a brief history of Japanese cuteness, which began in court literature of the 10th century and culminated in the second half of the 20th century.

Keywords

cuteness, kawaii, Japan, Japanese aesthetics, history of cuteness

Klíčová slova

roztomilost, kawaii, Japonsko, japonská estetika, dějiny roztomilosti

Úvod

Co je to kawaii? V první řadě je to jedno z nejpoužívanějších japonských slov, jehož nejbližším českým ekvivalentem je adjektivum „roztomilý“. Toto slovo však pro Japonce konotuje mnohem více – mimo jiné nevinnost, bezbrannost a nedokonalost. Termín kawaii se primárně vztahuje k dětství a v Japonsku je běžně užíván k popisu roztomilých předmětů (hračky, miniatury, maskoti), osob (batolata, dívky, ženy), zvířat (koťátka, štěňátka, medvídci), chování (slova, gesta, vzezření), písma (stylizovaná japonština, karikatury, emotikony), módy (oblečky, stužky, volánky) a vlastně všech možných i nemožných životních situací.

Slovo kawaii je v Japonsku užíváno napříč generacemi a funguje de facto jako idiomatický obrat, který v kompaktní podobě vyjadřuje to, co Japonec obvykle není schopen vyjádřit v komplexních větách. V interpersonální komunikaci může kawaii představovat slovní „vycpávku“ v konverzaci, pozitivní popis nějaké roztomilé věci, nebo způsob vyjádření citové náklonnosti (kompliment). V konverzaci tedy slovo kawaii představuje jakési emotivní zvolání, které v libovolném kontextu odkazuje k momentu dojetí z jakékoliv věci či bytosti, kterou komunikátor vnímá jako „roztomilou“. Kawaii je tedy vysoce polysémní termín, který evokuje širokou škálu emocí a jehož význam se může lišit podle osobního vkusu každého uživatele. Zde je důležité, že na rozdíl od západní roztomilosti („cute“) může japonské kawaii oscilovat mezi radostí a lítostí. Na jedné straně tak slovo kawaii popisuje chování, které je líbezné (*amai*), rozkošné (*airašii*) a nevinné (*mudžaki*), ale ve stejném kontextu může být toto chování vnímáno jako zranitelné (*kizucukejasui*), nezralé (*midžuku*) a politováníhodné (*kawaisó*).

Kawaii ale není jen slovo – je to zároveň globální kulturní fenomén. V současné popkulturní produkci představuje „kultura roztomilosti“ (*kawaii bunka*) jeden z hlavních pilířů kulturní estetiky nového milénia. V Japonsku je kawaii symbolika významným ekonomickým pohonem nejen v oblasti mangy a anime, ale i na poli módní produkce nebo populární hudby. Snad každá velká japonská společnost má dnes PR postavené na roztomilém maskotu. Existuje dokonce názor, že bez kawaii průmyslu by japonská ekonomika stagnovala a vliv Japonska na globální ekonomickou scénu by oslabil.¹ Kawaii se ale neomezuje pouze na ekonomiku, protože estetika roztomilosti je hojně využívána i politickými subjekty (viz

¹ KATO, Miki. „Cute culture,“ *Eye*, 2002, 11 (44): s. 1-22.

níže). Jinými slovy, kawaii není pouze dočasný módní trend – je to prakticky „standardní estetika“, která proniká do všech oblastí japonské každodennosti.²

Kawaii není jen podprahová touha obklopovat se věcmi roztomilými. Je to zároveň jemná rebelie proti zavedené sociální realitě, protože některé aspekty kawaii chování dovolují oprostít se od tradičních (konfuciánských) hodnot japonské společnosti. Kawaii kultura totiž efektivně nabourává tradiční ideál japonské ženy, maže hranice mezi dětstvím a dospělostí, a poskytuje Japonkám i Japoncům novou identitu, která je založena méně na závazcích a povinnostech (*giri*) a více na zábavě a hravosti (*asobi*). Jinými slovy, kawaii kultura není pouze bezmyšlenkovitým konzumem masově vyráběných produktů, ale zároveň představuje symbolickou formu vzdoru pro mladé mileniály, kteří jsou nespokojení, odcizení a deprimovaní.

Kultura kawaii zažívá v současnosti celosvětový boom. Na počátku 21. století je fenomén roztomilosti významně propojen se sociálními, politickými, ekonomickými a technologickými poměry. Roztomilost se stala součástí „afektivní ekonomiky“ (termín Henryho Jenkinse), ve které se producenti a designeři snaží vytvářet hlubší, emocionálnější vztah mezi konzumentem a produktem. Roztomilost však není úplně novým fenoménem: kořeny tohoto sentimentu lze zaznamenat již v historických počátcích japonsky psané literatury. Dříve než se zaměříme na tyto počátky, je třeba nastínit, co se vlastně děje v hlavě člověka, který je afektivně zaujat nějakou roztomilou bytostí nebo předmětem. Jinými slovy: co je psychologickým původem roztomilosti?

Psychologie kawaii

Kawaii lze chápat primárně jako afekt, tj. intenzivní emoční reakci na nějaký významný podnět z okolního světa. Výchozími podněty kawaii kultury jsou andělská tvář batolete, nemotorné zvířecí mládě nebo roztomilá náctiletá dívenka (*šódžo*, viz níže). Kawaii zde tedy označuje osobu, zvíře či předmět, který svojí křehkou krásou vzbuzuje touhu po interakci. Během této interakce si vytváříme impresi, tzn. vnitřní pocit, který promítáme do daného objektu. Kawaii je tedy částečně naše vnitřní konstrukce, pročež se můžeme afektivně vztahovat i předmětu, který se vůbec jako roztomilý nemusí jevit.

Existuje přímá souvislost mezi materiálními vlastnostmi kawaii objektů (měkký, malý, chlupatý) a lidskými afekty, které jsou těmito objekty vyvolány (slabost, bezmocnost, bezbrannost). Kawaii zde tedy představuje jakousi „sílu založenou na slabosti“. V tomto

² McVEIGH, Brian. *Wearing Ideology: State, Schooling and Self-Presentation in Japan*. Oxford: Berg, 2000, s. 13.

kontextu lze připomenout evoluční teorii Charlese Darwina, podle které mají malé děti určité vlastnosti, které získaly přirozeným výběrem. Tyto vlastnosti pak vzbuzují v dospělých touhu pečovat o malé, bezbranné, nevinné, a tedy „roztomilé“ děti. Rakouský zoolog Konrad Lorenz mluví v podobném kontextu o tzv. Baby Schématu, tedy o sadě určitých rysů roztomilosti, které lze pozorovat jak u zvířecích mláďat, tak u malých dětí (velká hlava a oči, drobná pusa a nos, nemotorné tělo a údy). Ivan Pavlov by k tomuto dodal, že Baby Schéma spouští v člověku reflex, resp. instinktivní touhu pečovat o roztomilá mláďata a nemluvnata. Naše afektivní reakce na roztomilost je tedy zčásti mentální konstrukcí a zčásti biologickou nevyhnutelností.

V současném Japonsku však Baby Schéma není jediným spouštěčem kawaii sentimentu. Japonští psychologové upozorňují, že afektivní stav kawaii může dnes navodit prakticky jakýkoliv stimul, který kognitivně vyhodnotíme jako pozitivní a žádoucí.³ Na rozdíl od anglického „cute“ představuje kawaii sémanticky flexibilní koncept, v rámci kterého se roztomilost může objevit v kombinaci se zdánlivě protichůdnými atributy jako grotesknost (*guro-kawaii*), ošklivost (*busu-kawaii*) nebo odpudivost (*kimo-kawaii*). Jiní autoři navíc podotýkají, že kawaii není pouze „mateřská“ touha pečovat o bezbranný objekt, ale i „sadistická“ touha podrobit si tento objekt a manipulovat s ním.⁴ Jinými slovy, submisivní objekt, který dává najevo své slabiny, může v podvědomí uživatele paradoxně spustit agresivní reakci.

Na základě výše uvedených poznatků lze k fenoménu kawaii přistoupit jako k formě touhy. Z výše zmíněného Baby Schématu vyplývá, že primární touhou jedince v kawaii světě je pečovat a být opečováván. Ekvivalentem tohoto sentimentu v japonské psychoanalýze je koncept *amae*, který lze chápat jako vyšší míru emocionální „přilnavosti“ a psychologickou závislost na ní.⁵ Primárně se jedná o mateřský pud, nicméně tento pud se v kontextu kawaii kultury promítá i do života dospělých, pokrevně nespřízněných jedinců. Tito jedinci pak cítí afektivní touhu „rozmazlovat“ a pečovat o malé, měkké a křehké objekty. Tyto objekty „vábí“ jedince, aby na ně zíral, dotkl se jich, sevřel je v náručí – a nakonec je koupil. I dospělé Japonky se nezdřáhají vlastnit předražené dětské předměty, protože infantilní chování a snaha působit roztomile je žádoucí ve světě *amae*.

³ SHIOKAWA, Kanako. Cute but Deadly: Women and Violence in Japanese Comics. *Themes and Issues in Asian Cartooning: Cute, Cheap, Mad, and Sexy*, edited by J. Lent, s. 93-125. Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press, 1999; NITTONO, Hiroši. 2019. *Kawaii no čikara – Džikken de saguru sono šinri*. Kjóto: Kagaku dóžin, 2019.

⁴ NGAI, Sianne. *Our Aesthetic Categories: Zany, Cute, Interesting*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

⁵ DOI, Takeo. *The Anatomy of Independence*. New York: Kodansha International, 1986.

Další touhou spojenou s kawaii kulturou je potřeba uvolnit se (*ijasu*) a vyvléci se (*nigeru*) z každodenního stresu. Jinými slovy, kawaii má léčebný/terapeutický účinek (*ijaši*), protože oddávání se této kultuře dovoluje vyloučit problematickou realitu z našeho vědomí. Svět kawaii tak představuje „paralelní vesmír“, který nabízí pocit ontologického bezpečí pro unavené sekretářky, přepracované úředníky a vystresované studenty.⁶ Roztomilé postavičky umožňují eskapismus, tj. fantazijní únik do imaginárních světů (především těch mediálních), a tato forma eskapismu může snižovat úzkost z žité reality. Jeden výzkum navíc zjistil, že únik do imaginárního světa kawaii během pracovní doby ve skutečnosti zvyšuje pracovní výkon v japonských firmách.⁷

Tvary a barvy kawaii objektů sice naznačují, že jsou primárně určeny pro batolata a předškolní děti, ale díky tomu, že každá postavička má i svoje slabiny, mohou se s ní identifikovat i dospělí. Roztomilá batolata, zvířátka a dívenky jsou často nějak hendikepovány (nemohou chodit, mluvit a dělat cokoliv samy za sebe) a právě tato jejich bezmocnost vzbuzuje pocity empatie (*omoiyari*). Kromě toho mohou kawaii doplňky fungovat také jako nástroj pro veřejnou sebe prezentaci, protože v Japonsku existuje obecná shoda v tom, že člověk, který má rád roztomilé věci, je člověkem nezaujatým a přístupným.⁸ Kawaii doplňky tak říkají o svém majiteli, že je přátelský a skromný, což je trend, který lze vyzorovat především u japonských politiků, kteří se strategicky obklopují roztomilými maskoty (viz níže).

Mnozí Japonci jsou unaveni dospěláckým světem a prostřednictvím kawaii produktů se uchylují k „nostalgickému konzumu“, který spočívá v odmítnutí dospělosti a v touze po idealizovaném dětství. Nostalgie nabízí pocit sociální propojenosti, za který se Japonci nezdráhají zaplatit vyšší cenu. V Japonsku je sice dospělost oficiálně brána jako společenský ideál, ale mnozí Japonci se k tomuto staví s odporem: buď odmítají stát se dospělými, nebo se alespoň snaží vstup do dospělosti co nejdéle odkládat.⁹ To je dáno i tím, že dospělost není v Japonsku vnímána jako období svobody či nezávislosti, ale spíše jako období závazků, omezování a dozorování. Mnoho dospělých Japonců se proto snaží vrátit se do emocionálních a mentálních stavů dítěte, a tato tendence se projevuje i ve formách chování na veřejnosti: japonské ženy a dívky, které se hlásí k odkazu kawaii kultury, mají tendenci chovat se poslušně (*sunao*), zdrženlivě (*enryogači*), dětinsky (*kodomoppoi*), stydlivě (*hazukaši*) a

⁶ MAY, Simon. *The Power of Cute*. Princeton: Princeton University Press, 2019, s. 63.

⁷ NITTONO, Hiroši. 2019. *Kawaii no čikara – Džikken de saguru sono šinri*. Kjóto: Kagaku dóđžin, 2019.

⁸ KATO, Miki. Cute culture. *Eye*, 2002, 11 (44): s. 1-22.

⁹ BRYCE, Mio. Cuteness Needed: the new language/communication device in a global society. *International Journal of the Humanities*, 2006, 2 (1), s. 2265–2275.

nevinně (*mudžaki*). Takové submisivní chování má však své limity: pokud se Japonka snaží chovat až příliš roztomile, může být označena jako *burikko*, tedy jako dívka, která předstírá nevinnost. Typickým rysem *burikko* je extrémně vysoký, až pisklavý hlas a nadměrné užívání slova *hazukašii* („stydím se“) ve společnosti mužů.

Přestože výše popsané chování nemusí nutně působit „sexy“, v produkci kawaii kultury jsou stydlivé dívky nezdědka zarámovány jako „erotizující“. Nevinnost objektu je zásadní pro kawaii, ale toto samo o sobě nemusí implikovat sexuální nuance (na rozdíl od angličtiny, kde slovo „cute“ může znamenat „sexy“). Kawaii kultura sice přepsala kulturní normy ženskosti, ale vztah mezi kawaii a sexualitou je komplexnější než se zdá. Ve skutečnosti kawaii kultura nikdy nebyla koncipována jako „sexy“ – tato kultura často ignoruje genderové role (resp. je „bezpohlavní“) a jejím posláním je spíše vymanit se ze světa dospělácké sexuality. Jedním ze znaků roztomilé dívky (*šódžo*) je právě absence heterosexuální zkušenosti, přičemž její sexuální energie je nasměrovaná vůči vycpaným zvířátkům. Tyto produkty tedy vyvolávají pečovatelskou touhu, spíše než touhu sexuální. I roztomilé oblečky japonských lolitek jsou spíše opakem vyzývavé sexuality. Účelem kawaii módy totiž není přitahovat muže, ale naopak vymanit se z rigidních očekávání maskulinního Japonska. I přesto byl symbol *šódžo* v poválečném Japonsku uměle napojen na japonský Eros, což lze pozorovat na nezměrné produkci erotické mangy a dětské pornografie. Tato masová produkce a konzumpce sexualizované nevinnosti rezonuje s kontroverzním názorem japonské literární vědkyně Naitó Čizuko, která označila Japonsko za „lolikonizovanou společnost“ (*rorikonka suru šakai*).

Estetika kawaii

Kawaii je dnes standardní estetikou, která prostupuje všechny oblasti japonské každodennosti. Důležité je, že tuto estetiku začaly v 70. letech minulého století rozvíjet především japonské středoškolačky (*džoši kósei*). Jednalo se původně avantgardní trend psané japonštiny, ve kterém školačky záměrně používaly stylizované, dekorativní a zakulacené písmo (*marui-dži*, *koneko-dži*, *burikko-dži*). Japonština je v tomto trendu zapisována v horizontálním formátu (namísto tradičního vertikálního zápisu), ve kterém ustupují komplikované znaky (*kandži*) a převládá zápis pomocí jednoduché japonské abecedy (*hiragana*). Vedle japonského zápisu kombinovaly školačky latinku, lámanou angličtinu nebo pseudo-francouzštinu, zatímco nezbytnou součástí kawaii písma byly roztomilé karikatury (tváře, zvířátka), ilustrace (srdíčka, hvězdičky) a emotikony (*emodži*, *kaomodži*). Toto písmo proměnilo vizualitu psané japonštiny a na mnoho japonských školách bylo dokonce zakázáno jako deviace od

konvenčního standardu, nicméně během dekády se kawaii písmo začalo objevovat i v časopisech, komiksech a reklamách.

Další oblastí, ve které se od 70. let silně prosazovala estetika kawaii, je svět japonského designu. Lehce naivní design odráží všeobecné představy o roztomilosti a účelnosti, a proto je zpravidla méně praktický a více dekorativní. Estetická dokonalost a konkrétnost designu je v případě kawaii nežádoucí, protože platí, že čím větší abstrakce, tím lepší vizuální impakt. Zde je důležité, že individualita není v kawaii světě vyjádřená nějakou formou „perfektní krásy“, ale naopak nedokonalostí, nesouměrností a minimalismem (v tomto lze pozorovat vliv tradiční japonské estetiky *wabi-sabi*, která spatřuje krásu a moudrost v nedokonalosti). Funkce nedokonalosti je v kawaii světě důležitá, protože dovoluje objektu splynout s organickou přírodou, která je sama o sobě také nedokonalá.¹⁰ Namísto dokonalého designu se kawaii snaží vytvořit snovou, přívětivou a povzbudivou atmosféru, ve které převládají teplé, světlé a pastelové barvy. Typický je zakulacený design (kawaii produkty zpravidla nemají ostré rohy). Dále je podstatné, že kawaii design nevychází z tradiční japonské estetiky, ale je zde znát silný vliv euroamerické kultury (existuje i názor, že kawaii kultura je výsledkem poválečné interakce Japonska a USA).

Estetika kawaii se od svých počátků razantně prosazuje i na poli japonské módy. Dnes je kawaii móda neodmyslitelnou součástí módního mainstreamu, ale ve svých počátcích ji mladé Japonky využívaly jako výraz rebelie proti konformismu a pravidlům. Jejich svěbytný styl oblékání, postavený na recyklaci a míchání vlivů, se totiž vymykal stereotypnímu obrazu spořádané a zodpovědné japonské ženy (*rjósai kenbo* nebo *jamato nadešiko*). Podobně jako u kawaii designu převládá v kawaii módě snová či pohádková atmosféra. Kawaii dívky nosí lolitkovské oblečky, nabírané a krajkované sukně, šaty s volánky a načechranými rukávy, roztomilé kloboučky a barevné stužky v pastelových barvách (typicky jednoduchá bílá a růžová). Oblečky jsou dekorované kawaii postavičkami, ilustracemi a slogany, zatímco různě upravená školní uniforma (*sérá fuku*) funguje jako neodmyslitelná součást kawaii módy. Podle Karla Veselého to byla právě školní uniforma, která hrála hlavní roli v přerodu dívek od submisivního objektu mužské touhy k hybatelům subkulturního dění.¹¹ Hlavním centrem kawaii módy je tokijská čtvrť Haradžuku, která je sídlem spousty módních butiků, zvířecích kaváren a sociálních klubů (viz níže). Přestože byla japonská kawaii móda ve svých začátcích

¹⁰ KATO, Miki. Cute culture. *Eye*, 2002, 11 (44): s. 1-22.

¹¹ VESELÝ, Karel. Atak roztomilosti. *Planeta Nippon*, edited by A. Křivánková, A. Tesař a K. Veselý, s. 197-224. Praha: Nakladatelství Crew, 2017.

hlavně prostředkem pro vyjádření vlastní individuality, dnes je tato móda spíše způsobem, jak se začlenit do davu prostřednictvím akceptovaných konzumních vzorců.

Hlavní platformou kawaii estetiky jsou roztomilé postavičky. Svět těchto postaviček je tvořen jednak ikonickými figurkami (*kjara*) s rozeznatelným jménem (např. Hello Kitty) a jednak živými maskoty (*juru-kjara*) vytvořenými pro vládní PR (např. Kumamon). Výchozí estetikou těchto postaviček jsou pastelové barvy, kulaté oči a jednoduchý design, který pracuje s asymetrií a nedokonalostí (obličej maskotů jsou často zredukovány na jednoduché linie a body). Uctívání roztomilých maskotů vychází ze starodávné šintoistické tradice, v rámci které byli japonští bohové, sídlící v živých i neživých věcech, zredukováni na „postavičky“ se specifickou osobností a specifickým jménem.¹² Roztomilé miniaturní sošky těchto bohů pak sloužily jako osobní talismany pro štěstí – podobně, jako dnes slouží okrasné přívěsky roztomilých postaviček na mobilu či klíčenec.

Zásadní pro vývoj kawaii postaviček v Japonsku byl výtvarník Tezuka Osamu – otec japonské mangy a tvůrce specifického vizuálního stylu, ve kterém vystupovaly roztomilé dívky s kulatým obličejem a zvětšenými očima. Tezukova specifická roztomilost spočívala v kombinaci protichůdných elementů, jako je křehkost, síla a nevinnost s nádechem dívčí sexuality. Zde je důležité, že Tezuka tvořil pod vlivem Walta Disneyho a navazoval na tradici roztomilých komiksových postav z předválečné doby (např. Kurukuru Kurumi-čan nebo zbloudilý pejsek Norakuro). Tyto komiksové postavy, ale i roztomilé dobové hračky (např. panenka Kewpie) tak vytvářely již na začátku 20. století vhodné „podhoubí“ pro současný fenomén kawaii.¹³

Japonské postavičky jsou často výsledkem zoomorfismu, tzn. procesu, ve kterém jsou buď připisovány zvířecí rysy neživým objektům, nebo jsou lidské rysy převáděny na zvířata. Tendence uctívat roztomilé zvířecí maskoty sahá minimálně do 19. století, kdy byly komerčně vyráběny figurky mávajících kočky (*manekineko*) a jezevce s nadměrnými varlaty (*tanuki*) jakožto symboly, které přinášejí štěstí. Absence (sebe)vědomí, spontánnost a plachost zvířat je zásadní pro kawaii estetiku. Zvířecí postavičky jsou často vyobrazeny jako němé, nechráněné a bezmocné. Jejich těla jsou malá, měkká, křehká, chlupatá a zakulacená, přičemž typická jsou malá ramena, větší hlava a nemotorné nohy (srov. Baby Schéma). Tvář je velká, oči kulaté a pusa s nosem jsou spíše miniaturní. Barvy jsou tradičně pastelové, grafika je jednoduchá a celá kresba vyznívá dětinsky. Tyto postavičky však primárně nevykazují specificky japonské rysy – jsou prakticky „bez národnosti“ (*mukokuseki*), což je výsledkem

¹² MAY, Simon. *The Power of Cute*. Princeton: Princeton University Press, 2019.

¹³ KŘIVÁNKOVÁ, Anna, osobní konverzace.

kulturního přizpůsobování japonské produkce západním konzumentům.¹⁴ Jinými slovy, hlavní charakteristikou japonských kawaii produktů a postaviček je absence typicky japonských estetických rysů, díky čemuž lze kawaii snadno přenést do odlišných kontextů (kulturních, společenských, technologických).

Boom roztomilých postaviček v poválečném Japonsku odstartovala Hello Kitty, která byla představena společností Sanrio v roce 1974. Postavička roztomilého koťátka bez úst však nebyla úplně bez národnosti – autoři ji situovali do britského Londýna (mimo jiné proto, že v Japonsku 70. let byla evropská kultura velmi populární). Hello Kitty, kterou navrhla Šimizu Júko a zpropagovala Jamaguči Júko, navíc nebyla koncipována jako koťátko, ale jako malá holčička, která má jméno i příjmení (Kitty White), obléká se jako člověk a nikdy nestojí na všech čtyřech.¹⁵ Tak či onak, Hello Kitty zapadá do Baby Schématu jakožto roztomilá bytost, která evokuje bezmoc, slabost, poslušnost a závislost. Je bez výrazu, bez úst, a proto za sebe nemůže mluvit, čímž si říká o to, aby o ni bylo „postaráno“. Jinými slovy, Hello Kitty vyvolává (mateřský) instinkt chránit a pečovat, a to nejen u dívek a žen, ale i u mladých (třebaže zženštilých) Japonců. Tělo Hello Kitty je hendikepované a tvář je bez emocí, díky čemuž může tato kočičí holčička sloužit jako neutrální médium, do kterého lze projektovat pocity radosti i lítosti.

Společnost Sanrio, která vydělává ročně až pět miliard dolarů jen na prodeji zboží Hello Kitty, si tak v poválečném Japonsku prakticky vytvořila monopol na roztomilost: na základě Hello Kitty jsou dnes speciálně designované zábavní parky, restaurace, hotelové pokoje, kondomy nebo dokonce dětské rakve. Tyto produkty se navíc staly součástí „růžové globalizace“, v rámci které se kultura kawaii od 70. let šířila dál do Asie i na Západ.¹⁶ Kawaii je dnes masově konzumováno především v jihovýchodní Asii (Korea, Taiwan, Hong Kong), zatímco na západě postupuje růžová globalizace pomaleji (především proto, že kawaii estetika je na západě stále vnímána spíše jako součást kulturního světa dětí). I přesto má Hello Kitty v rámci globální konzumní kultury stále univerzálnější dopad – najdeme ji na bryndácích, kreditkách, vibrátorech, kytarách, špercích nebo letadlech po celém světě.¹⁷

I pokrmy mohou být kawaii. Ve světě kawaii (resp. v různých tematických kavárnách) jsou servírovány lehké a drobné sladkosti: mléčná jídla a nápoje, zmrzliny, dorty a dezerty. Některé pokrmy jsou motivované rustikální nebo viktoriánskou kulturou, zatímco jiné

¹⁴ IWABUCHI, Koichi. *Recentering Globalization: Popular Culture and Japanese Transnationalism*. Durham: Duke University Press, 2002.

¹⁵ PÍSAŘÍKOVÁ, Karin, osobní konverzace.

¹⁶ YANO, Christine. *Pink Globalization*. Honolulu: Hawaii University Press, 2013.

¹⁷ VESELÝ, Karel. Atak roztomilosti. *Planeta Nippon*, edited by A. Křivánková, A. Tesař a K. Veselý, s. 197-224. Praha: Nakladatelství Crew, 2017, s. 202.

pocházejí ze světa pohádek. Důležitou roli hraje opět zoomorfismus, ve kterém jsou nelidským objektům přisuzovány zvířecí (živočišné) rysy. Jídla pak nabývají tvaru roztomilého zvířete (např. zmrzlinový kopeček a dvě oplatky jsou vytvarovány do hlavy zajíčka). Tuto strategii volí i japonské maminky, které ve snaze přiblížit jídlo svým dětem připravují svačtinové krabičky *bentó* s obsahem stylizovaným do tvaru známé postavičky (tzv. *kjara-ben*). Jídlo se tak v kawaii světě stává „zábavou“ (*asobi*), což je estetický trend, který má své kořeny již v období Edo (1603–1868). V tomto období totiž ustupuje funkce jídla jako čistě biologické nezbytnosti, a do popředí se dostává vnímání jídla jako zdroje potěšení a zábavy.¹⁸

Roztomilé jídlo je dnes neodmyslitelnou součástí japonských marketingových strategií. V novém miléniu to byla především firma San-X, která uvedla na trh dnes již kultovní „potravinové maskoty“ – včetně roztomilého kaštanu, který touží být sněden (Amaguričan) nebo spáleného toastu, který lituje, že není požitelný (Kogepan). Nejvýraznějším potravinovým maskotem je však Gudetama – sklíčené a apatické vajíčko (resp. vaječný žloutek), které se topí v melancholii, je demotivované a nesnáší vstávání. Gudetama je důkazem toho, že do klasického kawaii mohou vstupovat elementy, které jsou odpudivé, depresivní a demotivující (*kimo-kawaii*). Tato estetizovaná nemohoucnost pak silně rezonovala s těmi Japonci, kteří se cítili odcizení a deprimovaní v nejistém životě pozdního kapitalismu.¹⁹ Je to tedy určitá forma terapie (*ijaši*), ve které neproduktivní Gudetama demonstruje, že není třeba pracovat do zemdlení abychom udrželi tempo s životem. Gudetama svým chováním a vzezřením rozhodně neláká, aby byl sněden, ale právě tento jeho vzdor se stává „roztomilým“.

V Japonsku existují celé prostory, které jsou přímo designované jako kawaii. V Tokiu lze tato místa najít ve čtvrtích jako je Akihabara, Haradžuku nebo Šibuja, kde je většina prostoru vyplněna roztomilými věcmi. Jedním z typických kawaii prostorů jsou tzv. zvířecí kavárny, ve kterých si zákazníci mohou za příplatek hrát s kočkami, ježky či sovami. Dalším místem, které je založeno na kawaii estetice, jsou tzv. „služárny“ (maid cafe), ve kterých jsou zákazníci zpoplatněni za to, že je obsluhují roztomilé kostýmované dívenky. V kawaii stylu jsou designované nejen zábavní parky (jako např. tokijský Hello Kitty Land) ale i celé domovy, pokoje nebo interiéry aut.

¹⁸ De VRIES, Nadia. Under the yolk of consumption: re-envisioning the cute as consumable. *The Aesthetics and Affects of Cuteness*, edited by J. Dale, s. 253-273. New York: Routledge, 2017.

¹⁹ KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan. *Women, media and consumption in Japan*, edited by B. Morean and L. Skov, s. 220-254. Hawaii: Hawaii University Press, 1995; ALLISON, Anne. Cuteness as Japan's Millennial Product. *Pikachu's global adventure*, edited by J. Tobin, s. 34-49. Durham: Duke University Press, 2004.

Kawaii kultura je dnes hojně využívána i politickými subjekty, a to za účelem přesvědčování, ovlivňování a dozorování obyvatelstva. Jinými slovy, japonské autority a instituce využívají symboly bezbrannosti a nevinnosti k udržování mocenského statu quo. Reklamní spoty, firemní loga, přáníčka a pohlednice, vládní vyhlášky, dětské tváře a zvířecí mláďata – to vše varuje, doporučuje a kárá. Tento sentiment má své kořeny již v předmoderních dobách, kdy roztomilé postavičky pomáhaly japonským úřadům sdělovat pogramotnému obyvatelstvu pravidla společenského provozu.²⁰ Dnes se politici fotí s roztomilými maskoty, aby veřejnosti ukázali „lidskou tvář“; reklamní agentury používají dívčí modely, aby zjemnily dopad agresivních kampaní; bankovní úřednice jsou obklopeny plyšovými zvířátky, aby upozadily chladnou image finančních transakcí, atp. Kawaii estetika je dokonce využívána japonskou armádou za účelem zjemňování negativního obrazu války (bojové helikoptéry jsou potíštěny roztomilými zvířátky nebo dívčími postavičkami). Militarismus je zde zasazen do odlehčeného a přátelského kontextu, díky čemuž kawaii efektivně sublimuje agresi.²¹

Kawaii se v tomto kontextu dotýká asymetrických vztahů mezi mocnými a méně mocnými, resp. mezi výše a níže postavenými. Politickou funkcí kawaii je pak zjemnit asymetričnost těchto vztahů. Politici a byrokraté tak činí proto, že kawaii symbolika dokáže rozptýlit jejich negativní obraz a pozakrýt jejich autoritářskou image. Focení politiků a šéfů společností společně s kawaii maskoty významně redukuje vzdálenost mezi korporacemi a klienty a umožňuje autoritám prezentovat se jako přátelští, sympatičtí jedinci se zájmem o populární kulturu. Je však evidentní, že na pozadí tohoto „zabavování mas“ je podprahové vštěpování přísné pracovní etiky, a to prostřednictvím politické komunikace, která je odlehčená právě kawaii symbolikou. Samotná kawaii kultura se těmto mocenským strukturám prakticky přizpůsobuje a nijak je nezpochybňuje (vyjma japonských avantgardistů). Výzkumy naopak ukazují, že většina Japonců zareaguje na nějakou strohou vládní vyhlášku pouze pokud je text doprovázen nějakou kawaii postavičkou.²²

Dějiny kawaii

Pokud nahlédneme do japonských výkladových slovníků, výchozí definice termínu kawaii je většinou založena na třech attributech: kawaii jako 1) politováníhodný (*itawašii*), 2) pomilování hodný (*aisubeki*), a 3) drobný a hezký (*čiisakute ucukušii*). Původní termín kawaii

²⁰ VESELÝ, Karel. Atak roztomilosti. *Planeta Nippon*, edited by A. Křivánková, A. Tesař a K. Veselý, s. 197-224. Praha: Nakladatelství Crew, 2017, s. 204.

²¹ MAY, Simon. *The Power of Cute*. Princeton: Princeton University Press, 2019.

²² NITTONO, Hiroši. 2019. *Kawaii no čikara – Džikken de saguru sono šinri*. Kjóto: Kagaku dódžin, 2019.

ale zahrnoval nejednoznačnost, nesoulad a nestálost. Historicky prvním japonským slovem pro věci roztomilé byl termín *kawo-hajuši*, který se skládal ze dvou slov: tvář (*kawo*) a zardění (*hajuši*). Zde je tedy podstatné, že původní význam termínu *kawo-hajuši* odkazoval primárně k pocitu zahanbení a lítosti, což konotovalo bezmoc, bezradnost a smutek. Jinými slovy, kultura *kawaii* ve svých počátcích odkazovala k melancholickému dojetí z věcí (*mono no aware*). V mladých, nevinných dívenkách se tak současně zrcadlilo vědomí křehké krásy na jedné straně a smutku (pomíjivosti) na straně druhé. Termín *kawaii* procházel různými historickými transformacemi, nicméně jeho sémantické jádro, tj. kombinovaný sentiment láskyplného afektu a lítostivého soucitu lze vypořádat i v současných variacích *kawaii* kultury.

Tradiční obsese kolem roztomilých objektů má svoje kořeny v japonské kulturní tradici. První zmínky o specificky japonské roztomilosti lze zaregistrovat již ve dvorské literatuře éry Heian (793–1185). Japonská dvorní dáma Sei Šónagon označovala na konci 10. století křehké dívenky a miniaturní objekty jako „půvabné věci“ (*ucukušikimono*). Roztomilost zde odkazovala především k nevinnosti a nedospělosti (srov. Baby Schéma), ale Sei se neomezovala pouze na mladé dívky. Roztomilá pro ni byla třeba kresba dětské tváře na melounu, mladý vrabčák, který reaguje na myši zapištění, nebo malý služebníček, který vykračuje ve slavnostním kostýmu. Další autorka éry Heian, Murasaki Šikibu také pozorovala poslušné a mladé dívky, ale spíše než jako „půvabné“ (*ucukušiki*) je vnímala jako „politováníhodné“ (*kawaisó*). V této interpretaci se tedy do popředí dostává melancholický patos věcí (*mono no aware*), který odkazuje k původnímu významu termínu *kawaii* (stydlivý, rozpačitý, bezbranný, ubohý). Původní význam tedy poukazoval především na intenzivní pocit lítosti, studu a soucitu, který pramení z pozorované bezmocnosti a naivity *kawaii* objektu.

Přesuňme se nyní do 20. století. Přestože kořeny *kawaii* sahají až do dvorské literatury z období Heian, pro některé vědce se *kawaii* kultura plně realizuje až v období Taišó (1912–1926). V tomto období dochází v Japonsku k rozmachu individualismu, konzumerismu a k přejímání západní kultury, v důsledku čehož se proměňuje i pozice ženy ve společnosti. V období Taišó se používal dnes již zastaralý termín *kawajuši*, který odkazoval k významům jako rozpačitý, stydlivý a zranitelný. Hlavním objektem zájmu byla nevinná, platonická dívenka (*šódžo*) se štíhlým tělem a velkýma očima, která figurovala jak v dobových časopisech (např. *Šódžo no tomo* nebo *Šódžo no kuni*), tak v malbách dobových malířů (např.

Nakahara Džun'iči nebo Kawabatake Kašó).²³ Sentimentální symbolika *šódžo* je dobře znát i v ilustracích Takehisy Jumedžiho, který zároveň stál za rozmachem produkce roztomilých dekorativních předmětů (galanterie) speciálně pro dívky (*fanši guzzu*). V roce 1914 otevřel Jumedži v Tokiu obchod s roztomilými pohlednicemi a kancelářskými potřebami, čímž předznamenal konzumní boom kawaii kultury.

60. léta minulého století se v Japonsku nesou v duchu prudkého ekonomického růstu, navyšování platů, a obecně "radostného života" (*akarui seikacu*). Zde je důležité, že v rámci tohoto růstu se v jinak rigidním Japonsku zvyšuje zájem o spotřebu (*šóhi*) a zábavu (*asobi*). Kawaii estetika je v tomto kontextu spojována především s poválečným blahobytem a spotřební ekonomikou orientovanou na ženy. Mladé Japonky totiž tráví stále více času jako ženy v domácnosti (*sengjó šufu*), díky čemuž se mohou více oddávat vlastním konzumním touhám.

Na konci 60. let dochází u japonských mužů k radikálnímu posunu v uvažování o dospěláckém světě. Univerzitní rebelie na konci 60. let představovaly otevřenou vzpourou mladých Japonců proti dospělým autoritám a zavedeným pravidlům. Přestože byla tato rebelie potlačena, byl to historicky první moment, kdy se mladí Japonci snažili vymanit z konvenčního vzoru rozumného a zodpovědného dospěláka (hlavním heslem rebelů bylo „nevěř nikomu nad třicet“). Na důkaz vzdoru začali studenti namísto povinné četby klasiků číst roztomilé knížky pro děti a komiksy pro náctileté.²⁴ Toto spustilo morální paniku, ve které doboví sociologové odsuzovali tyto studenty jako „generaci tří nihilismů“: letargie (*mukirjoku*), nezodpovědnosti (*musekinin*) a nezájmu (*mukanšin*). Historický vývoj však naznačuje, že poválečná kawaii kultura se zrodila právě této z rebelie proti tradicím, autoritám a dospělosti. Namísto násilných střetů protestovaly další generace proti dospěláckému systému už jen infantilním chováním a přezíravým postojem vůči autoritám.

Dějiny roztomilosti sahají hlouběji do japonské historie, ale kawaii se stalo skutečně národním fenoménem až v 70. letech minulého století. Kawaii v této době již nepředstavuje uzavřený koncept, který lze aplikovat výhradně na malé, roztomilé věci, ale funguje jako zastřešující termín pro všechno, co je nějakým způsobem přívětivé.²⁵ Začátek této dekády se nesl v duchu konzumního boomu, a japonským producentům netrvalo dlouho, aby si uvědomili obrovský komerční potenciál roztomilosti. Symbolický počátek konzumního

²³ HOLÝ, Petr, osobní konverzace.

²⁴ KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan. *Women, media and consumption in Japan*, edited by B. Morean and L. Skov, s. 220-254. Hawaii: Hawaii University Press, 1995, s. 251.

²⁵ SHIOKAWA, Kanako. Cute but Deadly: Women and Violence in Japanese Comics. *Themes and Issues in Asian Cartooning: Cute, Cheap, Mad, and Sexy*, edited by J. Lent, s. 93-125. Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press, 1999.

kawaii boomu lze spatřovat v roce 1974, kdy firma Sanrio uvádí v Japonsku do prodeje první produkt Hello Kitty.

V průběhu 70. let byla Hello Kitty komodifikovaná jako dekorativní zboží (*fanši guzzu*), zatímco roztomilé postavičky se začaly hojně využívat pro produktový design. Zároveň se v rámci růžové globalizace kawaii kultura dále šíří do Asie a západních zemí. Důležitou platformou pro šíření kawaii kultury v této dekádě byly kreslené komiksy, které cílily jak na dívky (*šódžo manga*) tak na chlapce (*šónen manga*). Ve stejné době představují japonské středoškolačky jejich stylizovanou formu kawaii zápisu (*marui-dži*), která se postupně šíří napříč celou společností. Symbolem módní kawaii horečky se stává tokijská čtvrť Haradžuku.

V 70. letech se v Japonsku objevují první popové idoly (např. Jamaguči Momoe nebo Pink Lady), které sice nebyly pěvecky talentované (třebaže se jim říkalo *tarento*), ale uchvátily mnoho Japonek svým dětinským chováním a nevinným vzezřením. Rozšíření kawaii kultury v Japonsku 70. let však nevycházelo pouze ze spontánních potřeb japonských školaček a žen v domácnosti. Kawaii je totiž evidentně objektem jak ženské, tak mužské touhy. Byli to právě japonští úředníci (*sararíman*) a ultra-fanoušci (*otaku*), kteří nadšeně přijali kawaii kulturu a fetišizovali roztomilé dívky (*šódžo*) v manga a anime produkci. Na konci této dekády již nikoho nepřekvapilo, že se někteří japonští muži oblékají ve stylu kawaii nebo alespoň vlastní několik kawaii doplňků.

V 80. letech kawaii estetika dominuje popkulturní produkci a dále nabírá na popularitě. Roztomilost se v této dekádě stává smyslem života nejen pro zhýčkanou generaci ekonomického růstu, ale i pro japonské ženy, jejichž kupní síla a konzumní sebevědomí prudce roste.²⁶ Do popředí zájmu se dostává kultura *gjaru* – pouliční móda a životní styl mladých „emancipovaných“ Japonek, které se vyhraňují proti tradičním genderovým stereotypům a estetickým standardům krásy (roztomilost *gjaru* se vyznačuje obarvenými vlasy, opálenou kůží, dlouhými nehty a výrazným make-upem).

Zakulacené kawaii písmo, zavedené japonskými školačkami v předchozí dekádě, používá v 80. letech až pět miliónů mladých Japonců.²⁷ I přes zákaz tohoto písma na mnoha školách se kawaii zápis dostává do mangy, reklamy a módy. Firmy a instituce představují své PR maskoty (*juru-kjara*) zatímco japonští architekti a designeři navrhují celé domy či auta v kawaii stylu. V roce 1983 je v prefektuře Čiba otevřen Tokyo Disneyland, který se okamžitě

²⁶ VESELÝ, Karel. Atak roztomilosti. *Planeta Nippon*, edited by A. Křivánková, A. Tesař a K. Veselý, s. 197-224. Praha: Nakladatelství Crew, 2017.

²⁷ KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan. *Women, media and consumption in Japan*, edited by B. Morean and L. Skov, s. 220-254. Hawaii: Hawaii University Press, 1995, s. 222.

stává novým centrem roztomilosti. Ve stejné době probíhá v Japonsku velký boom domácích mazlíčků, v důsledku čehož se roztomilá zvířátka stávají vedle batolat hlavním médiem kawaii kultury. Banka Sanwa např. zavedla depozitní servis pro domácí mazlíčky, zatímco výrobce koupelen Toto vyrobil „roztomilou“ toaletu, kterou mohou využívat zvířata i lidé.

Na začátku 80. let se v rámci produkce mangy objevuje nový žánr *rorikon* (z angl. Lolita Complex), který nabízí kombinaci dětské roztomilosti a provokativní sexuality. Otcem tohoto žánru v Japonsku byl výtvarník Azuma Hideo, který pracuje s konvenční estetikou, ale zasazuje ji do sexuálního kontextu, který občas hraničí s dětskou pornografií. Takto koncipovaná roztomilost osciluje mezi dětinskostí a dospělostí, sílou a zranitelností, a konečně mezi nevinnou duší a sexualizovaným tělem (viz *ero-kawaii*).

Význam kawaii se v 80. letech dále rozšiřuje: vedle „klasické“ roztomilosti se do popředí dostávají atributy jako excentrický, androgynický a komický. Od 80. let navíc pronikají na mediální trh japonské dívčí idoly, které jsou zarámovány jako nevinné dívenky, bavící fanoušky svojí infantilitou. Epitomem roztomilosti této dekády byl japonský národní idol Macuda Seiko, jejíž módu a chování napodobovalo v této dekádě mnoho japonských žen a dívek. Macuda měla snadno identifikovatelný vzhled a široký repertoár kawaii chování, čímž naplňovala stereotypní klišé spořádané rodinné zábavy s jemným nádechem provokativní sexuality.²⁸

Na začátku 90. let se Japonsko stává druhou nejsilnější ekonomikou na planetě, nicméně záhy vstupuje do „ztracené dekády“ a začíná ekonomicky stagnovat. Stagnuje také vývoj a prodej kawaii výrobků, nicméně i tak dosahuje byznys s kawaii zbožím obratu deseti trilionů jenů.²⁹ Sanrio otevírá v roce 1990 svůj Hello Kitty park a Japonsko se díky Pokémon boomu stává hlavním vývozcem globální populární kultury. V roce 1992 se ke kultuře kawaii hlásilo přes 70 procent Japonců ve věku 18–30 let, zatímco veřejná anketa ze stejného roku potvrdila, že kawaii se stalo nejpobulárnějším japonským slovem. Z roztomilosti rebelujících středoškolaček se tak na konci 90. let stal prakticky celonárodní trend.

90. léta ukázala, že smějící se batolata, zvířecí mláďata a infantilní dívenky už dávno nejsou jedinými modely kawaii světa. Kawaii sice znamená dětinský, líbezný, radostný, ale toto rozhodně není omezeno na děti, protože jako kawaii mohou být v Japonsku označovány i osoby ve velmi pokročilém věku. Na začátku 90. let např. vystupovaly v televizních talk-show dvě stoleté sestry Kin-san a Gin-san – laskavé, křehké stařenky, které se vyjadřovaly a

²⁸ VESELÝ, Karel. Atak roztomilosti. *Planeta Nippon*, edited by A. Křivánková, A. Tesař a K. Veselý, s. 197-224. Praha: Nakladatelství Crew, 2017, s. 214.

²⁹ KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan. *Women, media and consumption in Japan*, edited by B. Morean and L. Skov, s. 220-254. Hawaii: Hawaii University Press, 1995, s. 226.

šatily poněkud staromódně a jejichž roztomilá zmatenost odpovídala jejich věku. Právě proto byly tyto sestry vnímány zároveň jako kawaii (roztomilé) a kawaijó (politováníhodné). Jen o pár let dříve zase japonské středoškolačky popisovaly staříckého japonského císaře Šóvu jako kawaii – údajně protože byl izolovaný, osamocený, a roztomile zmatený. Toto poukazuje na fakt, že určitá míra bezmocnosti a nezpůsobilosti v jakémkoliv věku je zásadní pro kawaii estetiku.

Na bezmocnosti a nezpůsobilosti fungovat v dospěláckém světě byla postavená i kultovní postavička líné a unavené pandy (Tarepanda), kterou představila v roce 1995 firma San-X (hlavní konkurent firmy Sanrio). Tarepanda je typickým zástupcem estetiky *kimo-kawaii* (ze slangového *kimoi* – nechutný, odpudivý, nehezký), ve které se roztomilost se setkává s podivností a odpudivostí. V takovém kontextu může být deprese, lenost a nechůť pracovat „oslavována“ jako kawaii. Líná Tarepanda se okamžitě stala hitem mezi dospělými Japonci, pro které toto ztrápené zvířátko zrcadlilo pocity frustrace způsobené ekonomickou krizí.

V 90. letech vstupuje kawaii kultura i do světa seriózního byznysu: roztomilé postavičky nyní zastupují japonské bankovní instituce, akciové společnosti nebo pojišťovací agentury. Estetika roztomilosti zároveň proniká i do sféry japonské politiky – např. Japonská komunistická strana v Nagoji představila v roce 1993 nové PR logo, kterému vévodí karikatura roztomilé žirafy. V průběhu 90. dochází k další transformaci kawaii kultury na pozadí ekonomické krize a stárnoucí populace. Na jedné straně pokračuje konvenční produkce mangy, která pracuje s poněkud komickým obrazem infantilní školačky se zvětšenými očima (např. manga *Sailor Moon* z roku 1991). Na druhé straně se však od konce 90. let objevují nové formy kawaii, které představují jakousi symbiózu roztomilosti a krutosti. Příkladem této symbiózy je zakrvavený medvěd Gloomy (*Itazura no Gurúmi*) z roku 2000, který má problémy zapamatovat si, že na lidi se neútočí. Do kawaii kultury tak vstupuje horor, temnota a násilí – viz také oblékání ve stylu Gotické lolity, která se od začátku tisíciletí stala dominantní odnoží japonské subkultury. I firma Sanrio zareagovala na tento trend a v novém miléniu oblékla Hello Kitty do temnějších odstínů.

Na začátku milénia vyhláší premiér Koizumi novou strategii pro propagaci japonského popkulturního byznysu. O několik let později odstartovalo Ministerstvo ekonomiky vládní projekt Cool Japan, který měl za cíl dále globalizovat kawaii kulturu. V této době již roztomilí maskoti (*juru-kjara*) zastupují prefektury, města i vesnice, zatímco vlastního maskota mají i policejní stanice nebo hasičské sbory. Výzkum z roku 2001 navíc ukázal, že drtivá většina Japonců napříč generacemi (až 87 procent) tyto maskoty vřele

přijímá.³⁰ Ve stejném roce se v tokijské čtvrti Akihabara otevírá první „služkárna“ (maid cafe), která nabízí návštěvníkům za poplatek setkání s roztomilými dívkami v kostýmu služky či školačky. Rozverná děvčata servírují jídlo, pózují pro fotografie a žertují se zákazníky, nicméně flirtování nebo vyměňování kontaktů je přísně zakázáno.

Výzkum z roku 2003 potvrdil, že drtivá většina Japonců (84 procent ve věku od sedmi let) vlastní alespoň jeden předmět s kawaii tématikou.³¹ Ve stejný rok představuje firma San-X lenošného medvěda Rilakumu, jehož enormní popularita ohrozila nadvládu Hello Kitty na japonském trhu. V roce 2005 je založena popová dívčí megaskupina AKB48, která čítá přes sto roztomilých zpěvaček (centrem AKB48 je tokijská čtvrť Akihabara). V roce 2008 je Hello Kitty jmenována Velvyslankyní Turismu, zatímco robotického kocoura Doraemona jmenuje japonská vláda Velvyslancem Anime. O rok později vybírá japonské ministerstvo zahraničí (MOFA) tři mladé Japonky, které jsou oficiálně vyhlášeny jako Velvyslankyně Rostomilosti (*Kawaii taiši*). Kawaii se tak prakticky stalo oficiálním nástrojem japonské zahraniční politiky.

V roce 2010 způsobila senzaci hudební kapela Babymetal, kterou tvoří tři roztomilé dívky v oblečcích gotické lolity. Tato kapela opět poukazuje na sémantickou flexibilitu konceptu kawaii, který se v novém miléniu odklání od tradičních charakteristik (bezbrannost, slabost, křehkost) a do popředí se dostává temná, hororová, „gotická“ atmosféra. Mezi roztomilými maskoty slábne vliv kultovní Hello Kitty a v roce 2011 přebírá žezlo roztomilosti černý medvěd Kumamon, který vyhrává v celostátním hlasování o nejpopulárnějšího japonského maskota. Proti tomuto mainstreamovému sentimentu se však postavili někteří avantgardní umělci (např. Aida Makoto), kteří ve svých dílech naopak dekonstruovali mainstreamovou roztomilost a estetizovali krutost (*anti-kawaii*). Sentiment *anti-kawaii* se naplno projevil na kontroverzní výstavě „Bye Bye Kitty“ v tokijském muzeu Mori v roce 2012. O rok později požádala císařovna Mičiko o setkání s maskotem Kumamonem, což opět poukázalo na hlubokou zakořeněnost kawaii kultury i na těch nejvyšších úrovních japonské společnosti. V roce 2016 představila firma Sanrio agresivní pandu červenou (Aggrecuko), která trpí sociální úzkostí, pomlouvá šéfa a vybíjí si frustrace z práce zpíváním metalu na karaoke. Vedle Tarepandy a Gudetamy je tak Aggrecuko dalším příkladem využití estetiky *guro-kawaii* k vyjádření frustrace ze života v japonské společnosti. Kawaii postavičky

³⁰ KAJAMA, Rika. *87 % no Nihondžin ga kjarakutá o suki na rijú*. Tókjó: Gakušú kenkjúša, 2001.

³¹ RICHIE, Donald. 2003. *The Image Factory. Fads and Fashions in Japan*. London: Reaktion Books, 2003, s. 56.

zároveň dále pronikají do světa japonské politiky – domácí i zahraniční. Příkladem toho jsou i Hello Kitty a Pikaču, kteří byli v roce 2017 jmenováni Velvyslanci pro EXPO 2025 v Ósace.

Jen malý poznatek na závěr: na pozadí dějin kawaii lze pozorovat určitou proměnu genderových vztahů a ideálů. V první řadě došlo k transformaci tradičního ženského ideálu (*ryōsai kenbo* nebo *jamato nadeshiko*), který byl diametrálně odlišný od vyobrazení japonských žen v poválečných médiích. Byly to především japonské komiksy, které představily novou kategorii spontánní, infantilní dívenky (*šódžo*) s velkýma, kulatýma očima. Tato dívenka byla protnuta kawaii symbolikou (stužky, pentle) a případně napojena na japonský Eros (*ero-kawaii*). Souběžně s těmito transformacemi se proměňoval i mužský ideál: na jedné straně se projevuje (politická) impotence japonských mužů po prohrané válce, a na druhé straně dochází ke změně preferencí a odklonu mužů od mateřských žen k dětinským holčičkám. Infantilita totiž představuje pro japonské muže minimální hrozbu, protože „krásná“ žena (*kirei*) je méně žádoucí než žena „roztomilá“ (*kawaii*). Tak či onak se zdá, že v poválečném období zvolna ustupuje ideologie maskulinního Japonska, které se soustředí na produktivitu a práci, a do popředí se dostává Japonsko feminizované, které dává volný průchod infantilním sklonům, pečovatelským instinktům a eskapistickým touhám.

Závěr

Ač se to tak dnes již nejeví, japonská kultura roztomilosti byla ve svých počátcích formou vzdoru. Hlavní rysy kawaii kultury (nеспoutaná hravost, volný průchod emocí a infantilní naivita) totiž nebyly příliš slučitelné s tradičními společenskými hodnotami. V konfuciánském pojetí odkazuje dospělost ke schopnosti fungovat dobře v kolektivu, přijímat kompromisy, naplnit závazky vůči rodičům, zaměstnavatelům, atd. Poválečná generace mladých Japonců ale „odmítla dospět“ a vyhranila se vůči kultu serióznosti, surovosti a poslušnosti, který byl asociován s érou japonského militarismu. Kawaii kultura tak vzdorovala především dominantní (mužské) ideologii produktivity, která je založena na standardizaci, řádu, dozoru, racionálnosti a neosobnosti.³² Jinými slovy, roztomilost byla ve svých počátcích jakousi odpovědí na silný společenský tlak směrem ke konformitě a rivalitě.

Dnes zprostředkovává kawaii kultura fantazijní svět bez rizik a poskytuje útěchu především těm Japoncům, kteří se potýkají s nejistotou ohledně vlastní identity.³³ To platí především pro ty Japonce, kteří jsou odděleni od rodin či přátel a vedou stresující život ve

³² McVEIGH, Brian. *Wearing Ideology: State, Schooling and Self-Presentation in Japan*. Oxford: Berg, 2000; MAY, Simon. *The Power of Cute*. Princeton: Princeton University Press, 2019.

³³ BRYCE, Mio. *Cuteness Needed: the new language/communication device in a global society*. *International Journal of the Humanities* 2006, 2 (1), s. 2265–2275.

velkých městech. Takový svět vyvolává pocity odosobnění a odcizení, zatímco úkolem kawaii kultury je přenastavit a „polidštit“ jej.³⁴ Silné stránky a speciální dovednosti jdou v kawaii světě stranou: mladí lidé získávají kýženou identitu na základě estetizované slabosti, bezbrannosti a nemohoucnosti.

Hlavní proud kritiky argumentuje, že kawaii kultura je infantilní, zženštlá a nevkusná, zatímco fanoušci této kultury přijímají formu masové identity, která je pasivní, konzervativní a nekreativní. Někteří kritici namítají, že spotřeba kawaii představuje implicitní i explicitní pohrdání japonskou estetickou tradicí a japonským způsobem života.³⁵ Jiní podotýkají, že kawaii kultura pouze odráží nezralost a prostoduchost Japonců,³⁶ zatímco záliba v postavičkách a maskotech má co do činění se ztrátou schopnosti interagovat se skutečnými lidmi.³⁷ Podílet se na kawaii spotřebě dnes navíc prakticky znamená podporovat konzumní fetišismus epických rozměrů.³⁸ Feministická kritika pak vychází z názoru, že spotřeba kawaii kultury dělá ženy více podřízené, slabé a omezené.³⁹ Kawaii v tomto kontextu představuje hypersexuální a heteronormativní kulturu, která konstruuje Japonky jako „zrcadlové objekty“ v tradičně patriarchální společnosti. Ostatní vědci se ale shodují, že kawaii sice představuje určitou kulturu vzdoru, ale kawaii styl sám o sobě je prakticky neškodný – je to jen kulturní vyjádření snahy o jakousi harmonii.⁴⁰

V 70. letech minulého století bylo přihlášení se ke kawaii kultuře výrazem individualizace, protože roztomilé písmo, karikatury a oblečení pomohly mladým Japoncům vymanit se z „tyranie davu“. V rámci komerčního boomu se však kawaii symbolika stala spíše výrazem masovosti a kýče, zatímco kawaii chování dnes paradoxně představuje stádní mentalitu, ve které vládne zestejňování a imitace. Brian McVeigh dokonce podotýká, že „nebýt kawaii“ (*kawaikunai*) dnes prakticky znamená „být neposlušný“.⁴¹ Ze subversivní subkultury rebelujících studentů se tak stala určitá forma mimikry – evoluční touha zapadnout mezi ostatní, protože splnutí s kolektivem je výhodnější pro přežití.

³⁴ KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan. *Women, media and consumption in Japan*, edited by B. Morean and L. Skov, s. 220-254. Hawaii: Hawaii University Press, 1995, s. 228.

³⁵ KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan. *Women, media and consumption in Japan*, edited by B. Morean and L. Skov, s. 220-254. Hawaii: Hawaii University Press, 1995, s. 247.

³⁶ TANG, Yongling. 2006. Kawaii craze changes Japanese Culture. *The Epoch Times*, October 27.

³⁷ KAJAMA, Rika. *87 % no Nihondžin ga kjarakutá o suki na rijú*. Tókjó: Gakušú kenkjúša, 2001.

³⁸ ALLISON, Anne. Cuteness as Japan's Millennial Product. *Pikachu's global adventure*, edited by J. Tobin, s. 34-49. Durham: Duke University Press, 2004.

³⁹ ASANO, Čie. *Onna wa naze jasejó to suru no ka: Seššoku šógai to džendá*. Tókjó: Keiso, 1996.

⁴⁰ TANG, Yongling. 2006. Kawaii craze changes Japanese Culture. *The Epoch Times*, October 27.

⁴¹ McVEIGH, Brian. *Wearing Ideology: State, Schooling and Self-Presentation in Japan*. Oxford: Berg, 2000, s. 145.

Seznam použitých zdrojů

- ALLISON, Anne. Cuteness as Japan's millennial product, s. 34-49 In J. Tobin (ed.). *Pikachu's global adventure*. Durham: Duke University Press, 2004. DOI: <https://doi.org/10.1215/9780822385813-003>
- ASANO, Čie. *Onna wa naze jasejó to suru no ka: Seššoku šógai to džendá*. Tókjó: Keiso, 1996.
- BRYCE, Mio. Cuteness Needed: the new language/communication device in a global society. *International Journal of the Humanities*, 2006, 2 (1): 2265–2275.
- De VRIES, Nadia. Under the yolk of consumption: re-envisioning the cute as consumable, s. 253–273. In J. Dale (ed.). *The Aesthetics and Affects of Cuteness*. New York: Routledge, 2017.
- DOI, Takeo. *The Anatomy of Dependence*. New York: Kodansha International, 1986.
- IWABUCHI, Koichi. *Recentering Globalization: Popular Culture and Japanese Transnationalism*. Durham: Duke University Press, 2002. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780822384083>
- KATO, Miki. Cute culture. *Eye*, 2002, 11 (44): 1–22.
- KAJAMA, Rika. *87 % no Nihondžin ga kjarakutá o suki na rijú*. Tókjó: Gakušú kenkjúša, 2001.
- KINSELLA, Sharon. Cuties in Japan, s. 220–254 In B. Morean, L. Skov (eds.). *Women, media and consumption in Japan*. Hawaii: Hawaii University Press, 1995.
- MAY, Simon. *The Power of Cute*. Princeton: Princeton University Press, 2019.
- McVEIGH, Brian. *Wearing Ideology: State, Schooling and Self-Presentation in Japan*. Oxford: Berg, 2000. DOI: <https://doi.org/10.2752/9781847888976>
- NGAI, Sianne. 2012. *Our Aesthetic Categories: Zany, Cute, Interesting*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.
- NITTONO, Hiroši. *Kawaii no čikara – Džikken de saguru sono šinri*. Kjóto: Kagaku dódžin, 2019.
- RICHIE, Donald. *The Image Factory. Fads and Fashions in Japan*. London: Reaktion Books, 2003.
- SHIOKAWA, Kanako. Cute but Deadly: Women and Violence in Japanese Comics, s. 93–125 In J. Lent (ed.). *Themes and Issues in Asian Cartooning: Cute, Cheap, Mad, and Sexy*. Bowling Green: Bowling Green State University Popular Press, 1999.

TANG, Yongling. Kawaii craze changes Japanese Culture. *The Epoch Times*, 2006, October 27.

VESELÝ, Karel. Atak roztomilosti, s. 197–224 In A. Křivánková, A. Tesař, K. Veselý (eds.). *Planeta Nippon*. Praha: Nakladatelství Crew, 2017.

YANO, Christine. *Pink Globalization*. Honolulu: Hawaii University Press, 2013. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780822395881>

Этнические и социальные группы Самарканда и их визуальные репрезентации в эпоху Российской империи

Ethnic and social groups of Samarkand and their visual representations in the era of the Russian Empire

Azim Malikov, Tereza Hejzlarová, Kenzhe Torlanbayeva

Azim Malikov / Азим Маликов, Department of Asian studies, Faculty of Arts, Palacky University Olomouc.,
Tr. Svobody 26, 77180, Olomouc, Czech Republic
Email: azimmal2018@gmail.com

Tereza Hejzlarová / Тереза Гейзларова, Department of Asian studies, Faculty of Arts,
Palacky University Olomouc, Tr. Svobody 26, 77180, Olomouc, Czech Republic
Email: alabaj@email.cz

Kenzhe Torlanbayeva / Кенже Торланбаева, independent researcher,
Kazakhstan, 050013, Almaty, Satpayev, 16a.
Email: torlanbayeva@mail.ru

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190203>

Abstract

The main purpose of the article is to study the discourses, the context of the production and the perception of the images of the ethnic "different" in the photographs of the Russian Empire on the example of the Samarkand region in the second half of the 19th and early 20th century. The study of photographs, publications of scholars-orientalists and archival documents shows contradictions in the ethnic classification of the population. The classification of the population by the central government differed from the submissions of some regional officials. In the first decade after the annexation of the region, the authorities seeking to ensure the loyalty of ethnic minorities, in the context of ethnic diversity, studied ethnic and social groups in detail, as reflected in photographs. From the beginning of the twentieth century, pursuing certain objectives, some representatives of the authorities tried to simplify the external categorization of the population of the region, which was reflected in the preferential use of the term "sart" in photographs instead of local social and ethnic self-descriptions. The ideas of Panturkism and Panislamism, seen as a threat to the security, influenced the perceptions of officials.

Keywords

ethnicity, identity, Samarkand, Russian Empire, visual culture.

Резюме

Основная цель статьи заключается в изучении дискурсов, контекста производства и восприятия образов этнических «иных» в фотографиях Российской империи на примере Самаркандской области во второй половине XIX — начале XX века. Изучение

фотографий, публикаций ученых-ориенталистов и архивных документов показывает противоречия в этнической классификации населения. Классификации населения центральной властью отличалась от представлений некоторых областных чиновников. В первое десятилетие после завоевания региона власти стремившиеся к обеспечению лояльности этнических меньшинств, в условиях этнического разнообразия, подробно изучали этнические и социальные группы, что нашло отражение в фотографиях. С начала XX века, преследуя определенные цели, отдельные представители власти пытались упростить внешнюю категоризацию населения региона, что нашло отражение в преимущественном использовании в фотографиях термина сарт вместо местных социальных и этнических самоназваний. Идеи пантюркизма и панисламизма, рассматривавшиеся как угроза для безопасности оказали влияние на представления чиновников.

Ключевые слова

этничность, идентичность, Самарканд, Российская империя, визуальная культура.

Введение

Введение в научный оборот широкого круга различных источников, фотографических альбомов за последние десятилетия при применении междисциплинарного подхода открыло новые возможности для изучения визуальной интерпретации государственной политики Российской империи в отношении ее многонационального населения.

Для фиксации этнографических данных фотография предоставляет ресурс, который несет идеологическую нагрузку, проявляющуюся на разных платформах и способствует трансляции идей в публичную сферу. Анализ фотографий должен учитывать историческую ситуацию, в которой они созданы. Возникает вопрос о том, что означают фотографии, кого и что они изображают и для чего.¹ Фотография способствует распространению информации через циркуляцию знаний, технических новшеств, представлений, идей и людей. Фотография также принимала активное участие в структурировании знаний в регионе и о регионе, занимая одно из ключевых мест при построении визуальных классификаций «этнических групп», разработке официальных образов элит и экзотизации так называемого «коренного» населения.²

Проблема политики Российской империи в формировании образов этнических групп в Средней Азии была проанализирована на макро-уровне Д. Брауером, С. Абашиным, Т. Уяма, Ж. Кадио, В. Тольц и др. Отображение образа подданных в

¹ NUNO Porto 'Under the gaze of the ancestors' Photographs and performance in colonial Angola. *Photographs Objects Histories: On the Materiality of Images*. Elizabeth Edwards and Janice Hart, eds. London, 2004, p.119

² GORCHENINA S. "Introduction: 'On the margins of the marginal' – Why are there so few specialists in photography of Central Asia of the imperial and early Soviet period?". Svetlana Gorshenina, Sergei Abashin, Bruno de Cordier, Tatiana Saburova (eds), *Photographing Central Asia. From the Periphery of the Russian Empire to Global Presence*. Vol. 13. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2022, p.15

визуальной культуре Российской империи на примере Центральной Азии были предметом исследования М. Диковитской, В. Прищеповой, Г. Длужневской, С. Горшениной, И. Кутейниковой, К. Гиббон, которые проанализировали историю фотографии и показали, как имперское правительство использовало ее как инструмент колониального подчинения.³ В вышеуказанных работах не получили освещение вопросы репрезентации ислама, его институтов и служителей культа. В социальных процессах в регионе немалую роль играла культура местных номадов, что также требует более глубокого изучения. Другим аспектом проблемы является понимание природы власти в Туркестане, роль администрации областных губерний в формировании образа местных жителей в областной официальной документации.

Наша цель заключается в изучении дискурсов, контекста производства и восприятия образов этнических и социальных «иных» на микро-уровне, на примере одного из древних городов мусульманского Востока Самарканда⁴. Основным источником нашего исследования стали фотографии жителей региона, архивные материалы и публикаций второй половины XIX – начала XX века. Некоторые фотографии жителей Самарканда есть в проекте «Открытый центральноазиатский фотоархив», в котором представлены фотографии из нескольких частных собраний.⁵ В числе источников для анализа были выбраны фотографии из Туркестанского альбома, а также фотографии сделанные С. Дудиным (1863–1929) и С. Прокудин-Горским (1863–1944), что позволило проследить определенную динамику развития и особенности имперской фотографии в регионе.

Огромную информацию о социальной и этнической классификации населения Самарканда, его материальной культуре содержит «Туркестанский альбом» А. Куна (1840–1888), составленный в 1871–1872 годах. Немаловажно, что Куну помогали специалисты-антропологи и востоковеды. «Туркестанский альбом» идентифицирует новые визуальные сущности и предоставляет историкам новые типы информации. По мнению исследователей, организация «Туркестанского Альбома» основывалась строго

³ GORSHENINA, S. “Introduction: ‘On the margins of the marginal’ – Why are there so few specialists in photography of Central Asia of the imperial and early Soviet period?”. Svetlana Gorshenina, Sergei Abashin, Bruno de Cordier, Tatiana Saburova (eds), *Photographing Central Asia. From the Periphery of the Russian Empire to Global Presence*. Vol. 13. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2022, p.11; DIKOVITSKAYA, M. *Central Asia in Early Photographs: Russian Colonial Attitude and Visual Culture*. Uyama T. (Ed.). *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia*. Sapporo, 2007.

⁴ Работа выполнена благодаря научной и финансовой поддержке фонда Европейского регионального развития. Проект “Sinophone Borderlands: Interaction at the Edges”, “CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000791”.

⁵ <https://ca-photoarchives.net/p/content/>

на документальном, этнологическом подходе Кауфмана.⁶ Кроме этого, в 1870-е–1890-е гг. в Самарканде работали фотографы Г. Панкратьев, В. Козловский, Н. Ордэ и др. Ими сделано множество фотографий бытовых сцен, праздников и типов местного населения. Немалую лепту внес С. М. Дудин который в 1900–1908 гг. провел экспедиции в Среднюю Азию, включая Самарканд.⁷ Между 1905 и 1915 годами фотограф С. М. Прокудин-Горский (1863–1944) совершил несколько поездок и снял тысячи цветных изображений повседневной жизни в одиннадцати регионах Российской империи⁸, включая Самарканд. Также существовали различные подходы в интерпретации социальной и этнической картины Средней Азии, выработанные среди военных, колониальных администраторов, представителей коммерческих агентств, издававших открытки, этнографов, военных и политических деятелей и др.

Для понимания отражения конструирования этнических образов в фотографиях лучше всего поможет междисциплинарный подход, основанный на сочетании антропологических и исторических методов исследования. Применение современных подходов в изучении этничности позволит прояснить проявления разных уровней идентичности, их конструирование. Мы исключили из исследования отображение этнографии бухарских евреев в источниках и в фотографиях так как этот вопрос уже рассматривался исследователями.⁹

Фиксация этнических названий связана с проявлением идентичности населения. В понимании этничности мы следуем определению, что этнические идентичности являются продуктами классификации, связанными как с идеологией происхождения, так и имеющие отношение к символическому фактору, используемому группой людей для любого аспекта культуры для различения их от других групп.¹⁰ Индивидуум может принадлежать к нескольким этническим обществам, с которыми он может

⁶ FITZ Gibbon, Kate, *Emirate and Empire: Photography in Central Asia 1858-1917* (September 29, 2009). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1480082> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1480082>

⁷ ДЛУЖНЕВСКАЯ, Г. Историко-археологическое наследие Азиатской России в фотодокументах второй половины XIX-первой половины XX в. (по фондам научного архива Института истории материальной культуры Российской Академии наук). *Автореферат дисс. доктора ист. наук*. Ин-т истории мат. культуры РАН, 2008, с.11

⁸ DIKOVITSKAYA, M. Central Asia in Early Photographs: Russian Colonial Attitude and Visual Culture. Uyama T. (Ed.). *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia*. Sapporo, 2007. p.108,115.

⁹ КАГАНОВИЧ, Альберт. *Друзья поневоле: Россия и бухарские евреи, 1800—1917*. М., 2016. с.277-281; ЕМЕЛЬЯНЕНКО, Т.Г. Отличительные знаки в традиционном костюме бухарских евреев: этнокультурный аспект. *Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность*. 6 (2010): 110-119.

¹⁰ JENKINS, Richard. *Social identity*. London and New York: Routledge, 1996; VERMEULEN, Han. GOVERS, Cora, Introduction. *The Anthropology of ethnicity: Beyond “ethnic groups and boundaries”*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994, p.4.

идентифицировать себя в различных социальных ситуациях.¹¹ Концепция мультиидентичности (множественная идентичность), помогает изучить взаимоотношения между различными идентичностями, активацию одной из них.¹²

После занятия Самарканда и включения его в состав Туркестанского генерал-губернаторства российские власти ввели собственную систему управления регионом. Каппелер отмечает, что узбекская политическая элита лишилась своей прежней силы и была заменена русскими.¹³ Вместо бывшего Самаркандского бекства был образован Зеравшанский округ. В 1886 году Зеравшанский округ был расформирован и образована Самаркандская область.¹⁴ Мусульманская часть города управлялась начальником Самаркандского уезда при помощи старшего аксакала, городских старшин, старших дозорных, младших дозорных, дагбашей, и шавгаров.¹⁵ Существовали должности выборных народных судей мусульманской части города, при которых состояли муфтии. Немалую роль в управлении играли военные губернаторы, некоторые из них обладали большим влиянием, как например, граф Н. Я. Ростовцев (1831–1897), возглавлявший область с 1891 по 1897 годы. В это время выпускалась единственная в Туркестане частная газета «Окраина» и начали издаваться «Справочные книжки Самаркандской области» и «Адрес-календари». Ростовцев был сторонником налаживания широких контактов властей с местными интеллектуалами Самарканда. Например, по его заказу Г. Панкратьев составил альбом «Самарканд» и причем в процессе работы над альбомом был привлечен местный казахский интеллектуал Серали Лапин (1868–1919).¹⁶

По наблюдениям исследователей в конце XIX века в Российской империи, в отличие от категорий сословия и религии, национальность являлась маргинальной административно-правовой категорией.¹⁷ Кроме этого, специфика восприятия этнических групп в Российской империи заключалась в существовании фобий

¹¹ BARTH, Frederik. *Ethnic groups and boundaries: The Social Organization of Culture difference*. Bergen-Boston, 1969. p.13.

¹² BURKE, Peter. Relationships among multiple identities. *Advances in identity theory and research*. Editors: Burke, P.J., Owens, T.J., Serpe, R., Thoits, P.A. Boston, 2003. p.195.

¹³ КАППЕЛЕР, Андреас, *Россия – многонациональная империя. Возникновение, история, распад*. Перевод с немецкого С.Червонная. Москва: «Прогресс-Традиция», 1997, с.215

¹⁴ ОБЗОР Самаркандской области за 1887 год. Самарканд, 1888, с.2

¹⁵ СПРАВОЧНЫЕ и статистические сведения по Самаркандской области. *Справочная книжка Самаркандской области на 1893 год. Выпуск 1*. Составил М.Вирский. Самарканд, 1893, с.27-28.

¹⁶ KOUTEINIKOVA, I. 6 Russia's Central Asia: Photographic Symbolology of Nationhood. *Nationalism in a Transnational Age*. De Gruyter Oldenbourg, 2021, p.127.

¹⁷ CADIOT, Juliette. Searching for nationality: statistics and national categories at the end of the Russian Empire (1897-1917). *The Russian Review* 64, no. 3 (2005): 440.

панисламизма и пантюркизма,¹⁸ что на наш взгляд имело серьезное влияние на представления чиновников и реализацию ими политики на местном уровне. Однако на начальном этапе завоевания края для выработки успешной политики интеграции, прежде всего необходимо было собрать научные данные обо всех этнических, социальных группах. Для понимания особенностей формирования образов этнических групп в фотографии следует проанализировать восприятия российскими властями и востоковедами местных обществ. Эти представления влияли на восприятие российскими чиновниками местных сообществ.

Этническая классификация местных обществ Самаркандской области ориенталистами и в переписях

В до-русский период Самарканд входил в состав Бухарского эмирата, возглавляемого узбекской династией мангытов. Значительное влияние имело мусульманское духовенство, военная аристократия и крупные торговцы. Социальное происхождение населения можно было распознать по характерным именам или приставкам к именам. Причем в каждой местности была своя разнообразная специфика таких титулов.¹⁹ В Самарканде особыми юридическими и экономическими привилегиями обладали представители святых сословий сайидов (потомки пророка Мухаммада) и ходжей (потомки суфийских святых, первых халифов).²⁰ Оседлое население Самаркандской области, делилось на две группы: городское и сельское. Городское население в социальном отношении состояло из нескольких групп: элитное религиозное – ходжи, военно-служилая аристократия, и простое – *карача*.²¹

В полиэтничной Российской империи, идеологи признавали сосуществование 2-х идентичностей – местной и общероссийской и пытались выстроить их связи.²² Для понимания особенностей государственной политики важно проанализировать восприятия российскими властями и востоковедами местных обществ. Как отмечает Т. Уяма имидж одной и той же группы мог быть различным и изменчивым, а кроме

¹⁸ BROWER, Daniel. Islam and Ethnicity: Russian Colonial Policy in Turkestan. Khodarkovsky, Michael, Yuri Slezkine, Dov Yaroshevski, Susan Layton, Austin Lee Jersild, Daniel Brower, Robert Geraci et al. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917*. Edited by Daniel R Brower and Edward J Lazzerini. Bloomington (Ind.), 1997. p.116

¹⁹ ЛЫКОШИН, Н. Полжизни в Туркестане. *Очерки быта туземного населения*. Петроград, 1916. с. 27-28.

²⁰ MALIKOV, Azim. Sacred lineages of Samarkand: History and identity. *Anthropology of the Middle East*, Vol. 15, No. 1, Summer 2020: 34–49.

²¹ СУХАРЕВА, О.А. Квартальная община позднефеодального города Бухары. М., 1976, с.18

²² ТОЛЫЦ, В., «Собственный Восток России». Политика идентичности и востоковедение в позднеимперский и раннесоветский период. М.: Новое литературное обозрение, 2013, с.68,70

того, в Центральной Азии существовали определенные стереотипы по отношению к оседлому мусульманскому и кочевому населению.²³

В архивных документах Российские чиновники называли жителей Центральной Азии *туземцами* или *инородцами*. В некоторых документах использовали термины «оседлые туземцы» и «кочевые туземцы».²⁴ По мнению Б.Бабаджанова, в определенных контекстах термины туземцы, инородцы вызывали отчуждение и недоверие к исламу и мусульманам.²⁵ Ж.Кадио считает, что в Туркестане администраторы старались разработать простые категории, различая прежде всего кочевое и оседлое население.²⁶

Первые этнические классификации населения Самарканда были выдвинуты лингвистом-тюркологом В. Радловым (1837-1918) и географом А. Федченко (1844–1873), взгляды которых совпадали. Федченко отмечал, что следует составить карту Средней Азии, на которой должно быть обозначено распределение населения, а именно русских, киргизов, узбеков и таджиков.²⁷

Российские власти в регионе столкнулись с новыми для себя социальными группами, сословиями ходжей, ишанов и др. Согласно документу от 1868 года, составленному начальником Зерафшанского округа Абрамовым, ходжами назывались потомки пророка Мухаммада или его родственников. Отмечалось, что ходжи старались совратить население и вооружить его против правительства.²⁸ С ходжами был связан вопрос земельной собственности в регионе, а большая часть преподавателей медресе были из их числа.

Архивные материалы показывают, что в 1872 году существовала программа «классификации» населения по «племенам и национальностям» и по-хозяйственному принципу: «оседлые, полуоседлые и кочевые». Причем среди основных народов были выделены узбеки, сарты, таджики, евреи, русские и др.²⁹ А. Д. Гребенкин (1840–1888),

²³ UYAMA, T. Mutual relations and perceptions of Russians and Central Asians: preliminary notes for comparative imperial studies. *Empire and after: essays in comparative imperial and decolonization studies*. Edited by Uyama Tomohiko. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2012, pp.15-21

²⁴ *Центральный Государственный архив Республики Узбекистан*, (далее ЦГА РУз), фонд И-717, опись 1, дело 164. Л.160аб.

²⁵ БАБАДЖАНОВ, Б. М. Андижанское восстание 1898 года и «мусульманский вопрос» в Туркестане (взгляды «колонизаторов» и «колонизированных»). *Мусульмане в новой имперской истории*. Отв.ред. и составители В. О. Бобровников, И. В. Герасимов, С. В. Глебов, А. П. Каплуновский, М. Б. Могильнер, А. М. Семенов. М.: ООО «Садра», 2017, с.124

²⁶ КАДИО, Жюльет. *Лаборатория империи: Россия/СССР. 1860–1940*. Перевод с французского Э. Кустовой. М., 2010. с. 84.

²⁷ ФЕДЧЕНКО, А. П. *Сборник документов*. Составители З. И. Агафонова, Н. А. Халфин. Ташкент, 1956. с.97

²⁸ Центральный государственный архив Республики Узбекистан. фонд И-22, опись 1, ед. хр.№ 1402, л.17.

²⁹ ЦГА РУз, фонд И-22, опись 1, дело № 97., л.2

работавший в администрации начальника Зеравшанского округа, уделял больше внимания изучению происхождения отдельных узбекских племен, таджиков, малочисленных этнических и социальных групп.³⁰ По данным А. Хорошхина население Самарканда делилось на следующие группы: привилегированный класс, земледельцы, ремесленники, нищие. Среди городских узбеков он отмечает купцов, мулл, ремесленников, пахарей.³¹ Российские востоковеды пытались объяснить большое разнообразие физических типов узбеков тем, что они смешивались с населением восточноиранской, западноиранской, афганской, горно-иранской (гальча) крови.³² В 1870-х годах отмечали, что за исключением весьма небольшого числа кочевых узбеков, занимающих северо-западные районы Самаркандского отдела, остальные живут оседло в кишлаках, занимаясь исключительно хлебопашеством.³³

В начале 1870-х годов российскими властями Зеравшанского округа была предпринята попытка статистического учета населения сельской округи Самаркандского уезда. Обобщивший данные переписей долины Среднего Зерафшана военный востоковед Л. Н. Соболев в 1874 году отмечал, что называемые русскими киргизы в «Средней Азии» называются казахами. К отдельному сословию он причислял ходжей – потомков пророка Мухаммада, делившихся на ряд подразделений.³⁴

Как отмечает Радлов, впервые приехавший в Самарканд в 1868 году, «тюркское население Зеравшанской долины — это большей частью узбеки», но большую часть жителей города Самарканда составляли таджики и в регионе «всех говорящих на персидском языке называли таджиками».³⁵ Этнографические исследования О. Сухаревой (1903-1983), которая родилась в Самарканде и свободно владела таджикским языком, показывают, что в определенном числе самаркандских кварталов жили узбеки, а один квартал был населен туркменами.³⁶ По данным А. Гребенкина к таджикам Зеравшанского округа использовалось несколько названий: таджик, *тад* – для выходцев из Мерва и бранное *сарт*, имевшее негативный смысл.

³⁰ ГРЕБЕНКИН, А. Д. Узбеки. *Русский Туркестан. Выпуск 2*. Спб., 1872.

³¹ ХОРОШХИН, А. Самарканд. *Туркестанские ведомости*. №44, 1872.

³² АРИСТОВ, Н. А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности. *Живая старина. Выпуск III-IV*, Спб., 1896, с.425

³³ ЗЕРАВШАНСКИЕ заметки. О народном суде у туземцев. *Туркестанские ведомости*. №14, 1879.

³⁴ СОБОЛЕВ, Л. Н., Географические и статистические сведения о Зеравшанском округе с приложением списка населенных мест округа. *Записки императорского русского географического общества по отделению статистики. Т.4*. Спб., 1874, с. 134-151.

³⁵ РАДЛОВ, В. В. *Из Сибири. Страницы дневника*. М., 1989, с.562-563.

³⁶ СУХАРЕВА, О. А. Очерки по истории среднеазиатских городов. *История и культура народов Средней Азии (древность и средние века)*. М.: Наука, 1976, с.134,137.

Сами таджики утверждали, что название сарт используется русскими.³⁷ Местные узбеки, несколько по-иному использовали этот этноним. Они считали «всех, живущих в городах, не иначе как таджиками», а сам Гребенкин трактовал содержание термина таджик еще шире включая в него сословия ходжей и сайидов, но при этом отмечал, что эти сословия ставили себя выше всех таджиков.³⁸ Самаркандских таджиков он делил на восемь территориальных групп: джаусар, саят, багибальянди и багимайдани, матриди, махалли, мулиане, ташкенди, маликэ.³⁹

Однако для обозначения городского и оседлого населения Самарканда некоторые чиновники использовали термин «сарт». В 1870-х годах исследователи, изучавшие население Самаркандской области, признавали, что хотя термин сарт использовался русским населением, для местных жителей он не имел никакого политического, этнографического и антропологического значения, а служил для обозначения городского и оседлого населения⁴⁰. Анализ трудов бухарских историков Абдалазима Сами, Ахмада Дониша, Мирза Шамса Бухари показывает, что они использовали с разным значением коллективные самоназвания узбеки, тюрки, таджики, туркмены, но термина сарт они не применяли, что говорит о том, что в контексте культуры Бухарского эмирата он не использовался. Как заметили российские авторы, в Бухарском эмирате названия сарт не существовало.⁴¹ Л. Н. Соболев в 1874 году причислял сартов к сословию, роду мещанства и подчеркивал, что слову сарт узбеки придавали негативный оттенок.⁴² Гребенкин утверждал, что в «Самаркандском отделе название сарт или вовсе не употребляется, или весьма редко».⁴³ Малочисленность сартов в официальной статистике Самаркандского уезда Н. Аристов объяснял тем, это связано с господствующим в самом местном туземном населении этнографических именовании и отношений. Он считал, что в регионе на протяжении нескольких веков узбеки обладали численным преобладанием и поэтому все оседлое тюркское население Самаркандской области называет себя узбеками и это имя получило перевес и

³⁷ ГРЕБЕНКИН, А. Д. Таджики. *Русский Туркестан*. Вып.2. Спб.,1872, с.1-2.

³⁸ ГРЕБЕНКИН, А. Д. Таджики. *Русский Туркестан*. Вып.2. Спб.,1872, с.40.

³⁹ ГРЕБЕНКИН, А. Д. Таджики. *Русский Туркестан*. Вып.2. Спб.,1872, с.10-11.

⁴⁰ ФЕДЧЕНКО, А. П. *Путешествие в Туркестан*. М.,1950, с.65-66.

⁴¹ КОСТЕНКО, Л., Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности. *Туркестанский сборник*. Т.29. Спб., 1870, с.79

⁴² СОБОЛЕВ, Л. Н., Географические и статистические сведения о Зерафшанском округе с приложением списка населенных мест округа. *Записки императорского русского географического общества по отделению статистики*. Т.4. Спб., 1874, с. 134-151.

⁴³ ГРЕБЕНКИН, А. Д. Таджики. *Русский Туркестан*. Вып.2. Спб.,1872.

в местном официальном употреблении.⁴⁴ Следует отметить, что в 1876 году в состав Российской империи были включены и бывшие области Кокандского ханства, где еще до российского вторжения в определенном контексте наряду с названиями узбек, таджик местные историки использовали термин сарт, который обозначал все оседлое население Ферганы в противоположность кочевому – илатийя.⁴⁵

Постепенно в определенных кругах российской администрации Туркестана прослеживается линия распространить термин сарт на все оседлое население Туркестана.⁴⁶ По мнению С. Абашина, «русские чиновники, ученые в своём административном и научном воображении действительно создали народность под именем «сарты».⁴⁷ На наш взгляд, ввиду пестрой картины существования в регионе разных этнических и социальных групп населения власти решили попытаться создать более упрощенную систему наименований условно разделив население на оседлых сартов и кочевых киргизов.

В 1870-х годах была основана европейская часть города, которая отличалась от мусульманской части Самарканда. В 1891 году в европейской части города были представлены следующие сословия: дворяне, купцы, мещане, крестьяне, отставные и нижние чиновники, служащие нижних чинов и их семьи.⁴⁸ В 1893 году в Самарканде жили представители таких национальностей как: русские, таджики, узбеки, евреи, немцы, татары, армяне, иранцы, поляке, грузины, литовцы, казахи, греки, французы, словаки и т.д.⁴⁹

В начале XX века в Средней Азии начинают распространяться национальные идеи. Крупный российский просветитель И. Гаспринский, как и интеллектуалы Османской империи проповедовал идеи тюркизма⁵⁰, которые оказали влияние и на реформистов Бухары и Самарканда. Сильное влияние идей тюркизма заметно в

⁴⁴ АРИСТОВ, Н. А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности. *Живая старина. Выпуск III-IV*, Спб., 1896, с.430-431.

⁴⁵ БЕЙСЕМБИЕВ, Т. К. «*Та'рих-и Ш ахрухи*» как исторический источник. Алма-Ата: Наука, 1987, с.78

⁴⁶ ОСТРОУМОВ, Н. П. Русские не выдумывали слова «сарт». *Туркестанские ведомости*, 1912, №241

⁴⁷ АБАШИН, С. Н. Этнографическое знание и национальное строительство в Средней Азии («проблема сартов» в XIX - начале XX в.). *Автореф. дисс... доктор. ист. наук*. М., 2008. с. 47.

⁴⁸ СПРАВОЧНЫЕ и статистические сведения по Самаркандской области. *Справочная книжка Самаркандской области на 1893 год. Выпуск 1*. Составил М. Вирский. Самарканд, 1893, с.3-4.

⁴⁹ ВИРСКИЙ, М., Самаркандский уезд. *Справочная книжка Самаркандской области на 1894 год*. Выпуск 2. Самарканд. 1894, с.5, 24-25

⁵⁰ KHALID, A. *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present*. Princeton University Press, 2021. p.122-123,208.

публикациях самаркандских реформистов Хожи Муин Шукруллаева (1883–1942)⁵¹ и лидера джаидов Махмудходжи Бехбуди (1875–1919).⁵² Бехбуди отвергал самоназвание сарт, считая, что этот термин среди узбеков и таджиков считался оскорбительным прозвищем.⁵³ Как было выше отмечено, негативная интерпретация термина сарт в Самаркандской области существовала с 1870-х годов.

Анализ изменений в обозначении местного населения Туркестана к началу XX века нашел отражение в труде члена Второй Государственной Думы, этнографа, военного востоковеда В. Наливкина (1852–1918). Например, он отмечал, что из среды сартов выходило мусульманское духовенство, ишаны, улема.⁵⁴ Таким образом, Наливкин игнорировал идентичности и генеалогические источники местных социальных групп ходжей, саидов, которые никак не идентифицировали себя с сартами.⁵⁵

Однако, видимо, при проведении переписи населения 1897 года, администрация Самаркандской области придерживалась принципа первых классификаций населения, проведенных в 1870-х годах. Поэтому, согласно Всероссийской переписи населения 1897 года при преобладании в городе Самарканде таджикоязычного населения, в уезде 67,6% всего населения составляли узбекоязычные, 19,8% таджикоязычные, 8,45% говорившие на киргиз-кайсаком языке, 2,79% тюркском, и всего лишь 0,32% сартском (был отнесен к категории тюркских языков)⁵⁶. Таким образом, по данным переписи число сартязычных жителей в регионе составляло меньше одного процента.

Предварительный анализ архивных документов и их сопоставление с официальными публикациями государственных учреждений показывает существовавшие противоречия и зависимость от официально принятых категорий и попытки уточнений этнических классификаций.

⁵¹ ХОЖИ МУИН, «Бухоро инқилоби тарихи». *Хожи Муин, Танлаган асарлар*. Тўлдирилган 2-нашри. Тўпловчи ва нашрга тайерловчилар: Б. Дустқораев, Н. Намозова. Тошкент: Маънавият, 2010, 66,86,109-бетлар

⁵² БЕХБУДИЙ, Махмудхўжа, Икки эмас, тўрт тил лозим. *Бехбудий Махмудхўжа, Танланган асарлар*. Тузатилган ва тўлдирилган 2-нашри. Тошкент: Маънавият, 1999, 150-бет.

⁵³ АЛИМОВА, Д. А. РАШИДОВА, Д. *Махмудходжа Бехбудий и его исторические воззрения*. Ташкент: Маънавият, 1998.

⁵⁴ НАЛИВКИН, В. П. Туземцы раньше и теперь. *Мусульманская Средняя Азия. Традиционализм и XX век*. М., 2004. с.23-24.

⁵⁵ MALIKOV, Azim. Sacred lineages of Samarkand: History and identity. *Anthropology of the Middle East*, Vol. 15, No. 1, Summer 2020: 34–49.

⁵⁶ ПЕРВАЯ всеобщая перепись населения Российской империи 1897г. LXXXIII. Самаркандская область. Спб., 1905. с. V-VI

Этнография населения Самарканда в фотографиях

Некоторые исследователи понимают колониализм как форму агрессии, при которой жители обозначенных локаций подвергались согласованному подавлению и перекройке своих культурных и социальных моделей на благо европейских экономических и политических систем.⁵⁷ В колониальных государствах фотография часто служила интересам колониальных властей. Фотоальбомы как передают колониальные знания, чтобы лучше представить и воспринять далекие пограничные земли, а также для легитимации российского административного присутствия на этой территории.⁵⁸

После завоевания Самаркандской области Российской империей, типы различных групп населения региона (таджики, узбеки, казахи, евреи, арабы, персы, цыгане, индийцы, афганцы) с применением этнического критерия были изображены в знаменитых картинах В. Верещагина, который побывал в регионе в 1868 году.⁵⁹ Таким образом, он зафиксировал этнические идентичности, которые являлись одним из видов множественной идентичности населения Центральной Азии досоветского периода среди которых различают: этнолингвистическую, племенную, региональную, религиозную, социо-религиозную.⁶⁰

Организация научных исследований в Туркестане связана с созданием ученой экспедиции по главе с географом А. П. Федченко в 1868 году. А в 1870 году был создан Туркестанский отдел Императорского общества любителей естествознания, астрономии и этнографии, одной из задач которого стало было изучение обычаев, преданий, а также составление этнографической карты края.⁶¹ На основе их исследований при поддержке Туркестанского генерал-губернатора К. П. Кауфмана (1867–1882) был создан «Туркестанский альбом».⁶² Остается неизвестным существовали ли какие-либо местные инициативы по репрезентации местных групп

⁵⁷ NIGHT, Eleanor M. and SAMPSON, Gary D. Introduction: Photography, “race”, and post-colonial theory. *Colonialist photography*, Routledge, 2013. p.7

⁵⁸ KOUTIENIKOVA, I. The Colonial Photography of Central Asia (1865–1923). *Dal Paleolitico al Genocidio Armeno Ricerche su Caucaso e Asia Centrale*, ed. Aldo Ferrari and Erica Ianiro. Venice: Ca’Foscari, 2015. p. 86.

⁵⁹ ПРИЩЕПОВА, В. А. Иллюстративные коллекции по народам Центральной Азии второй половины XIX—начала XX века в собраниях Кунсткамеры. Санкт-Петербург: Наука, 2011, с.36

⁶⁰ ROY, Olivier. *The new Central Asia. The creation of nations*. New York, 2000. p.18

⁶¹ ЛУНИН, Б. В. *Научные общества Туркестана и их прогрессивная деятельность. Конец XIX — начало XX в.* Ташкент, 1962. с.91.

⁶² ПРИЩЕПОВА, В. А. Центральная Азия в фотографиях российских исследователей (по материалам иллюстративных коллекций МАЭ РАН). *Центральная Азия: традиция в условиях перемен*. Вып. 1. Ред. Р. Рахимов. СПб., 2007. с. 220-221.

населения, их истории, каждодневной жизни в фотографиях. Единственным примером является государственная поддержка организации фотографий в Хивинском ханстве.

Этнографическая часть «Туркестанского альбома» включает фотографии, на которых изображены представители различных народов региона, повседневная жизнь и ритуалы, а также виды деревень и городов, уличные торговцы. Фотографии населения Самарканда отражают ряд разных уровней, касающихся этнической идентичности, ее символов, маркеров и процесса их изменения. На фотографиях нашли отражение такие черты местных обществ как политэтничность, религиозные верования, социальная структура, профессии, лики власти, символы государственности и элементы модернизации общества. В этнографическом альбоме изображены музыканты без обозначения этнической группы, так как у оседлых узбеков и таджиков они ничем не отличались. Возможно, имела место какая-то региональная специфика, но она не нашла отражения в интерпретации фотографий.

На надписях фотографий помещены также местные термины. На фотографиях, посвященных общим обрядам жителей Средней Азии можно увидеть спортивные мероприятия *кураш* – вольную борьбу, циркачей – *масхарабози*, пляски индийцев, увеселения – *базм* местных женщин, таджикские ремесленные обряды – *арвахи пир*. Материалы были приведены по регионам: Сырдарьинская область, Зеравшанский округ (Пенджикент, Суджина, Самарканд). Знаковой особенностью является, что на надписях к фотографиям обозначены регионы, но нет информации об этнических различиях в культуре, за исключением явных признаков кочевой или оседлой культур.⁶³

На фотографиях Туркестанского альбома часто встречаются наиболее известные святы места Самарканда, так как город был знаменит исламскими святынями. В Туркестанском альбоме можно увидеть фотографию представителя местного духовенства Самарканда муллу Камал аддина,⁶⁴ который поддержал вхождение Самарканда в состав Российской империи и за что был назначен К. Кауфманом верховным судьей города. На фотографии он в традиционной одежде представителя духовенства. В 1875 году было отдано распоряжение начальника Зеравшанского округа «О запрещении состоящим на русской службе местным жителям переодеваться

⁶³ Туркестанский альбом по распоряжению туркестанского генерал-губернатора генерал-адъютанта К. П. фон Кауфмана. 2 ч.: 2 т. Составил А. Л. Кун, М. И. Бродовский и М. А. Терентьев. СПб., 1871–1872.

⁶⁴ Туркестанский альбом по распоряжению туркестанского генерал-губернатора генерал-адъютанта К. П. фон Кауфмана. 2 ч.: 2 т. Составил А. Л. Кун, М. И. Бродовский и М. А. Терентьев. СПб., 1871–1872.

в местный костюм при отправлении религиозных обрядов»⁶⁵ и таким образом были введены определенные ограничения для мусульман на российской службе.⁶⁶

Население Самарканда было полиэтничным, в нем жили представители разных этнических групп таджики, узбеки и др. В фотографиях мусульманского населения Самарканда начала XX века элементы модернизации незначительны и проявляются в наградах – медалях, орденах, появлении мебели в новометодных школах и др.

Большое внимание составителей альбома привлекла центральная площадь Самарканда – Регистан, где происходила оживленная общественная и торговая жизнь города. Видимо, для того чтобы показать как быстро восстановилась жизнь в городе после трагических событий июня 1868 года, на фотографиях Регистана показано местное население: торговцы, цирюльник, лекари и др.⁶⁷ В альбом помещены фотографии самаркандских продавцов.⁶⁸ На фотографиях представлены представители базарных профессий, торговцы, фокусники, народное гуляние на *сайили соли нау* (новый год по-таджикски, имеется ввиду Навруз). Даны фотографии людей, имевших важное значение в организации ритуальной пищи: продавцы рыбы, яиц, плова. Заслуживает внимания использование на надписях к фотографиям местных терминов, например, мороженое – *рахати джан*, кухня – *мантупазхона*.⁶⁹ Здесь видимо имелось в виду особый вид кухни, где готовили *манты*. В Сырдарьинской области сняты фотографии русских слободок, а в Зеравшанском округе они только формировались.⁷⁰

В 1876 году Комитет по участию Туркестанского края в 3-ем международном конгрессе ориенталистов решил представить альбом «типов народностей» Туркестанского края. Фотографу Козловскому было поручено сфотографировать представителей следующих «народностей»: таджики, ягнобцы, узбеки, афганцы, цыгане (люли), евреи и сиягпуши.⁷¹ Окончательный вариант представленных к

⁶⁵ ЦГА РУз, фонд И-5, опись 1, дело № 228.

⁶⁶ MORRISON, Alexander S. *Russian Rule in Samarkand 1868–1910. A Comparison with British India*. Oxford/New York: Oxford University Press. 2008, p.145.

⁶⁷ *Туркестанский альбом*. Сост. А. Л. Кун. 1871 – 1872. Т. 4: Часть этнографическая. СПб, 1872. Л.145.

⁶⁸ *Туркестанский альбом* Сост. А. Л. Кун. 1871 – 1872. Т. 4: Часть этнографическая. СПб, 1872. Л.138,144, 147.

⁶⁹ Там же, Л.141.

⁷⁰ Там же, Л.146,149,150.

⁷¹ Центральный Государственный архив республики Узбекистан, фонд И-5, опись 1, ед. хр.263. Л.1,1аб. 2.

конгрессу фотографий оказался более разнообразным, так как включал этнические типы из разных частей Туркестанского генерал-губернаторства.⁷²

Фотографии и письменное наследие российского этнографа, фотографа С. Дудина (1863-1929) ценно тем, что сохранились его записи, объясняющие как он воспринимал местное общество в Самарканде и дающие понимание того для чего были сделаны некоторые фотографии. В его записях видно, что он называет мусульманскую часть Самарканда туземным городом, где жили сарты. При этом он подчеркивает, что общался с администрацией города, местными интеллектуалами и знатоками.⁷³ Он отмечает, что деревня узбеков в Бухаре и Самарканде ничем не отличается от сартовских, выделяет узбеков и каракалпаков в окрестностях Самарканда и упоминает персов, афганцев и цыган Самарканда.⁷⁴ Среди населения Туркестана «главнейшее место» Дудин отводил сартам, таджикам и узбекам, а затем шли каракиргизы, киргизы, туркмены, сарыки, афганцы, цыгане и евреи.⁷⁵ По мнению Емельяненко, под термином сарты Дудин понимал разные по происхождению народы, а под термином таджик он имел ввиду жителей горных районов. Этноним узбек он применял только к полукочевым узбекам.⁷⁶

В выборе персон и мест для фотографий С. Дудин в целом следовал традициям «Туркестанского альбома». Основное внимание уделялось Регистану, различным лавочкам, торговцам и др. Вызывает интерес фотография Дудина рассказчика на Регистане.⁷⁷ Обычно здесь собирался народ который слушал разные рассказы из жизни исламских святых и Коранические сказания. Как отмечает Дудин, после андижанского восстания 1898 года, власти стали относиться подозрительно к таким проповедникам и запретили их деятельность.⁷⁸ Определенный элемент исламофобского дискурса у Дудина заметен в том, что он считал следами «далекого прошлого» поклонения святыням в Шахи Зинде и Гур Эмире, мусульманские моления по пятницам

⁷² ПРИЩЕПОВА, В. А. Центральная Азия в фотографиях российских исследователей (по материалам иллюстративных коллекций МАЭ РАН). *Центральная Азия: традиция в условиях перемен*. Вып. 1. Ред. Р. Рахимов. СПб., 2007. с. 190-191.

⁷³ Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг. Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, с.34-35.

⁷⁴ Там же, с.463, 484,551-552.

⁷⁵ Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг. Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, с.555.

⁷⁶ ЕМЕЛЬЯНЕНКО, Т. Г. Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900-1902 гг. как этнографический источник. *Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг.* Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, с. 17

⁷⁷ *Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг.* Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, с.187.

⁷⁸ *Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг.* Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, с.431

в медресе Тилля кари и мечети Биби-ханым, общественный плов в Гур Эмире и *зикр* по четвергам в Шахи Зинде.⁷⁹ Новым явлением для Самарканда Дудин считал появление публичного дома, где девушки также пели, играли на дутаре и танцевали.⁸⁰

Фотографии, сделанные С. М. Прокудиным-Горским в 1905–1915 гг., создали своеобразные образы этнических групп Российской империи. В отличие от фотографий этнических типов второй половины XIX в. он следует дискурсу по определению жителей Самарканда как сартов и не выделяет основные этнические группы таджиков, узбеков и иранцев. Он выбрал образы женщины-сартянки в парандже, типы сартов (фото № 1, № 2). На фотографиях он использовал термин «туземный Самарканд» (фото № 3) и «старый город», имея в виду мусульманскую часть города. Социальная структура местного общества нашла отражение в фотографиях школьников, студентов медресе, их преподавателей, торговцев, парикмахера, городских, менял, мулл, дервишей (*дуване*). Интересно изображение на площади Регистан лекарей явно восточноазиатского облика (фото № 4), видимо китайцы или дунгане. Здесь заметно стремление придать экзотизм облику города. Несмотря на проживание в регионе локальных немалочисленных групп, идентифицировавших себя как тюрки, они или их самоназвания были проигнорированы в процессе отбора для фотографирования. Нет на фотографиях и местных татар Самарканда возможно, потому что их включали в состав европейского населения города.

В отличии от «Туркестанского альбома» у Прокудина-Горского появились новые категории местных лиц, которые непосредственно были служащими российских властей. Например, аксакалы (фото № 5, № 6), «туземные городовые» (фото № 7). Кроме этого для экзотизма были сфотографированы женщины в парандже (фото № 1), студенты медресе (фото № 8). На его фотографиях изображено народное спортивное состязание названное как *байга*, а на самом деле – известное как козлодрание – *купкари* (фото № 9), проходившее каждой весной на холмах Афрасиаба (фото № 10).

Следуя традициям «Туркестанского альбома» были сфотографированы и самаркандские дервиши – каландары (фото № 11). Они составляли особую категорию населения Самарканда. Дервиши считали себя последователями учения суфийского лидера Бахауддина Накшбанда (1318–1389). Их возглавлял шейх. Дервиши жили на подаяния мирян, отказавшись от всего мирского во время учения. Каландары имели

⁷⁹ Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг. Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, с. 191-192.

⁸⁰ Там же, с. 214, 457-458.

особый костюм, который шился самим шейхом и выдавался ученикам.⁸¹ На сохранившихся фотографиях можно увидеть группы дервишей, иногда вместе с их *пиром* – духовным наставником, которого отличала от них белая чалма. Каляндары жили в особом квартале, который до сих пор сохранил свое название Каландар-хона. В период царского правления, чтобы подорвать экономическую основу ордена, местные колониальные власти запретили каляндарам сбор подаяний. В результате в 1884 году число каляндарей в Самарканде сократилось на 60 человек из бывших 268 в предыдущие годы. Обращение руководителей ордена к властям о разрешении сбора подаяний результата не дало.⁸² Политика властей привела к тому, что к 1917 году в Самарканде осталось только 22 дервиша.⁸³ Дервишей Самарканда часто фотографировали и издавали в качестве альбомов и открыток между 1872 и 1913 годами, включая «Туркестанский альбом» и работы С. Прокудина-Горского.⁸⁴ Таким образом, очевидна политика, с одной стороны, сохранять в общественном пространстве образ дервишей для привлечения туристов и экзотизации образа региона, а с другой сокращать их численность ввиду представления, что они могут представлять угрозу безопасности российской власти в регионе.

Изучение фотографий, публикаций ученых-ориенталистов и архивных документов Российских властей показывает противоречия в этнической классификации населения. Немалое влияние на представления ученых и чиновников оказали труды авторитетных востоковедов, а также множественная идентичность населения и специфика Самаркандской области. Сложная этническая и социальная картина и её отображение в работах ученых показывает, что существовали разные категории населения, которые, в зависимости от ситуации и культурного контекста, по-разному проявляли одну из множественных идентичностей. Однако фобии пантюркизма и панисламизма усилившиеся в начале XX века имели решающее значение во внешней категоризации, конструировании и упрощении этнической классификации населения со стороны представителей власти, которые пытались расширить сферу использования термина сарт среди населения региона. Этот дискурс нашел отражение в

⁸¹ СБОРНИК материалов по мусульманству составлен по распоряжению и указаниям Туркестанского генерал-губернатора С. М. Духовского. Под редакцией В. И. Ярового-Равского. Спб, 1899, с.29-30.

⁸² ЦГА РУз, фонд И-5, опись 1, ед. хр. 1499, л. 11.

⁸³ MALIKOV, Azim. Russian Policy toward Islamic “Sacred Lineages” of Samarkand Province of the Turkestan Governor-Generalship in 1868–1917. *Acta Slavica Iaponica* 40 (2020), p. 213.

⁸⁴ GORSHENINA, S. 12 “Ethnographic types” in the photographs of Turkestan: Orientalism, nationalisms and the functioning of historical memory on Facebook pages (2017–2019). Gorshenina, S., Abashin S, Bruno De Cordier, and Saburova T., eds. *Photographing Central Asia: From the Periphery of the Russian Empire to Global Presence*. Vol. 13. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2022, p. 367-368

доминировании ярлыка сарт во многих санкционированных государством фотографиях. Вместе среди отдельных представителей власти существовали альтернативные дискурсы об этнической категоризации населения, ярким свидетельством которого стала перепись 1897 года.

Каталог

1. Сартянка. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680199/>

2. Типы сартов. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680200/>

3. Вид на туземный Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680118/>

4. Доктора. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680244/>

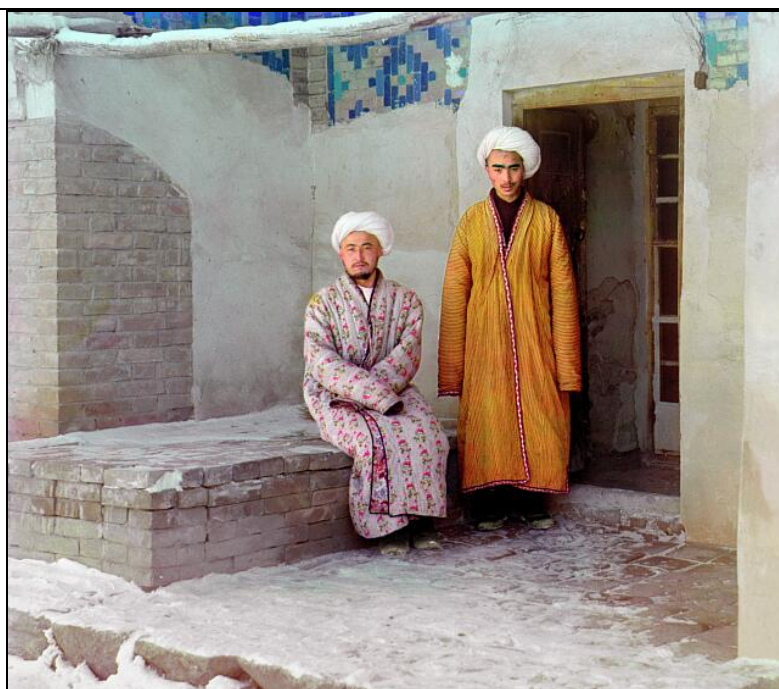
5. Аксакал. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680229/>

6. Аксакал. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, https://www.loc.gov/resource/prok_02303/

7. Туземные городовые. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680245/>

8. Студенты. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680252/>

9. Байга. Самарканд (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680215/>

10. Монахи в Каландар-хане. В окрестностях Самарканда (1905–1915). С. М. Прокудин-Горский. Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/2018680261/>

References / Литература

- ABASHIN, Sergey Nikolaevitch. Etnograficheskoe znanie i natsional'noe stroitel'stvo v Sredney Azii («problema sartov» v XIX–nachale XXI v.). *Avtoref. diss. na sois. uch. st. dok. ist. nauk*, Moskva, 2008. (АБАШИН, С. Н. Этнографическое знание и национальное строительство в Средней Азии («проблема сартов» в XIX–начале XXI в.). *Автореф. дисс. на соис. уч. ст. док. ист. наук*, Москва, 2008.)
- ALIMOVA, Dilorom Agzamovna, RASHIDOVA, Dilbar. *Makhmudkhodzha Bekhbudiy i ego istoricheskie vozzreniya*. Tashkent: Ma'naviyat, 1998. (АЛИМОВА, Д. А., РАШИДОВА, Д. *Махмудходжа Бехбудий и его исторические воззрения*. Ташкент: Маънавият, 1998.)
- ARISTOV, N.A. Zametki ob etnicheskom sostave tyurkskikh plemen i na-rodnostey i svedeniya ob ikh tchislennosti. Zhivaya starina», вып. III-IV. Sankt-Petersburg, 1896, s. 277-456. (АРИСТОВ, Н. А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности. *Живая старина*», вып. III-IV. СПб, 1896, с.277-456)
- BABADZHANOV, B. M. Andizhanskoye vosstaniye 1898 goda i «musul'manskiy vopros» v Turkestane (vzglyady «kolonizatorov» i «kolonizirovannykh»). Musul'mane v novoy imperskoy istorii. Otv.red. i sostaviteli V. O. Bobrovnikov, I. V. Gerasimov, S. V. Glebov, A. P. Kaplunovskiy, M. B. Mogil'ner, A. M. Semenov. Moskva: ООО «Sadra», 2017. (БАБАДЖАНОВ, Б. М. Андижанское восстание 1898 года и «мусульманский вопрос» в Туркестане (взгляды «колонизаторов» и «колонизированных»). *Мусульмане в новой имперской истории*. М.: ООО «Садра», 2017).
- BARTH, Frederik. *Ethnic groups and boundaries: The Social Organization of Culture difference*. Bergen-Boston, 1969.
- BEHBUDIY, Makhmudkhoja, Ikki emas, turt til lozim. *Behbudiy Mahmudhuja, Tanlangan asarlar. Tuzatilgan va tuldirilgan 2-nashri*. Tashkent: Manaviyat, 1999. (БЕХБУДИЙ, Махмудходжа. Икки эмас, турт тил лозим. *Бехбудий Махмудхужа, Танланган асарлар. Тузатилган ва тулдирилган 2-нашри*. Тошкент: Маънавият, 1999).
- BEYSEMBIYEV, Timur Kasimovich. «Ta'rikh-i Shakhrukhi» kak istoricheskiy istochnik. Alma-Ata: Nauka, 1987. 200 str. (БЕЙСЕМБИЕВ, Т. К. «Та'рих-и Шахрухи» как исторический источник. Алма-Ата: Наука, 1987. 200 стр.).

- BROWER, Daniel. Islam and Ethnicity: Russian Colonial Policy in Turkestan.
 Khodarkovsky, Michael, Yuri Slezkine, Dov Yaroshevski, Susan Layton, Austin Lee Jersild, Daniel Brower, Robert Geraci, et al. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917*. Edited by Daniel R Brower and Edward J Lazzerini. Bloomington (Ind.): Indiana university press, 1997, pp. 115-135.
- BURKE, Peter. Relationships among multiple identities. *Advances in identity theory and research*. Editors: Burke, P. J., Owens, T. J., Serpe, R., Thoits, P. A. Boston, 2003.
 DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9188-1>
- CADIOT, Juliette. Searching for nationality: statistics and national categories at the end of the Russian Empire (1897-1917). *The Russian Review* 64, no. 3 (2005): 440-455. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9434.2005.00369.x>
- DIKOVITSKAYA, M. Central Asia in Early Photographs: Russian Colonial Attitude and Visual Culture. Uyama T. (Ed.). *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2007, pp. 104–108.
- DLUZHNEVSKAYA, G. V. *Arkheologicheskiye issledovaniya v Tsentral'noy Azii i Sibiri v 1859-1959 gg. (po dokumentam Nauchnogo arkhiva Instituta istorii material'noy kul'tury RAN)*. SPb: ElekSis. 2011 (ДЛЮЖНЕВСКАЯ, Г.В. *Археологические исследования в Центральной Азии и Сибири в 1859-1959 гг. (по документам Научного архива Института истории материальной культуры РАН)*. СПб: ЭлекСис. 2011).
- DLUZHNEVSKAYA, G. V. Istoriko-arkheologicheskoe nasledie aziatskoy Rossii v fotodokumentakh vtoroy polovini XIX – pervoy polovini XXv. (po fondam nauchnogo arkhiva Instituta istorii material'noy kul'tury Rossiyskoy Akademii nauk). *Avtoreferat diss. doktora ist. nauk*. In-t istorii mat. kul'tury RAN, 2008. (ДЛЮЖНЕВСКАЯ, Г. Историко-археологическое наследие Азиатской России в фотодокументах второй половины XIX-первой половины XX в. (по фондам научного архива Института истории материальной культуры Российской Академии наук). *Авторыферат дисс. доктора ист. наук*. Ин-т истории мат. культуры РАН, 2008).
- FEDCHENKO, A. P. *Puteshestvie v Turkestan*. MOSKVA: Gosudarstvennoye izdatel'stvo geograficheskoy literatury, 1950 (ФЕДЧЕНКО, А.П. *Путешествие в Туркестан*. М.: Государственное издательство географической литературы, 1950)
- FEDCHENKO, A. P. *Sbornik dokumentov*. Sostaviteli Z.I.Agafonova, N.A.Khalfin. Tashkent: Gosizdat UzSSR, 1956. (ФЕДЧЕНКО, А.П. *Сборник документов*. Составители З.И.Агафонова, Н.А.Халфин. Ташкент: Госиздат УзССР, 1956).

- FITZ Gibbon, Kate. *Emirate and Empire: Photography in Central Asia 1858-1917* (September 29, 2009). DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1480082>
- GORSHENINA, Svetlana. 12 “Ethnographic types” in the photographs of Turkestan: Orientalism, nationalisms and the functioning of historical memory on Facebook pages (2017–2019). In Gorshenina, S., Abashin S., Bruno De Cordier, and Saburova T., eds. *Photographing Central Asia: From the Periphery of the Russian Empire to Global Presence*. Vol. 13. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2022, pp. 329-398. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110754469-012>
- GORSHENINA, Svetlana. Introduction: ‘On the margins of the marginal’ – Why are there so few specialists in photography of Central Asia of the imperial and early Soviet period? Gorshenina, S., Abashin S., Bruno De Cordier, and Saburova T., (eds), *Photographing Central Asia. From the Periphery of the Russian Empire to Global Presence*. Vol. 13. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2022, pp. 1-38. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110754469-001>
- GREBENKIN, A. D. Tadjiki. *Russkiy Turkestan*. Vypusk 2. Sankt Petersburg, 1872. (ГРЕБЕНКИН, А. Д. Таджики. *Русский Туркестан*. Вып.2. Спб.,1872).
- GREBENKIN, A. D. Uzbeki. *Russkiy Turkestan*. Vypusk 2. Sankt Petersburg, 1872. (ГРЕБЕНКИН, А. Д. Узбеки. *Русский Туркестан*. Вып.2. Спб.,1872).
- HIGHT, Eleanor M., and SAMPSON, Gary D. Introduction: Photography, “race”, and post-colonial theory. *Colonialist photography*, Routledge, 2013, pp. 14-32. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315015262>
- JENKINS, Richard. *Social identity*. London and New York: Routledge, 1996.
- KADIO, Zhyul'yet, *Laboratoriya imperii: Rossiya/SSSR. 1860–1940*. Pervod s frantsuzskogo E. Kustovoy. Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye, 2010 (КАДИО, Жюльет, *Лаборатория империи: Россия/СССР. 1860–1940*. Перевод с французского Э. Кустовой. М.: Новое литературное обозрение, 2010).
- KAGANOVICH, Albert. *Druz'ya ponevole: Rossiya i bukharskiye evrei, 1800-1917*. Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye, 2016. 526 str. (КАГАНОВИЧ, А. *Друзья поневоле: Россия и бухарские евреи, 1800—1917*. Москва: Новое литературное обозрение, 2016. 526 стр.). DOI: <https://doi.org/10.1353/imp.2016.0073>
- KAPPELER, Andreas, «Rossiya — mnogonatsional'naya imperiya»: nekotoryye razmyshleniya vosem' let spustya posle publikatsii knigi. *Mify i zabluzhdeniya v izuchenii imperii i natsionalizma*. MOSKVA: Novoye izdatel'stvo, 2010 (КАППЕЛЕР,

- А. «Россия — многонациональная империя»: некоторые размышления восемь лет спустя после публикации книги. *Мифы и заблуждения в изучении империи и национализма*. М.: Новое издательство, 2010).
- KHALID, Adeb. *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present*. Princeton University Press, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691220437>
- KHOROSHKHIN, A. Samarkand. *Turkestanskiye vedomosti*. №44, 1872 (ХОРОШХИН, А. Самарканд. *Туркестанские ведомости*. №44, 1872).
- KOSTENKO, L. Srednyaya Aziya i vodvoreniye v ney russkoy grazhdanstvennosti. *Turkestanskiy sbornik*. Tom 29. Sankt Petersburg, 1870 (КОСТЕНКО, Л. Средняя Азия и водворение в ней русской гражданственности. *Туркестанский сборник*. Том 29. Спб., 1870).
- KOUTIENIKOVA, Inessa. The Colonial Photography of Central Asia (1865–1923). *Dal Paleolitico al Genocidio Armeno Ricerche su Caucaso e Asia Centrale*, ed. Aldo Ferrari and Erica Ianiro. Eurasiatica Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale 2. Venice: Ca'Foscari, 2015. p. 85–108.
- LUNIN, Boris. V. *Nauchnye obshhestva Turkestana i ikh progressivnaya dejatel'nost'*. Konets XIX — nachalo XX v. Tashkent, 1962, 344 str. (ЛУНИН, Б. В. Научные общества Туркестана и их прогрессивная деятельность. Конец XIX — начало XX в. Ташкент, 1962, 344 с.).
- LYKOSHIN, N. *Polzhizni v Turkestane. Ocherki byta tuzemnogo naseleniya*. (ЛЫКОШИН, Н. *Полжизни в Туркестане. Очерки быта туземного населения*. Петроград, 1916).
- MALIKOV, Azim. Russian Policy toward Islamic “Sacred Lineages” of Samarkand Province of the Turkestan Governor-Generalship in 1868–1917. *Acta Slavica Iaponica* 40, 2020, pp. 193-216.
- MALIKOV, Azim. Sacred lineages of Samarkand: History and identity. *Anthropology of the Middle East*, Vol. 15, No. 1, Summer 2020: 34–49. DOI: <https://doi.org/10.3167/ame.2020.150104>
- MALIKOV, Azim. Tyurksie etnonimi i etnotoponimi dolini Zerafshana (XVIII – nachalo XX v.). Tashkent, 2018. (МАЛИКОВ, А. М. Тюркские этнонимы и этнотопонимы долины Зерафшана (XVIII – начало XX в.). Ташкент, 2018).
- MORRISON, Alexander S. Russian Rule in Samarkand 1868–1910. A Comparison with British India. Oxford/New York: Oxford University Press. 2008. 364 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199547371.001.0001>

- NALIVKIN, V. P. Tuzemtsy ran'she i teper'. *Musul'manskaya Srednyaya Aziya. Traditsionalizm i XX vek.* М., 2004, s. 21-115 (НАЛИВКИН, В. П. Туземцы раньше и теперь. *Мусульманская Средняя Азия. Традиционализм и XX век.* М., 2004, с.21-115).
- NUNO, Porto. 'Under the gaze of the ancestors' Photographs and performance. *Colonial Angola in Photographs Objects Histories: On the Materiality of Images.* Elizabeth Edwards and Janice Hart, eds. London: Routledge Press, 2004, pp. 113-131.
- Obzor Samarkandskoy oblasti za 1887 god. Samarkand, 1888. (Обзор Самаркандской области за 1887 год. Самарканд, 1888).
- OSTROUMOV, N. P. Russkiye ne vydumyvali slova "sart" (ОСТРОУМОВ, Н. П. Русские не выдумывали слова «сарт»). *Туркестанские ведомости*, 1912, №241)
- Otchet S. M. Dudina o poyezdkakh v Srednyuyu Aziyu v 1900–1902 gg., Podgotovka teksta, vstupitel'naya stat'ya i prim. T. G. Yemel'yanenko. Moskva: Fond Mardzhani, 2021, 561 str. (Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900–1902 гг. Подготовка текста, вступительная статья и примечания Т. Г. Емельяненко. Москва: Фонд Марджани, 2021, 561 стр.).
- Pervaya vseobsh'aya perepis' naseleniya Rossiyskoy imperii 1897g. LXXXIII. Samarkandskaya oblast. Sankt Petersburg, 1905. (Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897г. LXXXIII. Самаркандская область. Спб., 1905).
- PRISHCHENOVA, Valeria. Tsentral'naja Azija v fotografijah rossijskih issledovatelej (po materialam illjustrativnyh kollekcij MAJe RAN, *Tsentral'naya Aziya: traditsiya v usloviyakh peremen. Vypusk 1.* Sankt-Peterburg, 2007, p. 234-245). (ПРИЩЕПОВА, В. А. Центральная Азия в фотографиях российских исследователей (по материалам иллюстративных коллекций МАЭ РАН). *Центральная Азия: традиция в условиях перемен.* Вып. 1. Санкт-Петербург, 2007. с. 234–245).
- PRISHCHENOVA, Valeria. *Illyustrativnyye kolleksii po narodam Tsentral'noy Azii vtoroy poloviny XIX – nachala KHKH veka v sobranii Kunstkamery.* Sankt-Peterburg: Nauka, 2011. 452 str. (ПРИЩЕПОВА, В.А. Иллюстративные коллекции по народам Центральной Азии второй половины XIX – начала XX века в собрании Кунсткамеры. Санкт-Петербург: Наука, 2011, 452 стр.).

- RADLOV, V. V. *Iz Sibiri. Stranitsy dnevnika*. M., 1989. 752 str. (РАДЛЮВ, В. В. *Из Сибири. Страницы дневника*. М., 1989. 752 стр.).
- ROY, Olivier. *The new Central Asia. The creation of nations*. New York university press, 2000. 222 p.
- Sbornik materialov po musul'manstvu sostavlen po rasporyazheniyu i ukazaniyam Turkestanskogo general-gubernatora S. M. Dukhovskogo. Pod redaktsiyey V. I. Yarovogo-Ravskogo. Spb, 1899. (Сборник материалов по мусульманству составлен по распоряжению и указаниям Туркестанского генерал-губернатора С. М. Духовского. Под редакцией В. И. Ярового-Равского. Спб, 1899).
- SOBOLEV, L. N., *Geograficheskiye i statisticheskiye svedeniya o Zerafshanskom okruge s prilozheniyem spiska naseleennykh mest okruga. Zapiski imperatorskogo russkogo geograficheskogo obsh'estva po otdeleniyu statistiki*. Том 4. Sankt Peterburg, 1874 (СОБОЛЕВ, Л. Н. Географические и статистические сведения о Зерафшанском округе с приложением списка населенных мест округа. *Записки императорского русского географического общества по отделению статистики*. Т.4. Спб., 1874).
- Spravochnaya knizhka Samarkandskoy oblasti na 1894 god*. Samarkand, 1893 (Справочная книжка Самаркандской области на 1893 год. Выпуск 1. Составил М. Вирский. Самарканд, 1893).
- SUKHAREVA, O. A. *Kvartal'naya obshchina pozdnefeodal'nogo goroda Bukhary*. M., 1976. 370 str. (СУХАРЕВА, О. А. *Квартальная община позднефеодального города Бухары*. М., 1976, 370 стр.).
- SUKHAREVA, O. A. *Ocherki po istorii sredneaziatskikh gorodov. Istoriya i kul'tura narodov Sredney Azii (drevnost' i sredniye veka)*. Moskva: Nauka, 1976, s.132-148. (СУХАРЕВА, О. А. *Очерки по истории среднеазиатских городов. История и культура народов Средней Азии (древность и средние века)*. Москва: Наука, 1976.)
- TOL'TS, V. „Sobstvenniy Vostok Rossii”. *Politika identichnosti i vostokovedenie w pozdneimperskiy i rannesovetskiy period*. MOSKVA: Novoye literaturnoye obozreniye, 2013, 336 s. (ТОЛЬЦ, В. «Собственный Восток России». *Политика идентичности и востоковедение в позднеимперский и раннесоветский период*. М.: Новое литературное обозрение, 2013. 336 стр.).
- Turkestanskiy al'bom po rasporyazheniyu turkestanskogo general-gubernatora general-ad'yutanta K. P. fon Kaufmana I-go: V 4 ch.: V 6 t. / sost. A. L. Kun, M. I. Brodovskiy i M. A. Terent'yev. Sankt Petersburg, 1871–1872 (Туркестанский альбом по распоряжению туркестанского генерал-губернатора генерал-адъютанта К. П. фон

- Кауфмана I-го: В 4 ч.: В 6 т. / сост. А. Л. Кун, М. И. Бродовский и М. А. Терентьев. СПб., 1871–1872).
- Turkestanский альбом. Sost. A. L. Kun, M. I. Brodovskiy i M. A. Terent'yev. 1871 – 1872. Т. 4: Chast' etnograficheskaya. SPb, 1872. (Туркестанский альбом. Сост. А. Л. Кун, М. И. Бродовский и М. А. Терентьев. 1871 – 1872. Т. 4: Часть этнографическая. СПб, 1872).
- UYAMA, Tomohiko. Mutual relations and perceptions of Russians and Central Asians: preliminary notes for comparative imperial studies. *Empire and After: Essays in Comparative Imperial and Decolonization Studies*, 2012, 19, pp. 15-21.
- VERMEULEN, Han. Govers Cora, Introduction. *The Anthropology of ethnicity: Beyond "ethnic groups and boundaries"*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994.
- VIRSKIY, M. *Samarkandskiy uyezd. Spravochnaya knizhka Samarkandskoy oblasti na 1894 god*. Vypusk 2. Samarkand, 1894. (ВИРСКИЙ М. *Самаркандский уезд. Справочная книжка Самаркандской области на 1894 год*. Выпуск 2. Самарканд, 1894).
- ХОЖИ МУИН, "Bukhoro inqilobi tarixi". *Hoji Muin, Tanlagan asarlar*. То'ldirilgan 2-nashri. То'plovchi va nashrga tayerlovchilar: В. До'stqo'raev, N. Namozova. Toshkent: Ma'naviyat, 2010. (ХОЖИ МУИН, «Бухоро инкилоби тарихи». *Хожу Муин, Танлаган асарлар*. Тулдирилган 2-нашри. Тўпловчи ва нашрга тайерловчилар: Б.Дусткорраев, Н.Намозова. Тошкент: Маънавият, 2010).
- YEMEL'YANENKO, T. G. *Otchet S. M. Dudina o poyezdkakh v Srednyuyu Aziyu v 1900-1902 gg. kak etnograficheskiy istochnik*. Moskva: Fond Mardzhani, 2021, pp.13-30. (ЕМЕЛЬЯНЕНКО, Т. Г. *Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900-1902 гг. как этнографический источник*. Москва: Фонд Марджани, 2021, с.13-30).
- YEMEL'YANENKO, T. G. Otlichitel'nyye znaki v traditsionnom kostyume bukharskikh yevreyev: etnokul'turnyy aspekt. *Vostok. Afro-Aziatskiye obshchestva: istoriya i sovremennost'* 6. 2010: 110-119 (ЕМЕЛЬЯНЕНКО, Т.Г. Отличительные знаки в традиционном костюме бухарских евреев: этнокультурный аспект. *Восток. Afro-Азиатские общества: история и современность* 6. 2010: 110-119).
- Zeravshanskiye zametki. O narodnom sude u tuzemtsev. *Turkestanские ведомости*. №14, 1879 (Зеравшанские заметки. О народном суде у туземцев. *Туркестанские ведомости*. №14, 1879).

Soviet Nationality Policy towards Kurds, 1917-1956

J. Otto Pohl

Independent researcher
Email: j.ottopohl@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190204>

J. Otto Pohl has researched and written on Soviet nationality policies since 1996. He earned his PhD in history from the School of Oriental and African Studies at the University of London in 2004. He has taught at universities in Kyrgyzstan, Ghana, and Iraqi Kurdistan. His latest book is *The Years of Great Silence: The Deportation, Special Settlement, and Mobilization into the Labor Army of Ethnic Germans in the USSR, 1941-1955*. Stuttgart: Ibidem Verlag, 2022.

Abstract

Soviet policy towards its Kurdish minority shifted from supporting their cultural development during the 1920s and early 1930s to a more repressive policy from 1937-1956 and then back again to a more favorable position. Soviet repression of its Kurdish population reached its height in November 1944 with the deportation of a significant number of them from the areas of Georgia bordering Turkey to Central Asia. Here they were placed under special settlement restrictions limiting their movement and suffered from material deprivations resulting in a significant number of deaths. This article focuses on Soviet policy towards its Kurdish minority from the time of the Bolshevik Revolution in 1917 until several years after the death of Stalin in 1956 when the Kurds in Central Asia were released from the special settlement restrictions.

Keywords

Kurds, Kazakhstan, Kyrgyzstan, NKVD, special settlers

Introduction

Kurds in the Soviet Union represent an interesting case study in the changing nationality policies pursued by the Soviet government from 1917 to 1956. The Soviet policy towards the Kurds was not consistent either through time or geographically. Kurds in different regions of the USSR experienced different treatment at different times. The fluctuating and inconsistent Soviet policies towards the Kurds in Armenia, Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan meant that not all Kurds in the USSR were treated the same. Not only did the policies change over time but, the different republics in the Soviet Union were able to greatly influence local treatment of the Kurds along national lines. Hence even in the early part of Soviet history, the attitudes and actions of the Azerbaijan SSR and Armenian SSR towards the Kurds differed significantly. In Azerbaijan the local authorities sought to reclassify the

Kurds as Azeris and provided few cultural institutions. The Armenian leadership had a considerably more positive view and policies towards its Kurdish minority. Later starting in 1937 and 1944 overall Soviet policy became more repressive towards the Kurds in general. In particular the internal deportations of 1937 and 1944 and the special settlement restrictions imposed after 1945 were particularly onerous. But, the majority of Kurds were never subject to forced resettlement and were allowed to remain in the Transcaucasus largely unmolested. This contrasts significantly with the fate of other nationalities such as Germans, Karachais, Chechens, Ingush, Balkars, Crimean Tatars, and Meskhetian Turks where the vast majority of the population were subjected to these measures. After April 1956 those Kurds living under special settlement restrictions were released from this status with its severe limitations on their movement and residency.

The Kurds of the USSR

The Kurds of the USSR are the descendants mainly of migrants from the Ottoman and Persian empires into what become the Armenian, Azerbaijan, and Georgian SSRs. Significant Kurdish migration to this region occurred mainly from the start of the Russian-Persian War in 1804 up until the end of World War I in 1918.¹ Large waves of Kurdish migrants into these areas following their annexation into the Russian Empire happened in 1874 and as late as 1916.² The October 1917 Revolution would bring about radical changes for all of the nationalities in the former Russian Empire including the Kurds. The former imperial Russian policies towards the Kurds and other non-Russians underwent a number of policy swings under the new Soviet government from 1917 to 1956.

The first full Soviet census occurred in 1926. It reveals the following demographic information about the Kurdish population in the USSR. First, it divided Sunni Kurds and Yezidis into two separate categories. There were 54,662 Kurds and 14,526 Yezidis counted in the Soviet Union at this time.³ This distinction would disappear in later Soviet censuses. The Kurdish category was divided amongst the various Soviet republics in the following manner. There were 41,193 in Azerbaijan, 7,955 in Georgia, 3,025 in Armenia, and 2,308 in Turkmenistan.⁴ The vast majority of Kurds in the USSR thus lived in Azerbaijan at the time

¹ AMOEV, Kerim Alikhanovitch, MOSAKI, Nodar. *Kurdy i ezidy v perepisyakh naseleniya Rossiyskoy imperii, SSSR i stran postsovetskogo prostranstva*. Moskva: TAUS, 2014, pp. 4-5.

² AMOEV and MOSAKI, p. 5.

³ AMOEV and MOSAKI, pp. 16-17.

⁴ AMOEV and MOSAKI, pp. 16-17.

of the 1926 census. In contrast most of those classified as Yezidis, 12,237 lived in Armenia.⁵ This initial distribution would change radically by 1939 with the massive decrease in the number of registered Kurds in Azerbaijan and increase in Georgia and especially Armenia.

Most of the Kurds in Azerbaijan and thus most of the Kurds in the USSR in 1926 lived in Kurdistan Uezd or “Red Kurdistan” around the area of Lachin between Nagorno-Karabakh and the border of the Armenian SSR. A full 37,182 Kurds lived within its borders in 1926.⁶ This territory existed for six years from 1923 to 1929.⁷ The name Kurdistan in the title of the territory, however, was strictly geographical and not a national one like Nagorno-Karabakh was for the Armenians in Azerbaijan. It thus did almost nothing to promote Kurdish language and culture. The Soviet government eliminated all Uezds in the USSR in April 1929 and moved to a system of larger okrugs. Until May 1930 the territory was incorporated into the Nagorno-Karabakh Okrug before very briefly becoming the Kurdistan Okrug. Then on 23 July 1930 the Soviet government eliminated all okrugs in the USSR.⁸ Afterwards the Soviet Union did not create any more territories with the word Kurdistan or Kurdish in the titles.

The small amount of Kurdish language education in Azerbaijan started only after the abolition of the Kurdistan Okrug. The first Kurdish language classes in Azerbaijan commenced only in 1933.⁹ This was in part due to the fact that the 1926 census only registered 3,123 or 8.4% of the Kurds in the Kurdistan Uezd as speaking Kurdish.¹⁰ But, it also had to do with a strong nationalist bias by the local Azerbaijani leadership against Kurds and other ethnic and national minorities in the republic. The result was that Kurdish language education in Azerbaijan was neglected. By 1938 only 808 pupils had received any Kurdish language education in 12 different schools in the republic.¹¹ This was just one aspect of a policy of forced assimilation pursued by the Azeri government regarding its Kurdish population during the 1920s and 1930s. A more significant aspect was the massive reclassification of Kurds as Azeris from the 1926 to the 1939 census.

The Kurdish population in Azerbaijan greatly shrank between the 1926 and 1939 census. In total the Kurdish population in Azerbaijan fell from 41,193 to 6,005 or a drop of 84.5%. While the total Kurdish and Yezidi population of the USSR fell from 69,184 to

⁵ AMOEV and MOSAKI, p. 18.

⁶ YILMAZ, Harun. The Rise of Red Kurdistan. *Iranian Studies*, vol. 47, no. 5, 2014, p. 813.

⁷ YILMAZ, 802.

⁸ YILMAZ, 803-804.

⁹ YILMAZ, 820.

¹⁰ YILMAZ, 813.

¹¹ YILMAZ, 821.

45,877.¹² The absolute decline in numbers for the USSR as a whole means that migration from Azerbaijan to other areas of the USSR including the internal deportation of Kurds to Kazakhstan and Kyrgyzstan cannot account for most of the losses. Instead the obvious explanation is the massive reclassification of people from the category of Kurdish to Azeri during the 1939 census.

In contrast to Azerbaijan, the cultural conditions of the Kurdish minority in the Armenian SSR during the 1920s and 1930s was considerably better. Between 1920 and 1935, the Armenians SSR promoted teaching, media, and research in Kurdish.¹³ Teaching in Kurdish was much more advanced in Armenia than in Azerbaijan despite the much smaller population. Already in 1921, over a decade before Azerbaijan had any Kurdish language education, there were five Kurdish language schools with 250 pupils in Armenia.¹⁴ In 1934 there was a major Kurdology conference in Yerevan, the capitol of the Armenian SSR.¹⁵ There were even Kurdish language radio broadcasts out of Armenia.¹⁶ This favorable cultural climate for Kurds in Armenia corresponded with a significant increase in their population. The Kurdish population in Armenia grew from 3,025 in 1926 to 20,481 in 1939.¹⁷ Most of this increase, over 12,000, can be accounted for by the reclassification of Yezidis as Kurds. But, migration from Azerbaijan also contributed to this growth. The vast majority of Kurds in Armenia have at least since the 1920s been Yezidis rather than Sunnis. Their classification as Kurds being due primarily to linguistic reasons.¹⁸ Nonetheless, the treatment of Kurdish speakers and Kurdish language culture during the early Soviet period in Armenia contrasts sharply with that of Azerbaijan.

Repressions and deportations

During the Great Terror of 1937-1938 some Kurds were targeted for repression, particularly those living near the borders of Iran and members of its elite. The Soviet government eliminated a number of Kurdish schools, newspapers, and other institutions at this time and arrested a number of elite Soviet Kurds.¹⁹ It also deported a number of Kurds from Armenia and Azerbaijan to Kazakhstan under SNK Resolution no. 2123-420ss promulgated on

¹² AMOEV and MOSAKI, p. 33.

¹³ LEEZENBERG, Michiel. "A People Forgotten by History": Soviet Studies of the Kurds. *Iranian Studies*, vol. 48, no. 5, 2015, p. 762.

¹⁴ LEEZENBERG, p. 755.

¹⁵ LEEZENBERG, p. 758.

¹⁶ LEEZENBERG, p. 762.

¹⁷ AMOEV and MOSAKI, p. 17.

¹⁸ AMOEV and MOSAKI, pp. 31-34.

¹⁹ KASYMOV, Sulkhadin. Kurdy. Ocherk. In ALIEVA, S. U. (ed.) *Tak eto bylo. Natsional'nye repressii v SSSR, 1919-1952 gody*, vol. 1. Moscow: Insan, 1993, p. 97.

17 December 1936. On 25 March 1938 GULag noted that these Kurds were banned from leaving the districts of Kazakhstan where they had been resettled. But, they did not have any special commandants to enforce this movement restrictions and thus escapes were high. Among recorded escapes were 196 (54 families) that fled Kazakhstan back to Azerbaijan in the summer of 1938.²⁰ A report by the NKVD of 23 April 1939 counted 3,101 (553 families) Kurds deported from Armenia and Azerbaijan living in Alma-Ata and South Kazakhstan oblasts. These Kurds were accused of “counterrevolutionary crimes”, smuggling “contraband” and “banditry.” They worked mostly in agriculture although some were employed in rubber factories.²¹ This first wave of deportations was characteristic of Soviet ethnic resettlements in the middle and late 1930s. It was partial and aimed at Kurdish populations in the border regions of the USSR.

The Kurds in Georgia were spared the 1937 internal deportations to Kazakhstan and Kyrgyzstan that effected several thousand Kurds in Azerbaijan and Armenia. The Kurdish population in Georgia was overwhelmingly Sunni and concentrated in the border region with Turkey around Meskheta and Adjara. The Kurdish population in Georgia had grown from 7,955 in the 1926 census to 12,915 in the 1939 census.²² Most of the Kurdish population in Georgia would be forcibly resettled to Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan in November 1944. But, a significant minority located away from the border with Turkey would be allowed to stay unmolested.

The Kurds along with the Meskheta Turks and Hemshins were not the first ethnic groups expelled from Georgia by the Stalin regime. Soviet ethnic cleansing of Georgia had already started in 1941 with the deportation of Soviet citizens of German national’nost’ in October 1941. The State Defense Committee ordered the deportation of these Germans with GKO Order 744 on 8 October 1941.²³ The forced removal of Germans in Georgia to northern Kazakhstan during the second half of this month gave the Georgian NKVD valuable experience in organizing such operations.²⁴ By 1 January 1942, a recorded total of 20,423 ethnic Germans had been evicted from Georgia using 12 train echelons out of a total of 799,459 internally deported Germans on 344 train echelons in the USSR during 1941.²⁵ This

²⁰ POBOL, N. P., POLIAN, P. M. (eds.), *Staliniskie deportatsii 1928-1953, Dokumenty*. Moscow: Materik, 2005, pp. 77-78.

²¹ POBOL and POLIAN, p. 77.

²² MOSAKI and AMOEV, p. 32.

²³ GARF f. 9479, o. 1, d. 83, l. 205.

²⁴ GARF f. 9479, o. 1, d. 86, ll. 77-87.

²⁵ GARF f. 9479, o. 1, d. 83, l. 203.

first massive war time resettlement significantly reduced the ethnic diversity of the European areas of the USSR including Georgia.

The Soviet state deported the ethnic Germans on purportedly prophylactic grounds to prevent them from collaborating with the advancing military forces of Nazi Germany. The Stalin regime accused the Volga Germans of awaiting for orders from Berlin to set off explosions.²⁶ This preventative justification for the forced removal of the ethnic Germans contrasts with the official reasons given for the deportation of the Karachays, Kalmyks, Chechens, Ingush, Balkars, and Crimean Tatars. They were all accused of collaborating with the German occupation forces. Their internal deportations can thus be described as punitive even if the crimes for which they were collectively charged were spurious. The deportation of the Turks, Kurds, and Hemshins in contrast was proposed by Beria to Stalin as a way of strengthening the security of the Georgian border with Turkey. Beria explicitly accused the Turks, Kurds, and Hemshins of siding with Turkish intelligence agencies against the USSR.

On 24 July 1944, the head of the NKVD, Lavrenty Beria sent Stalin a report on the situation of the Muslim population of the border region of Georgia and Turkey which included Turks and Hemshins as well as Kurds. This report accused these populations which Beria viewed as a security threat to the USSR of acting on behalf of Turkish intelligence organs and other crimes. To solve this problem Beria recommended to Stalin in his capacity as head of the GKO (State Defense Committee) that these 16,700 households (86,000 people) be forcibly resettled to Kazakhstan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan. In their place he suggested be settled 7,000 households from kolkhozes with insufficient land in Georgia. I have reproduced an English language translation from the Russian below.

State Defense Committee-

24 July 44

Comrade Stalin, I. V.

In districts of the Georgian SSR, bordering with Turkey, live a Turkish population

For many years a significant part of this population, having connections with inhabitants in bordering regions of Turkey that were familial relations, displayed intentions to emigrate, were occupied in contraband smuggling and served Turkish intelligence organs as a source of recruiting espionage elements and planting bandit groups.

²⁶ RGASPI f. 17, o. 3, d. 1042, l. 112.

With the goal of improving the security of the state borders of the USSR in the section of the Georgian SSR, the NKVD USSR considers it expedient to resettle from Akhaltsikhsk, Adingensk, Aspindzsk, Akhalaksk, Bogdanovsk districts and several villages in Adzhar ASSR 16,700 households of Turks, Kurds, and Hemshins, total numbering 86,000 people, to regions in Kazakh, Uzbek, and Kyrgyz SSRs.

After the resettlement of the Turks it is considered expedient that to these districts be sent 7,000 household from kolkhozes having little land in other districts of Georgia SSR.

At the same time the NKVD in these sections of the borders will undertake special measures to strengthen the border regime.

This project is being presented for a resolution by the State Defense Committee, following your decision.

Measures will be coordinated with the TsK KP (b) Georgia and SNK Georgian SSR.

People's Commissar of Internal Affairs

Union of SSRs

L. Beria²⁷

This memo by Beria to Stalin soon led to a resolution by the State Defense Committee ordering the resettlement of the Turks, Kurds, and Hemshins from the regions of Georgia bordering the Turkish Republic. This resolution closely resembled the previous deportation orders dealing with Germans, Karachais, Kalmyks, Chechens, Ingush, Balkars, Crimean Tatars and others issued by the Soviet government during World War II.

The mechanics of physically removing the population from their homeland to Kazakhstan and Central Asia. State Defense Committee resolution No. 6279ss ordered the internal deportation of the Turks, Kurds, and Hemshins from the Georgian SSR to the Kazakh, Kyrgyz, and Uzbek SSRs. The decree undertook to strengthen the security of the border of the Georgian SSR by forcibly resettling this population of an estimated 86,000. It allocated this distribution in the following manner: 40,000 to Kazakhstan, 30,000 to Uzbekistan, and 16,000 to Kyrgyzstan. The rest of the resolution allocated responsibility to various Soviet People's Commissariats, most notably the NKVD, for the round up, deportation, and resettlement of the Turks, Kurds, and Hemshins and the disposal of their

²⁷ GARF f. R-9401, o. 2, d. 66, l. 19.

property in Georgia. Each family was to be allowed to bring 1000 kilograms of domestic goods such as clothes, shoes, plates, agricultural implements, and food provisions. The Soviet government was to form commissions to assess the value of property remaining in Georgia such as grain, fowl, cattle, buildings, fruit trees, and other immovable assets and vouchers issued for redemption in Kazakhstan and Central Asia. The resolution assigned the provision of housing for the resettled Turks, Kurds, and Hemshins to the local republican authorities.²⁸ The NKVD began the implementation of this resolution five months later.

The internal deportation of the Meskhetian Turks, Kurds, and Hemshins from the border regions of Georgia took place between 15 and 25 November 1944. The NKVD rounded up these populations loaded them on train echelons and sent them to Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan.²⁹ This massive uprooting of the Muslim population from the Georgian border with Turkey cleared the territory of people the Soviet government suspected as being sympathetic to Turkey in the event of a military conflict. The only exception to this ethnic cleansing of Meskheta and Adzharia of Turks, Kurds, and Hemshins were women married to Russians, Georgians, and other reliable nationalities.³⁰ This ethnic cleansing resulted in the forced resettlement of almost all of the more than 80,000 Meskhetian Turks in the USSR, but less than a quarter of the Kurds in the Soviet Union. Kurds living in the interior of Georgia, Armenia, and Azerbaijan were spared deportation in 1944.

The Kurds were not the main target of the November 1944 deportations from the border regions of Georgia. Instead the Stalin regime targeted them and the Hemshins due to their perceived connections to Turkey and the larger nearby Meskhetian Turk population. The vast majority of Soviet figures dealing with the Turks, Kurds, and Hemshins groups these three national groups into a single cohort. For instance a report on “The Movement of Special Settlers from the Moment of their Resettlement to the Current Time Determines the Following Numerical Data” notes that the total number of Turks, Kurds, and Hemshins deported in 1944 came to 94,955 people. By 1 July 1948, this number had been reduced to 81,074 by the loss of 17,061 members of the cohort.³¹ The vast majority of these losses were deaths due to malnutrition, disease, and exposure.

The Kurds like other internal deportees in the USSR suffered greatly from cold, malnutrition, and typhus both during the transit from the Caucasus to Kazakhstan and Central

²⁸ GARF f. R-9401, o. 2, d. 66, ll. 20-21.

²⁹ BUGAY, Nikolay Fedorovitch. *Kurdskiy mir Rossii: Politiko-pravovaya praktika, integratsiya, etnokul'turnoe vozrozhdenie (1917-2010-e-gody)*. St. Petersburg: Alteyya, 2012, pp. 163-165.

³⁰ BUGAY, N. F.; BROEV, T. M.; BROEV, R. M. *Sovetskie kurdy: vremya peremen*. Moscow: Kar, 1993, p. 75.

³¹ GARF F. R-9479, o. 1, d. 573, l. 286.

Asia and even more so after arriving in their new destinations. The official Soviet reports recorded 11.8% of the deported Turks, Kurds, and Hemshins perishing in the first four years after their resettlement. This mortality rate would have been much higher if it had not been for the emergency provision of thousands of tons of food to the special settlers by the Soviet government.³² These provisions sought to maintain the special settlers as a viable work force, especially in rural areas of Kazakhstan and Central Asia.

Dividing out the specifically Kurdish component from this cohort is not always easy due to the manner of Soviet record keeping generally not distinguishing the numerical breakdown of Turks, Kurds, and Hemshins. However, there are some exceptions and a limited amount specific demographic data on the deported Kurds can be found. This is not surprising given that Kurds constituted less than 10% of the 94,955 Muslims deported from Georgia, the vast majority being Meskhetian Turks and Azerbaijanis. Kurds totaled 8,694 of these deportees and Hemshins only 1,385.³³ The number of Kurds deported from Georgia in 1944 in addition to being a small minority of the total resettled during that particular operation is also a distinct minority of the total Kurdish population still remaining in the Caucasus at the time, less than a quarter. It did, however, constitute a significant majority of the Kurds living in Georgia at the time. The geographical location of the deported Kurds along the Turkish border and their historical connections to their Turkish neighbors proved to be the deciding factors in the decision to forcibly resettle them as special settlers in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan.

The Soviet NKVD placed the Kurds deported from Georgia in November 1944 under special settlement restrictions in their places of internal exile in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. These legal restrictions had been evolving in the USSR since their initial creation as an innovative system to deal with the mass deportation of farmers branded as “kulaks” in the early 1930s and the lack of infrastructure for corrective labor camps and colonies to accommodate them. The initial special settlements for internally deported “kulaks” consisted of actual isolated settlements first in the Far North and Urals and later Kazakhstan and Siberia. These isolated villages formed an archipelago to use Lynn Viola’s expansion of Aleksandr Solzhenitsyn’s metaphor for the GULag corrective labor camps.³⁴ The 1940s saw a clear shift in the special settler population from deportees designated as class enemies such as

³² BUGAY, N. F.; BROEV, T. M.; BROEV, R. M., pp. 84-85.

³³ BUGAY, Nikolay Fyodorovitch. *L. Beriia-I. Stalinu: “Soglasno Vashemu ukazaniyu...”*. Moscow: AIRO – XX, 1995, pp. 169-170.

³⁴ LYNNE, Viola. The Other Archipelago: Kulak Deportations to the North in 1930. *Slavic Review*, vol. 60, no. 4 (Winter, 2001), pp. 730-755.

the “kulaks” to those classified as internal enemy or treasonous nationalities. It also marked a shift in the special settlers from being people confined to special settlements to people living under special settlement restrictions in confined to particular villages where the population consisted of a mix of special settlers and free Soviet citizens. The decisive change in the character of special settlers in both of these aspects occurred in fall 1941 with the mass forced relocation of Soviet citizens of German national’nost’ from European areas of the USSR, particularly the Volga region, Crimea, northern Caucasus, eastern Ukraine, and Trans-Caucasus to Siberia and Kazakhstan. This pattern continued with the later internal deportations of the Karachays in November 1943, Kalmyks in December 1943, Chechens and Ingush in February 1944, Balkars in March 1944, Crimean Tatars in May 1944, and finally the Meskhetian Turks, Kurds, and Hemshins in November 1944. It is following these deportations that the special settlement restrictions become codified into a few pieces of standardized legislation rather than a mass of ad hoc decrees and circulars. Resolution No. 35 which is translated from Russian into English below set forth the legal status of all special settlers in the USSR in a single page. It specifically notes the legal disabilities that distinguished them from other Soviet citizens and marked them as a defined class of people with inferior rights compared to the majority of the population of the USSR. The condemnation of millions of people to this status based upon their national’nost’ clearly violated the 1936 Soviet constitution which prohibited both collective punishment and discrimination based upon national’nost’.

Council of People's Commissariats Union of SSRs

Resolution No. 35

From 8 January 1945

Moscow, Kremlin

On the legal situation of special settlers

Council of Peoples Commissariats Union of SSRs RESOLVES:

- 1. Special settlers enjoy all rights of citizens of the USSR, with the exception of restrictions, provided for in the present Resolution.*
- 2. All able bodied special settlers are obliged to be engaged in socially useful labor.*

Towards this goal local Soviets of workers deputies in coordination with organs of the NKVD are to organize labor arrangements of the

special settlers in agriculture, industrial enterprises, construction, and economic cooperative organizations and institutions.

The violation of labor discipline by special settlers is subject to punishment according to existing laws.

3. Special settlers do not have the right without the authorization of the NKVD special commandant to be absent from the boundaries of the region of settlement served by their special commandant.

Voluntary absence from the boundaries of the region of settlement, served by the special commandant, will be viewed as flight and treated as a criminal matter.

4. Special settlers – heads of families or people substituting for them are required within a three day period to report to the special commandant of the NKVD all events that change the composition of the family (birth of a child, death of a family member, flight, etc.).

5. Special settlers are obliged to strictly observe the established regime and social order of the places of settlement and obey all orders of the special commandant of the NKVD.

The violation of the regime and social order in the places of settlement by special settlers is subject to administrative sanction in the form of a fine up to 100 rubles or arrest up to five days.

Deputy Chairman

Council of Peoples Commissariats Union of SSRs V. Molotov

Administrative Affairs

Council of Peoples Commissariats Union of SSRs Ia. Chadaev³⁵

The restrictions on special settlers, particularly those belonging to those deported on the basis of their nationality got considerably stricter in 1948. Acting in response to escapes by special settlers, the Supreme Soviet of the USSR issued an Ukaz making the resettlement of internally deported nationalities permanent and flight punishable by 20 years of hard labor. Free citizens assisting members of deported nationalities to return to their previous areas of settlement faced five years of imprisonment. Kurds are not mentioned in this decree. But, an

³⁵ ZEMSKOV, Viktor Nikolaevitch. *Spetsposelentsy v SSSR*. Moscow: Nauka, 2005, pp. 120-121.

MVD circular of 22 December 1948 does specifically mention Kurds as being subjected to all the restrictions included in the Ukaz.³⁶ The creation of a permanent class of citizens with restricted rights due to their ethnicity in the USSR represented the creation of a system of discrimination with many similarities to apartheid in South Africa.³⁷

UKAZ

PRESIDIUM of the SUPREME SOVIET of the USSR

On the criminal responsibilities for flight from places of obligatory and decreed settlement of people exiled to distant regions of the Soviet Union in the period of the Fatherland War.

With the goal of strengthening the regime of settlement for those exiled by Supreme organs of the USSR in the period of the Fatherland War Chechens, Karachais, Ingush, Balkars, Kalmyks, Germans, Crimean Tatars and others, that at the time of their resettlement there was not a specified length of their exile, establishes that those resettled to distant regions of the Soviet Union by decrees of people in the high leadership are exiled forever, without the right to return to their previous places of residence.

For the voluntary leaving (flight) from places of obligatory settlement those exiles that are guilty will be subject to being prosecuted for criminal acts. It is determined that the punishment for this crime is 20 years of hard labor.

Cases related to the flight of exiles will be reviewed by Special Boards of the Ministry of Internal Affairs of the USSR.

People, guilty of harboring exiles, fleeing from places of obligatory settlement, or assisting their flight, giving permission for exiles to return to their places of previous residence, and rendering them help in accommodations in their places of previous residence, are subject to criminal penalties. It is determined that the sentence for this crime is deprivation of freedom for a period of five years

Chairman of the Supreme Soviet of the USSR

N. SHVERNIK

Secretary of the Supreme Soviet of the USSR

A. GORKIN

Moscow, Kremlin

26 November 1948³⁸

³⁶ BUGAI, BROEV, and BROEV, pp. 87-88.

³⁷ POHL, J. Otto. Soviet apartheid: Stalin's ethnic deportations, special settlement restrictions, and the labor army: The case of the ethnic Germans in the USSR. *Human Rights Review*, 2012, vol. 13, no. 2, pp. 205-224.

³⁸ ZEMSKOV, p. 160.

These severe legal restrictions remained on the deported Kurds for eleven years. The Kurds deported from Armenia and Azerbaijan in 1937 came under these restrictions at the same time. In Kyrgyzstan this contingent numbered 812 in 1944.³⁹ The legal distinctions between these two groups of deported Kurds in Central Asia ended at this time.

The end of the special settlement regime and the partial restoration of legal rights to the Kurds and other deported peoples in the USSR took place several years after Stalin's death on 5 March 1953. Between December 1955 and July 1956, the Soviet government systematically ended the special settlement regime in regards to most of the nationalities internally deported during World War II. First, the Germans, then the Kalmyks, followed by the Crimean Tatars, Turks, Kurds, Hemshins, and Balkars, and finally the Karachais, Chechens, and Ingush.⁴⁰ The Soviet government released the Kurds along with the Meskehtian Turks, Crimean Tatars, and Balkars from special settlement restrictions on 28 April 1956. Supreme Soviet issued Resolution No. 136/142 "On Lifting the Restrictions of Special Settlement from Crimean Tatars, Balkars, Turks – Citizens of the USSR, Kurds, Hemshins and members of their families, exiled in the period of the Great Fatherland War" on this date. As a result of this resolution the deported Kurds no longer had to report to special commandants and could move around Kazakhstan and Central Asia. However, it specifically banned the former special settlers from returning to the territories from which they had been forcibly resettled or seeking any compensation for lost property.⁴¹ This partial restoration of their previous rights allowed the Kurds in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan to begin the process of integrating into the local economies and societies of these regions.

Conclusion

The Soviet policies towards the Kurds from 1917 to 1956 were characterized by ambiguity, geographical differentiation, and sudden movements towards repression and forced resettlement for a significant minority of the population in 1937 and again in 1944. Part of this fragmentation of policy has to do with the differences in interests and policies of republican governments in Azerbaijan, Armenia, and Georgia. But, the swings towards repressive resettlement have to do with general Soviet trends of repression against diaspora groups and geopolitical tensions with neighboring states such as Turkey and Iran. The Kurds

³⁹ BUGAI, BROEV, and BROEV, p. 80.

⁴⁰ ZEMSKOV, p. 251 and BUGAY, N. F. *Iosif Stalin-Lavrentiyu Berii: «Ikh nado deportirovat'...»: dokumenty, fakty, kommentarii*. Moscow: Druzhba Narodov, 1992, pp. 270-275.

⁴¹ BUGAI 1992, p. 273.

as a diaspora group in the USSR without a recognized autonomous national territory either within its borders or outside it were in an unusual position. The lack of an external state, however, in some ways protected them from the much more thorough and repressive treatment meted out to ethnic Germans, Poles, and Finns. On a continuum the Kurds come closest to resembling the Greeks in a middle position between the Germans on the most repressive end and Jews on the least regarding the Soviet treatment of significant diaspora groups within the USSR.

References

- AMOEV, Kerim Alikhanovitch, MOSAKI, Nodar. *Kurdy i ezidy v perepisyakh naseleniya Rossiyskoy imperii, SSSR i stran postsovetskogo prostranstva*. Moskva: TAUS, 2014, pp. 4-5.
- BUGAY, N. F. *Iosif Stalin-Lavrentiyu Berii: «Ikh nado deportirovat'...»: dokumenty, fakty, kommentarii*. Moscow: Druzhba Narodov, 1992.
- BUGAY, N. F.; BROEV, T. M.; BROEV, R. M. *Sovetskie kurdy: vremya peremen*. Moscow: Kar, 1993.
- BUGAY, Nikolay Fyodorovitch. *Kurdskiy mir Rossii: Politiko-pravovaya praktika, integratsiya, ethnokul'turnoe vozrozhdenie (1917-2010-e-gody)*. St. Petersburg: Alteyya, 2012.
- BUGAY, Nikolay Fyodorovitch. *L. Beriya-I. Stalinu: "Soglasno Vashemu ukazaniyu..."*. Moscow: AIRO – XX, 1995.
- KASYMOV, Sulkhadin. Kurdy. Ocherk. In ALIEVA, S. U. (ed.) *Tak eto bylo. Natsional'nye repressii v SSSR., 1919-1952 gody*, vol. 1. Moscow: Insan, 1993.
- LEEZENBERG, Michiel. "A People Forgotten by History": Soviet Studies of the Kurds. *Iranian Studies*, vol. 48, no. 5, 2015, p. 762. DOI: <https://doi.org/10.1080/00210862.2015.1058636>
- LYNNE, Viola. The Other Archipelago: Kulak Deportations to the North in 1930. *Slavic Review*, vol. 60, no. 4 (Winter, 2001), pp. 730-755. DOI: <https://doi.org/10.2307/2697493>
- POBOL, N. P., POLIAN, P. M. (eds.), *Staliniskie deportatsii 1928-1953, Dokumenty*. Moscow: Materik, 2005.
- POHL, J. Otto. Soviet apartheid: Stalin's ethnic deportations, special settlement restrictions, and the labor army: The case of the ethnic Germans in the USSR. *Human Rights Review*, 2012, vol. 13, no. 2, pp. 205-224. DOI <https://doi.org/10.1007/s12142-011-0215-x>
- YILMAZ, Harun. The Rise of Red Kurdistan. *Iranian Studies*, vol. 47, no. 5, 2014, p. 813. DOI: <https://doi.org/10.1080/00210862.2014.934153>
- ZEMSKOV, Viktor Nikolaevitch. *Spetsposelelentsy v SSSR*. Moscow: Nauka, 2005.

Sovětská národnostní politika vůči Kurdům v letech 1917-1956

Soviet Nationality Policy towards Kurds, 1917-1956

J. Otto Pohl

Independent researcher
Email: j.ottopohl@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190204cs>

J. Otto Pohl se věnuje výzkumu a psaní o sovětské národnostní politice od roku 1996. V roce 2004 získal doktorát z historie (Ph.D.) na School of Oriental and African Studies na Londýnské univerzitě. Vyučoval na univerzitách v Kyrgyzstánu, Ghaně a iráckém Kurdistánu. Jeho poslední knihou jsou *Years of Great Silence: The Deportation, Special Settlement, and Mobilization into the Labor Army of Ethnic Germans in the USSR, 1941-1955* (Léta velkého mlčení: Deportace, zvláštní osídlení a mobilizace do pracovní armády etnických Němců v SSSR, 1941-1955). Stuttgart: Ibidem Verlag, 2022.

Abstract

Soviet policy towards its Kurdish minority shifted from supporting their cultural development during the 1920s and early 1930s to a more repressive policy from 1937-1956 and then back again to a more favorable position. Soviet repression of its Kurdish population reached its height in November 1944 with the deportation of a significant number of them from the areas of Georgia bordering Turkey to Central Asia. Here they were placed under special settlement restrictions limiting their movement and suffered from material deprivations resulting in a significant number of deaths. This article focuses on Soviet policy towards its Kurdish minority from the time of the Bolshevik Revolution in 1917 until several years after the death of Stalin in 1956 when the Kurds in Central Asia were released from the special settlement restrictions.

Klíčová slova

Kurdové, Kazachstán, Kyrgyzstán, NKVD, zvláštní osadníci

Úvod

Kurdové v Sovětském svazu představují zajímavou případovou studii měnící se národnostní politiky sovětské vlády v letech 1917-1956. Sovětská politika vůči Kurdům nebyla konzistentní ani v čase, ani geograficky. Kurdové v různých oblastech SSSR zažívali v různých obdobích různé zacházení. Kolísavá a nejednotná sovětská politika vůči Kurdům v Arménii, Ázerbájdžánu, Gruzii, Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu znamenala, že ne se všemi Kurdy v SSSR bylo zacházeno stejně. Nejenže se politika v průběhu času měnila, ale jednotlivé republiky v Sovětském svazu mohly výrazně ovlivňovat místní zacházení s Kurdy podle národnostního klíče. Proto se i na počátku sovětské historie postojů a jednání

Ázerbájdžánské SSR a Arménské SSR vůči Kurdům výrazně lišily. V Ázerbájdžánu se místní úřady snažily Kurdy překlasifikovat na Ázerbájdžánce a poskytovaly jim jen málo kulturních institucí. Arménské vedení mělo ke své kurdské menšině podstatně pozitivnější postoj a politiku. Později, počínaje lety 1937 a 1944, se celková sovětská politika vůči Kurdům stala obecně represivnější. Zvláště tíživé byly vnitřní deportace v letech 1937 a 1944 a zvláštní omezení usazování zavedená po roce 1945. Většina Kurdů však nikdy nebyla vystavena nucenému přesídlení a mohla zůstat v Zakavkazsku v podstatě bez jakýchkoli potíží. To výrazně kontrastuje s osudem jiných národností, jako jsou Němci, Karačajové, Čečenci, Ingušové, Balkaři, Krymští Tataři a Meschetští Turci, kde byla těmto opatřením vystavena naprostá většina obyvatelstva. Po dubnu 1956 byli ti Kurdové, kteří žili v rámci zvláštních omezení pro osídlení, tohoto statusu s jeho přísným omezením pohybu a pobytu zbaveni.

Kurdové v SSSR

Kurdové v SSSR jsou potomky převážně migrantů z Osmanské a Perské říše na území, které se stalo Arménskou, Ázerbájdžánskou a Gruzínskou SSR. Významná kurdská migrace do této oblasti probíhala především od začátku rusko-perské války v roce 1804 až do konce první světové války v roce 1918.¹ Velké vlny kurdských migrantů do těchto oblastí přišly po jejich připojení k Ruské říši v roce 1874 a ještě v roce 1916.² Říjnová revoluce v roce 1917 přinesla radikální změny pro všechny národnosti v bývalém ruském impériu včetně Kurdů. Bývalá imperiální ruská politika vůči Kurdům a dalším neruským národům prošla v letech 1917 až 1956 pod novou sovětskou vládou řadou politických změn.

První úplné sovětské sčítání lidu proběhlo v roce 1926. Z něj vyplývají následující demografické údaje o kurdsém obyvatelstvu v SSSR. Za prvé rozdělilo sunnitské Kurdy a Jezídy do dvou samostatných kategorií. V Sovětském svazu bylo v této době napočítáno 54 662 Kurdů a 14 526 Jezídů.³ Toto rozlišení zmizelo v pozdějších sovětských sčítáních lidu. Kategorie Kurdů byla mezi jednotlivými sovětskými republikami rozdělena následujícím způsobem. V Ázerbájdžánu jich bylo 41 193, v Gruzii 7 955, v Arménii 3 025 a v Turkmenistáně 2 308.⁴ Převážná většina Kurdů v SSSR tak v době sčítání lidu v roce 1926 žila v Ázerbájdžánu. Naproti tomu většina těch, kteří byli klasifikováni jako Jezídi, v počtu

¹ AMOEV, Kerim Alikhanovitch, MOSAKI, Nodar. *Kurdy i ezidy v perepisyakh naseleniya Rossiyskoy imperii, SSSR i stran postsovetskogo prostranstva*. Moskva: TAUS, 2014, s. 4-5.

² AMOEV a MOSAKI, s. 5.

³ AMOEV a MOSAKI, s. 16-17.

⁴ AMOEV a MOSAKI, s. 16-17.

12 237 osob, žila v Arménii.⁵ Toto původní rozložení se do roku 1939 radikálně změnilo, když se počet registrovaných Kurdů v Ázerbájdžánu masivně snížil a v Gruzii a zejména v Arménii naopak zvýšil.

Většina Kurdů v Ázerbájdžánu, a tedy i většina Kurdů v SSSR v roce 1926, žila v Kurdistánském *ujezdu* neboli „Rudém Kurdistánu“ v okolí Lačinu mezi Náhorním Karabachem a hranicí Arménské SSR. V jeho hranicích žilo v roce 1926 celkem 37 182 Kurdů.⁶ Tato územní jednotka existovala šest let od roku 1923 do roku 1929.⁷ Název Kurdistán v názvu území byl však čistě geografický, nikoliv národní, jako byl Náhorní Karabach pro Armény v Ázerbájdžánu. Pro podporu kurdského jazyka a kultury tak neudělal téměř nic. Sovětská vláda v dubnu 1929 zrušila všechny *ujezdy* v SSSR a přešla na systém větších okruhů. Do května 1930 bylo území začleněno do Náhorněkarabašského okruhu, poté se na velmi krátkou dobu stalo Kurdským okruhem. Poté 23. července 1930 sovětská vláda všechny okruhy v SSSR zrušila.⁸ Poté Sovětský svaz nevytvořil žádné další území se slovem *Kurdistán* nebo *Kurdský* v názvu.

Alespoň malý rozsah výuky kurdštiny se začal realizovat v Ázerbájdžánu až po zrušení Kurdského okruhu. První výuka kurdského jazyka v Ázerbájdžánu byla zahájena až v roce 1933.⁹ Částečně to bylo způsobeno tím, že při sčítání lidu v roce 1926 bylo v Kurdistánském ujezdu zapsáno pouze 3 123 osob, tj. 8,4 % Kurdů, kteří hovořili kurdsky.¹⁰ Souviselo to však také se silnou nacionalistickou zaujatostí místního ázerbájdžánského vedení proti Kurdům a dalším etnickým a národnostním menšinám v republice. Výsledkem bylo, že vzdělávání v kurdsém jazyce bylo v Ázerbájdžánu zanedbáváno. Do roku 1938 se v kurdsém jazyce vzdělávalo pouze 808 žáků ve 12 různých školách v republice.¹¹ To byl jen jeden z aspektů politiky nucené asimilace, kterou ázerbájdžánská vláda prováděla vůči kurdskému obyvatelstvu ve 20. a 30. letech 20. století. Významnějším aspektem bylo masivní překlasifikování Kurdů na Ázerbájdžánce v období od sčítání lidu v roce 1926 do roku 1939.

Mezi sčítáními lidu v letech 1926 a 1939 se počet kurdské populace v Ázerbájdžánu výrazně snížil. Celkem se počet Kurdů v Ázerbájdžánu snížil ze 41 193 na 6 005, což představuje pokles o 84,5 %. Přitom celkový počet kurdských a jezídských obyvatel v SSSR

⁵ AMOEV a MOSAKI, s. 18.

⁶ YILMAZ, Harun. The Rise of Red Kurdistan. *Iranian Studies*, vol. 47, no. 5, 2014, s. 813.

⁷ YILMAZ, 802.

⁸ YILMAZ, 803-804.

⁹ YILMAZ, 820.

¹⁰ YILMAZ, 813.

¹¹ YILMAZ, 821.

klesl z 69 184 na 45 877 osob.¹² Absolutní pokles počtu obyvatel SSSR jako celku znamená, že migrace z Ázerbájdžánu do jiných oblastí SSSR včetně vnitřní deportace Kurdů do Kazachstánu a Kyrgyzstánu nemůže představovat většinu ztrát. Místo toho je zřejmým vysvětlením masivní přerazování osob z kategorie Kurdů do kategorie Ázerbájdžánců během sčítání lidu v roce 1939.

Na rozdíl od Ázerbájdžánu byly kulturní podmínky kurdské menšiny v Arménské SSR ve 20. a 30. letech 20. století podstatně lepší. V letech 1920-1935 Arménská SSR podporovala výuku, média a výzkum v kurdštině.¹³ Výuka kurdštiny byla v Arménii mnohem pokročilejší než v Ázerbájdžánu, a to i přes mnohem menší počet obyvatel. Již v roce 1921, tedy více než deset let předtím, než Ázerbájdžán zavedl výuku kurdštiny, existovalo v Arménii pět kurdských jazykových škol s 250 žáky.¹⁴ V roce 1934 se v Jerevanu, hlavním městě Arménské SSR, konala velká kurdologická konference.¹⁵ Z Arménie se dokonce vysílalo kurdské rozhlasové vysílání.¹⁶ Toto příznivé kulturní klima pro Kurdy v Arménii korespondovalo s výrazným nárůstem jejich počtu. Počet Kurdů v Arménii vzrostl z 3 025 v roce 1926 na 20 481 v roce 1939.¹⁷ Většinu z tohoto nárůstu, více než 12 000, lze vysvětlit reklasifikací Jezídů na Kurdy. K tomuto nárůstu však přispěla i migrace z Ázerbájdžánu. Převážnou většinu Kurdů v Arménii tvoří přinejmenším od 20. let 20. století spíše Jezídi než sunnité. Jejich klasifikace jako Kurdů vycházela především z jazykových důvodů.¹⁸ Nicméně zacházení s kurdskými mluvčími a kurdskou jazykovou kulturou v Arménii v raném sovětském období je v ostrém kontrastu s Ázerbájdžánem.

Represe a deportace

Během Velkého teroru v letech 1937-1938 se někteří Kurdové stali terčem represí, zejména ti, kteří žili v blízkosti íránských hranic, a příslušníci tamní elity. Sovětská vláda v této době zlikvidovala řadu kurdských škol, novin a dalších institucí a zatkla řadu příslušníků elity sovětských Kurdů.¹⁹ Na základě usnesení SNK č. 2123-420ss vyhlášeného 17. prosince 1936 deportovala také několik Kurdů z Arménie a Ázerbájdžánu do Kazachstánu. Dne 25. března 1938 GULag konstatoval, že tito Kurdové mají zakázáno opustit oblasti Kazachstánu, kam

¹² AMOEV a MOSAKI, s. 33.

¹³ LEEZENBERG, Michiel. "A People Forgotten by History": Soviet Studies of the Kurds. *Iranian Studies*, vol. 48, no. 5, 2015, s. 762.

¹⁴ LEEZENBERG, s. 755.

¹⁵ LEEZENBERG, s. 758.

¹⁶ LEEZENBERG, s. 762.

¹⁷ AMOEV a MOSAKI, s. 17.

¹⁸ AMOEV a MOSAKI, s. 31-34.

¹⁹ KASYMOV, Sulkhadin. Kurdy. Ocherk. In ALIEVA, S. U. (ed.) *Tak eto bylo. Natsional'nye repressii v SSSR., 1919-1952 gody*, vol. 1. Moscow: Insan, 1993, s. 97.

byli přesídleni. Neměli však žádné zvláštní komandanty, kteří by toto omezení pohybu vymáhali, a tak docházelo k útěkům. Mezi zaznamenanými útekami bylo 196 (54 rodin), které v létě 1938 uprchly z Kazachstánu zpět do Ázerbájdžánu.²⁰ Zpráva NKVD z 23. dubna 1939 uvádí 3101 (553 rodin) Kurdů deportovaných z Arménie a Ázerbájdžánu, kteří žili v Alma-Atské a Jihokazachstánské oblasti. Tito Kurdové byli obviněni z „kontrarevolučních zločinů“, pašování „kontrabandu“ a „banditismu“. Pracovali převážně v zemědělství, i když někteří byli zaměstnáni v gumárenských továrnách.²¹ Tato první vlna deportací byla charakteristická pro sovětské etnické přesídlování v polovině a na konci 30. let. Byla částečná a zaměřená na kurdské obyvatelstvo v pohraničních oblastech SSSR.

Kurdové v Gruzii byli v roce 1937 ušetřeni vnitřních deportací do Kazachstánu a Kyrgyzstánu, které postihly několik tisíc Kurdů v Ázerbájdžánu a Arménii. Kurdské obyvatelstvo v Gruzii bylo v drtivé většině sunnitské a soustředilo se v pohraniční oblasti s Tureckem kolem Meschetie a Adžárie. Počet Kurdů v Gruzii vzrostl ze 7 955 při sčítání lidu v roce 1926 na 12 915 při sčítání lidu v roce 1939.²² Většina kurdského obyvatelstva v Gruzii byla v listopadu 1944 násilně přesídlena do Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu. Významná menšina nacházející se daleko od hranic s Tureckem však mohla zůstat bez jakýchkoli omezení.

Kurdové spolu s Meschetskými Turky a Hemšiny nebyli prvními etnickými skupinami, které Stalinův režim z Gruzie vyhnal. Sovětské etnické čistky v Gruzii začaly již v roce 1941 deportací sovětských občanů německé národnosti v říjnu 1941. Státní výbor obrany nařídil deportaci těchto Němců rozkazem GKO č. 744 z 8. října 1941.²³ Násilný odsun Němců v Gruzii do severního Kazachstánu v druhé polovině tohoto měsíce poskytl gruzínské NKVD cenné zkušenosti s organizací takových operací.²⁴ K 1. lednu 1942 bylo z Gruzie vystěhováno celkem 20 423 etnických Němců 12 vlakovými ešelony z celkového počtu 799 459 vnitřně vysídlených Němců 344 vlakovými ešelony v SSSR v roce 1941.²⁵ Toto první masivní válečné přesídlení výrazně snížilo etnickou rozmanitost evropských oblastí SSSR včetně Gruzie.

Sovětský stát deportoval etnické Němce údajně z preventivních důvodů, aby jim zabránil ve spolupráci s postupujícími vojenskými silami nacistického Německa. Stalinův

²⁰ POBOL, N. P., POLIAN, P. M. (eds.), *Staliniskie deportatsii 1928-1953, Dokumenty*. Moscow: Materik, 2005, s. 77-78.

²¹ POBOL and POLIAN, s. 77.

²² MOSAKI and AMOEV, s. 32.

²³ GARF (Státní archiv Ruské federace) f. 9479, o. 1, d. 83, l. 205.

²⁴ GARF f. 9479, o. 1, d. 86, ll. 77-87.

²⁵ GARF f. 9479, o. 1, d. 83, l. 203.

režim obviňoval povolžské Němce z toho, že čekají na rozkazy z Berlína k odpálení náloží.²⁶ Toto preventivní zdůvodnění nuceného odsunu etnických Němců kontrastuje s oficiálními důvody deportace Karačajů, Kalmyků, Čečenců, Ingušů, Balkarů a Krymských Tatarů. Ti všichni byli obviněni z kolaborace s německými okupačními silami. Jejich vnitřní deportace lze tedy označit za trestné, i když zločiny, z nichž byli hromadně obviněni, byly falešné. Deportaci Turků, Kurdů a Hemšinů naopak navrhl Berija Stalinovi jako způsob posílení bezpečnosti gruzínské hranice s Tureckem. Berija výslovně obvinil Turky, Kurdy a Hemšiny, že se postavili na stranu tureckých zpravodajských služeb proti SSSR.

Dne 24. července 1944 zaslal šéf NKVD Lavrentrij Berija Stalinovi zprávu o situaci muslimského obyvatelstva v pohraniční oblasti Gruzie a Turecka, která zahrnovala Turky a Hemšiny i Kurdy. Tato zpráva obviňovala toto obyvatelstvo, které Berija považoval za bezpečnostní hrozbu pro SSSR, z jednání ve prospěch tureckých zpravodajských orgánů a dalších zločinů. K vyřešení tohoto problému doporučil Berija Stalinovi jako šéf GKO (Státního výboru obrany), aby těchto 16 700 domácností (86 000 osob) bylo násilně přesídleno do Kazachstánu, Uzbekistánu a Kyrgyzstánu. Místo nich navrhl usadit 7 000 domácností z kolchozů s nedostatkem půdy v Gruzii. Níže uvádím překlad z ruštiny.

Výbor pro obranu státu - 24. července 44

Soudruh Stalin, I. V.

V okresech Gruzínské SSR, které hraničí s Tureckem, žije turecké obyvatelstvo.

Značná část tohoto obyvatelstva, mající příbuzenské vztahy s obyvateli příhraničních oblastí Turecka, po mnoho let projevovala úmysly emigrovat, zabývala se pašováním kontrabandu a sloužila tureckým zpravodajským orgánům jako zdroj verbování špionážních živlů a nastrčených banditských skupin.

S cílem zlepšit bezpečnost státních hranic SSSR v úseku Gruzínské SSR považuje NKVD SSSR za účelné přesídlit z Achalcichského, Adingenského, Aspindzského, Achalackého a Bogdanovského okresu a několika vesnic Adžárské ASSR 16 700 domácností Turků, Kurdů a Hemšinů v celkovém počtu 86 000 osob do oblastí v Kazašské, Uzbecké a Kyrgyzské SSR.

²⁶ RGASPI f. 17, o. 3, d. 1042, l. 112.

Po přesídlení Turků se považuje za účelné, aby do těchto okresů bylo posláno 7 000 domácností z kolchozů, které mají málo půdy v jiných okresech Gruzínské SSR.

Zároveň NKVD v těchto úsecích hranic podnikne zvláštní opatření k posílení pohraničního režimu.

Tento projekt je na základě vašeho rozhodnutí předkládán k rozhodnutí Státnímu výboru obrany.

Opatření budou koordinována s TsK KP (b) Gruzie a SNK Gruzínské SSR.

Lidový komisař vnitra

Svaz SSR

L. Berija²⁷

Tato Berijova zpráva Stalinovi brzy vedla k usnesení Státního výboru obrany, které nařizovalo přesídlení Turků, Kurdů a Hemšinů z oblastí Gruzie sousedících s Tureckou republikou. Toto usnesení se velmi podobalo předchozím deportačním příkazům, které vydávala sovětská vláda během druhé světové války v souvislosti s Němci, Karačaji, Kalmyky, Čečenci, Inguši, Balkary, Krymskými Tatary a dalšími.

Mechanismus fyzického odsunu obyvatelstva z jejich vlastí do Kazachstánu a Střední Asie. Usnesení Výboru státní obrany č. 6279ss nařizovalo vnitřní deportaci Turků, Kurdů a Hemšinů z Gruzínské SSR do Kazašské, Kyrgyzské a Uzbecké SSR. Dekret se zavazoval posílit bezpečnost hranic Gruzínské SSR násilným přesídlením tohoto obyvatelstva, jehož počet se odhadoval na 86 000 osob. Toto rozdělení bylo provedeno následujícím způsobem: 40 000 do Kazachstánu, 30 000 do Uzbekistánu a 16 000 do Kyrgyzstánu. Zbytek rezoluce přidělil odpovědnost za shromažďování, deportaci a přesídlení Turků, Kurdů a Hemšinů a nakládání s jejich majetkem v Gruzii různým sovětským lidovým komisariátům, především NKVD. Každá rodina si s sebou měla vzít 1000 kg domácích potřeb, jako je oblečení, obuv, talíře, zemědělské nářadí a zásoby potravin. Sovětská vláda měla vytvořit komise, které by ocenily hodnotu majetku, který zůstal v Gruzii, jako je obilí, drůbež, dobytek, budovy, ovocné stromy a další nemovitý majetek a poukázky vydané k výkupu v Kazachstánu a Střední Asii. Usnesení pověřilo místní republikové úřady zajištěním bydlení pro přesídlené Turky, Kurdy a Hemšiny.²⁸ NKVD začala toto usnesení realizovat o pět měsíců později.

²⁷ GARF f. R-9401, o. 2, d. 66, l. 19.

²⁸ GARF f. R-9401, o. 2, d. 66, ll. 20-21.

Vnitřní deportace Meschetských Turků, Kurdů a Hemšinů z pohraničních oblastí Gruzie proběhla mezi 15. a 25. listopadem 1944. NKVD shromáždila toto obyvatelstvo, naložila je na vlakové ešalony a poslala do Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu.²⁹ Tímto masivním vykořeněním muslimského obyvatelstva od gruzínských hranic s Tureckem se sovětská vláda zbavila lidí, které podezřívala, že by v případě vojenského konfliktu mohli sympatizovat s Tureckem. Jedinou výjimkou v tomto etnickém čištění Meschetie a Adžárie od Turků, Kurdů a Hemšinů byly ženy provdané za Rusy, Gruzínce a další spolehlivé národnosti.³⁰ Výsledkem této etnické čistky bylo nucené přesídlení téměř všech více než 80 000 Meschetských Turků v SSSR, ale méně než čtvrtiny Kurdů v Sovětském svazu. Kurdové žijící ve vnitrozemí Gruzie, Arménie a Ázerbájdžánu byli v roce 1944 deportace ušetřeni.

Kurdové nebyli hlavním cílem deportací z pohraničních oblastí Gruzie v listopadu 1944. Namísto toho se Stalinův režim zaměřil na ně a na Hemšiny kvůli jejich domnělým vazbám na Turecko a na početnější populaci nedalekých Meschetských Turků. Převážná většina sovětských osobností zabývajících se Turky, Kurdy a Hemšiny sdružuje tyto tři národnostní skupiny do jedné skupiny. Například zpráva „Pohyb zvláštních osídlenců od okamžiku jejich přesídlení do současné doby určuje následující číselné údaje“ uvádí, že celkový počet Turků, Kurdů a Hemšinů deportovaných v roce 1944 činil 94 955 osob. K 1. červenci 1948 se tento počet snížil na 81 074 ztrátou 17 061 příslušníků dané skupiny.³¹ Převážnou většinu těchto ztrát tvořila úmrtí v důsledku podvýživy, nemocí a zranění.

Kurdové stejně jako ostatní vnitřní deportovaní v SSSR velmi trpěli zimou, podvýživou a tyfem jak během přepravy z Kavkazu do Kazachstánu a Střední Asie, tak ještě více po příjezdu do nových destinací. Oficiální sovětské zprávy zaznamenaly, že během prvních čtyř let po přesídlení zahynulo 11,8 % deportovaných Turků, Kurdů a Hemšinů. Tato úmrtnost by byla mnohem vyšší, nebýt mimořádného poskytnutí tisíců tun potravin zvláštním osadníkům sovětskou vládou.³² Cílem těchto ustanovení bylo udržet zvláštní osadníky jako životaschopnou pracovní sílu, zejména ve venkovských oblastech Kazachstánu a Střední Asie.

Vyčlenit z této skupiny specificky kurdskou složku není vždy snadné vzhledem ke způsobu sovětské evidence, která obecně nerozlišuje početní rozdělení na Turky, Kurdy a

²⁹ BUGAY, Nikolay Fedorovitch. *Kurdskiy mir Rossii: Politiko-pravovaya praktika, integratsiya, etnikul'turnoe vozrozhdenie (1917-2010-e-gody)*. St. Petersburg: Alteyya, 2012, s. 163-165.

³⁰ BUGAY, N. F.; BROEV, T. M.; BROEV, R. M. *Sovetskie kurdy: vremya peremen*. Moscow: Kar, 1993, s. 75.

³¹ GARF F. R-9479, o. 1, d. 573, l. 286.

³² BUGAY, N. F.; BROEV, T. M.; BROEV, R. M., s. 84-85.

Hemšiny. Existují však výjimky a lze nalézt omezené množství konkrétních demografických údajů o deportovaných Kurdech. To není překvapivé, vzhledem k tomu, že Kurdové tvořili méně než 10 % z 94 955 muslimů deportovaných z Gruzie, přičemž naprostou většinu tvořili Meschetští Turci a Ázerbájdžánci. Kurdů bylo z těchto deportovaných celkem 8 694 a Hemšinů pouze 1 385.³³ Počet Kurdů deportovaných z Gruzie v roce 1944 představuje nejen malou menšinu z celkového počtu přesídlených během této konkrétní operace, ale také výraznou menšinu z celkového počtu Kurdů, kteří v té době na Kavkaze ještě žili, a to méně než čtvrtinu. Tvořila však významnou většinu Kurdů žijících v té době v Gruzii. Geografická poloha deportovaných Kurdů podél turecké hranice a jejich historické vazby na turecké sousedy se ukázaly být rozhodujícími faktory při rozhodování o jejich násilném přesídlení jako zvláštních osadníků do Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu.

Sovětská NKVD umístila Kurdy deportované z Gruzie v listopadu 1944 do míst jejich vnitřního vyhnanství v Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu s omezením zvláštního osídlení. Tato zákonná omezení se v SSSR vyvíjela od svého původního vzniku jako inovativní systém, který měl řešit masové deportace zemědělců označených za „kulaky“ na počátku 30. let 20. století a nedostatek infrastruktury nápravných pracovních táborů a kolonií pro jejich ubytování. Původní zvláštní osady pro vnitřně deportované „kulaky“ tvořily skutečně izolované osady nejprve na Dálném severu a na Urale a později v Kazachstánu a na Sibíři. Tyto izolované vesnice tvořily souostroví, abychom použili metaforu Alexandra Solženicyna, kterou Lynn Viola rozšířila o nápravné pracovní tábory GULag.³⁴ Ve 40. letech 20. století došlo k jasnému posunu ve speciální osídlovací skupině od deportovaných označovaných za třídní nepřátele, jako byli „kulaci“, k těm, kteří byli klasifikováni jako vnitřní nepřátelé nebo vlastizrádci. Znamenalo to také posun zvláštních osídlenců od lidí omezených na zvláštní osady k lidem žijícím v rámci zvláštních omezení osídlení v omezených konkrétních vesnicích, kde se obyvatelstvo skládalo ze směsi zvláštních osídlenců a svobodných sovětských občanů. K rozhodující změně charakteru zvláštních osídlenců v obou těchto aspektech došlo na podzim 1941 v souvislosti s masovým nuceným přesídlením sovětských občanů německé národnosti z evropských oblastí SSSR, zejména z Povolží, Krymu, severního Kavkazu, východní Ukrajiny a Zakavkazska na Sibiř a do Kazachstánu. Tento model pokračoval pozdějšími vnitřními deportacemi Karačajů v listopadu 1943, Kalmyků v prosinci 1943, Čečenců a Ingušů v únoru 1944, Balkarů v březnu 1944,

³³ BUGAY, Nikolay Fyodorovitch. *L. Beriya-I. Stalinu: "Soglasno Vashemu ukazaniyu..."*. Moscow: AIRO – XX, 1995, s. 169-170.

³⁴ LYNNE, Viola. The Other Archipelago: Kulak Deportations to the North in 1930. *Slavic Review*, vol. 60, no. 4 (Winter, 2001), s. 730-755.

Krymských Tatarů v květnu 1944 a nakonec Meschetských Turků, Kurdů a Hemšinů v listopadu 1944. Právě po těchto deportacích se zvláštní omezení osídlení kodifikovalo do několika standardizovaných právních předpisů, nikoliv do změti ad hoc vyhlášek a oběžníků. Usnesení č. 35, které je níže přeloženo z ruštiny, stanovilo právní postavení všech zvláštních osadníků v SSSR na jediné stránce. Výslovně se v něm upozorňuje na právní postižení, které je odlišovalo od ostatních sovětských občanů a označovalo je za vymezenou třídu lidí s horšími právy ve srovnání s většinou obyvatelstva SSSR. Odsouzení milionů lidí do tohoto postavení na základě jejich rodové příslušnosti jasně porušovalo sovětskou ústavu z roku 1936, která zakazovala jak kolektivní tresty, tak diskriminaci na základě národnosti (nacionalnost').

Rada lidových komisariátů Svazu SSR

Usnesení č. 35

Od 8. ledna 1945 Moskva, Kreml

O právním postavení zvláštních osadníků

Rada lidových komisariátů Svazu SSR USNESENÍ:

1. Zvláštní osídlenci požívají všech práv občanů SSSR, s výjimkou omezení, stanovených v tomto usnesení.

2. Všichni práce schopní zvláštní osídlenci jsou povinni být zaměstnáni společensky prospěšnou prací.

Za tímto účelem mají místní sověty dělnických zástupců v koordinaci s orgány NKVD organizovat pracovní opatření zvláštních osídlenců v zemědělství, průmyslových podnicích, stavebnictví a hospodářských družstevních organizacích a institucích.

Porušení pracovní kázně zvláštními osídlenci se trestá podle platných zákonů.

3. Zvláštní osadníci nemají právo bez povolení zvláštního velitele NKVD se zdržovat mimo hranice oblasti osídlení, kterou obsluhuje jejich zvláštní velitel.

Dobrovolná nepřítomnost za hranicemi regionu osídlení, obsluhovaného zvláštním komandantem, bude považována za útěk a bude posuzována jako trestně právní záležitost.

4. Zvláštní osadníci - hlavy rodin nebo osoby je zastupující jsou povinni do tří dnů hlásit zvláštnímu veliteli NKVD všechny události, které mění složení rodiny (narození dítěte, úmrtí člena rodiny, útěk apod.).

5. Zvláštní osadníci jsou povinni přísně dodržovat stanovený režim a společenský řád v místech osídlení a plnit všechny příkazy zvláštního velitele NKVD.

Porušení režimu a společenského pořádku v místech osídlení ze strany zvláštních osadníků podléhá správní sankci ve formě pokuty do 100 rublů nebo zatčení do pěti dnů.

Zástupce předsedy Rady lidových komisariátů Svazu SSR V. Molotov
Správní záležitosti Rada lidových komisariátů Svazu SSR J. Čadajev³⁵

Omezení pro zvláštní osídlence, zejména pro ty, kteří patřili k deportovaným na základě své národnosti, se v roce 1948 výrazně zpřísnila. V reakci na útky zvláštních osídlenců vydal Nejvyšší sovět SSSR *Ukaz*, podle kterého bylo přesídlení vnitřně deportovaných národností trvalé a útěk se trestal 20 lety nucených prací. Svobodným občanům, kteří pomáhali příslušníkům deportovaných národností vrátit se do jejich předchozích sídelních oblastí, hrozilo pět let vězení. Kurdové nejsou v tomto dekretu zmíněni. V oběžníku MVD z 22. prosince 1948 jsou však Kurdové výslovně zmíněni jako osoby podléhající všem omezením obsaženým v *Ukazu*.³⁶ Vytvoření stálé třídy občanů s omezenými právy kvůli jejich etnickému původu v SSSR představovalo vytvoření systému diskriminace, který se v mnohém podobal apartheidu v Jihoafrické republice.³⁷

UKAZ

Prezidium Nejvyššího sovětu SSSR

O trestní odpovědnosti za útěk z míst povinného a nařízeného usídlení osob vyhnaných do vzdálených oblastí Sovětského svazu v období války za vlast.

S cílem zpřísnit režim usídlení osob vysídlených nejvyššími orgány SSSR v období Vlastenecké války Čečenců, Karačajů, Ingušů, Balkarů, Kalmyků, Němců, Krymských Tatarů a dalších, u nichž v době jejich přesídlení nebyla stanovena délka jejich vyhnanství, stanoví,

³⁵ ZEMSKOV, Viktor Nikolaevitch. *Spetsposelentsy v SSSR*. Moscow: Nauka, 2005, s. 120-121.

³⁶ BUGAI, BROEV, a BROEV, s. 87-88.

³⁷ POHL, J. Otto. Soviet apartheid: Stalin's ethnic deportations, special settlement restrictions, and the labor army: The case of the ethnic Germans in the USSR. *Human Rights Review*, 2012, vol. 13, no. 2, s. 205-224.

že osoby přesídlené do vzdálených oblastí Sovětského svazu na základě dekretů osob ve vrcholném vedení jsou navždy vyhnány, bez práva návratu do míst jejich předchozího pobytu.

Za dobrovolné opuštění (útěk) z míst povinného usídlení budou ti vyhnanci, kteří se proviní, stíháni pro trestné činy. Je stanoveno, že trestem za tento trestný čin je 20 let těžkých prací.

Případy související s útekem vyhnanců budou projednávat zvláštní komise ministerstva vnitřní SSSR.

Lidé, kteří se proviní ukrýváním vyhnanců, útekem z míst povinného usídlení nebo napomáháním jejich útěku, udělováním povolení k návratu vyhnanců do míst jejich předchozího pobytu a poskytováním pomoci při ubytování v místech jejich předchozího pobytu, podléhají trestním sankcím. Stanoví se, že trestem za tento trestný čin je odnětí svobody na dobu pěti let.

Předseda Nejvyššího sovětu SSSR N. ŠVERNIK

Tajemník Nejvyššího sovětu SSSR A. GORKIN

Moskva, Kreml 26. listopadu 1948³⁸

Tato přísná právní omezení platila pro deportované Kurdy jedenáct let. Na Kurdy deportované z Arménie a Ázerbájdžánu v roce 1937 se tato omezení vztahovala současně. V Kyrgyzstánu čítal tento kontingent v roce 1944 812 osob.³⁹ V této době skončilo právní rozlišování mezi těmito dvěma skupinami deportovaných Kurdů ve Střední Asii.

K ukončení zvláštního režimu osídlení a částečnému obnovení právních práv Kurdů a dalších deportovaných národů v SSSR došlo několik let po Stalinově smrti 5. března 1953. Od prosince 1955 do července 1956 sovětská vláda systematicky ukončila zvláštní režim osídlení ve vztahu k většině národností vnitřně deportovaných během druhé světové války. Nejprve Němci, poté Kalmykové, následovali krymští Tataři, Turci, Kurdové, Hemšinové a Balkaři a nakonec Karačajové, Čečenci a Inguši.⁴⁰ Dne 28. dubna 1956 sovětská vláda propustila Kurdy spolu s tureckými Meschetinci, Krymskými Tatary a Balkary ze zvláštních omezení pro usazování. Nejvyšší sovět vydal k tomuto datu usnesení č. 136/142 „O zrušení omezení zvláštního osídlení od Krymských Tatarů, Balkarů, Turků - občanů SSSR, Kurdů, Hemšinů a členů jejich rodin, vyhnaných v období Velké vlastenecké války“. V důsledku tohoto usnesení se deportovaní Kurdové již nemuseli hlásit u zvláštních velitelů a mohli se pohybovat po

³⁸ ZEMSKOV, s. 160.

³⁹ BUGAI, BROEV, and BROEV, s. 80.

⁴⁰ ZEMSKOV, s. 251 a BUGAY, N. F. *Iosif Stalin-Lavrentiyu Berii: «Ikh nado deportirovat'...»: dokumenty, fakty, kommentarii.* Moscow: Druzhba Narodov, 1992, s. 270-275.

Kazachstánu a Střední Asii. Výslovně však zakazovala bývalým zvláštním osadníkům návrat na území, odkud byli násilně vysídleni, nebo požadovat jakoukoli náhradu za ztracený majetek.⁴¹ Toto částečné obnovení dřívějších práv umožnilo Kurdům v Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu zahájit proces integrace do místních ekonomik a společností v těchto regionech.

Závěr

Sovětská politika vůči Kurdům se v letech 1917-1956 vyznačovala nejednoznačností, geografickou diferenciací a náhlými pohyby směrem k represí a nucenému přesídlení významné menšiny obyvatelstva v roce 1937 a znovu v roce 1944. Část této roztříštěnosti politiky souvisí s rozdílnými zájmy a politikou republikových vlád v Ázerbájdžánu, Arménii a Gruzii. Výkyvy směrem k represivnímu přesídlování však souvisejí s obecnými sovětskými tendencemi represí vůči diasporám a geopolitickým napětím se sousedními státy, jako je Turecko a Írán. Kurdové jako diasporní skupina v SSSR bez uznaného autonomního národního území v jeho hranicích nebo mimo něj byli v neobvyklém postavení. Neexistence vnějšího státu je však do jisté míry chránila před mnohem důkladnějším a represivnějším zacházením uplatňovaným vůči etnickým Němcům, Polákům a Finům. Na kontinuu se Kurdové nejvíce podobají Řekům ve střední pozici mezi Němci na nejrepresivnější konci a Židy na nejméně represivním, pokud jde o sovětské zacházení s významnými skupinami diaspory v rámci SSSR.

⁴¹ BUGAI 1992, s. 273.

Seznam použitých zdrojů

- AMOEV, Kerim Alikhanovitch, MOSAKI, Nodar. *Kurdy i ezidy v perepisyakh naseleniya Rossiyskoy imperii, SSSR i stran postsovetskogo prostranstva*. Moskva: TAUS, 2014, pp. 4-5.
- BUGAY, N. F. *Iosif Stalin-Lavrentiyu Berii: «Ikh nado deportirovat'...»: dokumenty, fakty, komentarii*. Moscow: Druzhba Narodov, 1992.
- BUGAY, N. F.; BROEV, T. M.; BROEV, R. M. *Sovetskie kurdy: vremya peremen*. Moscow: Kar, 1993.
- BUGAY, Nikolay Fyodorovitch. *Kurdskiy mir Rossii: Politiko-pravovaya praktika, integratsiya, ethnokul'turnoe vozrozhdenie (1917-2010-e-gody)*. St. Petersburg: Alteyya, 2012.
- BUGAY, Nikolay Fyodorovitch. *L. Beriya-I. Stalinu: "Soglasno Vashemu ukazaniyu..."*. Moscow: AIRO – XX, 1995.
- KASYMOV, Sulkhadin. *Kurdy. Ocherk*. In ALIEVA, S. U. (ed.) *Tak eto bylo. Natsional'nye repressii v SSSR., 1919-1952 gody*, vol. 1. Moscow: Insan, 1993.
- LEEZENBERG, Michiel. "A People Forgotten by History": Soviet Studies of the Kurds. *Iranian Studies*, vol. 48, no. 5, 2015, p. 762. DOI: <https://doi.org/10.1080/00210862.2015.1058636>
- LYNNE, Viola. The Other Archipelago: Kulak Deportations to the North in 1930. *Slavic Review*, vol. 60, no. 4 (Winter, 2001), pp. 730-755. DOI: <https://doi.org/10.2307/2697493>
- POBOL, N. P., POLIAN, P. M. (eds.), *Staliniskie deportatsii 1928-1953, Dokumenty*. Moscow: Materik, 2005.
- POHL, J. Otto. Soviet apartheid: Stalin's ethnic deportations, special settlement restrictions, and the labor army: The case of the ethnic Germans in the USSR. *Human Rights Review*, 2012, vol. 13, no. 2, pp. 205-224. DOI <https://doi.org/10.1007/s12142-011-0215-x>
- YILMAZ, Harun. The Rise of Red Kurdistan. *Iranian Studies*, vol. 47, no. 5, 2014, p. 813. DOI: <https://doi.org/10.1080/00210862.2014.934153>
- ZEMSKOV, Viktor Nikolaevitch. *Spetsposelelentsy v SSSR*. Moscow: Nauka, 2005.

The Role of Language in Understanding Conflict

Jakub Kovář

Arcadia University, 450 S. Easton Road, Glenside, Pennsylvania, United States
Email: kovar42@seznam.cz

DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2022.190205>

Abstract

This paper explores the ways in which metaphors and other distinctive patterns of speech influence our understanding of conflict. It is argued that metaphors and other distinctive patterns of speech can do so in several ways: They can portray different sides of a conflict in either positive or negative light, downplay the seriousness of violence and conflict in our minds, and dehumanize people. Because of the use of such language, violence can be normalized. Yet metaphors can constitute new/different ways of looking at (and “manufacture” our perception of) conflict, war, violence, and other related concepts that hold the keys to building empathy for others.

Keywords

metaphor, generative metaphor, patterns of speech, categorization, euphemism, language, conflict.

Introduction

Recently our realities have turned upside down with a global pandemic, which rapidly changed our lives and shifted our ways of thinking. Many people had to start thinking more about serious topics such as health or even death. While thinking about the safety of our families and friends, it is easier to forget about the suffering of others. It is also quite difficult to realize that for many people around the world COVID-19 is not the most imminent threat. Right now, international conflicts and wars occur in many areas of the world. Recent escalations include for instance the situations in Afghanistan, Palestine, Ethiopia, Yemen, and many others. Even-though people care about international relations and conflicts, for an extensive part of the world’s population, some of these regions are very distant. How can we learn about what is currently happening thousands of kilometers from where we live? For the past couple of decades, the media has played a crucial role in providing information to people almost anywhere in the world. Often times, the media are the only source of information that we can reach. We can listen to interviews, speeches, or some forms of expertise. In other words, our options are very limited, and it is precisely for this reason that we should think

critically about the information that we are being provided. It is argued in this paper that one way to address this issue is to look at the language that is being used and its influence on perception. The 2021 outbreak of violence between Israelis and Palestinians is used as a case study to explore how can the type of language used in media coverage and speeches of elites shape our understanding of wars and violent conflicts and the solutions we see as a result.

Relevance to International Peace and Conflict Resolution

Later in the text, the terms generative metaphor, source domain and target domain and the concept of ‘SEEING-AS’ are explained. Critical analysis of distinctive patterns of speech such as generative metaphors and their source domains and target domains is significant to the field of peace and conflict resolution because it allows us to see “realities” in new ways. By using the concept of ‘SEEING-AS’ we are able uncover the limitless potential of our perception, start to think about conflicts differently, and free our imagination in order to develop new means of conflict resolution. It also helps us explore hidden meanings and uncover potential manipulation in media and speeches of important stakeholders.

Literature Review

Several authors have written about the use of metaphors in relation to war and conflict. Perhaps the most prominent academic in the field of metaphors is George Lakoff. His article *Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf* analyses the different “war metaphors” used by media, politicians, and other elites about the first Gulf War. He introduces metaphors such as war as politics, politics as business, state as person, war as violent crime, war as a competitive game, America as hero, and many others.¹

Erin Steuter’s and Deborah Wills’ book called *At War with Metaphor: Media, Propaganda, and Racism in the War and Terror*, provides the reader with insights on the connection between metaphor and war, it follows up with the concepts such as dehumanization, animal metaphors, or orientalism. It also discusses the relationship between metaphors and propaganda.²

¹ LAKOFF, George. *Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. *Journal of Cognitive Semiotics*. 2012, 4(2), 5–19.

² STEUTER, Erin a DEBORAH WILLS. *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the War on Terror*. 1. Plymouth: Lexington Books, 2009.

Farah Sabbah³ “analyzes and compares the use of conceptual metaphors of war found in 90 news reports taken from The New York Times and the Lebanese newspaper The Daily Star” (p. 155). In Sabbah’s work, “the news reports are analyzed using conceptual metaphors of war and more specifically their metaphorical entailment identified by Lakoff as [THE FAIRY TALE OF THE JUST WAR]” (p. 155).

In 2020, the author Daniel King, published an article called *How Language Is Deployed as a Weapon of War*, in which he focused on metaphors and war euphemisms such as defense, collateral damage, casualty, or controlled escalation⁴.

Bahaa-Eddin Mazid explored “the use of euphemism (and dysphemism) in the Iraq War discourse as found in a small number of relevant documents and news reports”⁵. Mazid describes the beautification of one side and demonization of the other through the use of euphemisms⁶. Another text that explores euphemism in the context of war was written by Nurkhamitov, Zagladina, and Shakhnina in 2019. The authors⁷ “examined the concept and the essence of euphemism and tried to reveal various military-political euphemisms widely used in press”. They analyzed articles from several news sources such as for instance the New York Times, the Sun, the Telegraph, the Wall Street Journal, and the Washington Post.

Some other texts that have been published about topics relating to this thesis follow. For instance, Daniela Dimitrova and Jesper Strömbäck investigated the framing of the Iraq War in the elite newspapers in Sweden and the USA⁸. In his article called *The War Metaphor in Public Policy: Some Moral Reflections*, James F. Childress focuses on the morality of using war as a metaphor⁹.

³ SABBAAH, Farah. Conceptual Metaphors of War in News Reports Covering the 2003 Invasion of Iraq by The New York Times and The Daily Star. *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching 2010*. 2010, **5**, 155-172.

⁴ KING, Daniel. How language is deployed as a weapon of war. *Mother Jones* [online]. Mother Jones, 2020 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.motherjones.com/media/2020/02/how-language-is-deployed-as-a-weapon-of-war/>

⁵ MAZID, Bahaa-Eddin. Euphemism and Dysphemism in the War-on-Iraq Discourse. *International Journal of Arabic-English Studies*. 2004, **5**, p. 171.

⁶ MAZID, Bahaa-Eddin, *c. d.*

⁷ NURKHAMITOV, Marsel Radikovich, Elena Nikolaevna ZAGLADINA and Irina Zinov'evna SHAKHNINA. Special aspects of military and political euphemisms usage in modern English press. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2019, **8**(2), 83–87.

⁸ DIMITROVA, Daniela V. a Jesper STRÖMBÄCK. Foreign policy and the framing of the 2003 Iraq War in elite Swedish and US newspapers. *Media, War & Conflict*. 2008, **1**(2), 203–220.

⁹ CHILDRESS, James F. The War Metaphor in Public Policy: Some Moral Reflections. In: FICARROTTA, Carl J. a . *The Leader's Imperative: Ethics, Integrity, and Responsibility*. 1. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2001, s. 181-197. ISBN 1-55753-184-6.

Theoretical Framework

Metaphor

The key concept in this paper is metaphor and how it shapes our understanding and the solutions we see. What is a metaphor? The Merriam-Webster dictionary defines metaphor as “a figure of speech in which a word or phrase literally denoting one kind of object or idea is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them”¹⁰.

When discussing the history of the concept of metaphor, Andrew Ortony started with Aristotle. He emphasized that “Aristotle was interested in the relationship of metaphor to language and the role of metaphor in communication”. Ortony also suggested that “Aristotle believed that metaphors were implicit comparisons based on the principles of analogy and that their use was primarily ornamental”. He concludes his remarks by highlighting that “Aristotle thought that it is necessary to be wary of the ambiguity and obscurity inherent in metaphors, which often masquerade as definitives”¹¹.

In their text from 2008, Ma and Liu introduce the main approaches to metaphor. One of them is the “traditional view.” The authors explain that “traditionally, metaphor is considered as part of figures of speech, being used mainly in poetry and that it means saying one thing in terms of something else”¹².

According to Davidson “metaphor is the dreamwork of language and, like all dreamwork, its interpretation reflects as much on the interpreter as on the originator”¹³. He is also of the opinion that “metaphor makes us see one thing as another by making some literal statement that inspires or prompts the insight”¹⁴. He sees metaphor as “a legitimate device not only in literature but in science, philosophy, and the law; being effective in praise and abuse, prayer and promotion, description and prescription”¹⁵.

Ortony distinguishes between two approaches to metaphor, constructivist, and non-constructivist. He argued that “while the constructivist approach seems to entail an important

¹⁰ Merriam-Webster Dictionary, 2021

¹¹ ORTONY, Andrew. *Metaphor and thought*. 2. Illinois: Cambridge University Press, 1993. ISBN 9781139173865., p. 3.

¹² MA, Lin and Aihua LIU. A Universal Approach to Metaphors. *Intercultural Communication Studies*. 2008, 17(1), p. 260.

¹³ DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. 1978, 5(1), p. 31.

¹⁴ DAVIDSON, Donald. *c. d.*, p. 47.

¹⁵ DAVIDSON, Donald. *c. d.*, p. 33.

role for metaphor in both language and thought, the non-constructivist position treats metaphors as rather unimportant, deviant, and parasitic on ‘normal usage’¹⁶.

Another distinction of approaches suggested by Ortony are two views of metaphors: microscopic and macroscopic. According to Ortony¹⁷ “in the microscopic approach, the arguments and analyses tend to be based on examples in which metaphors are of words or (sometimes) sentences, whereas the macroscopic approach is more concerned with systems of metaphors, or metaphoric or analogical models”^{18,19}.

Written by George Lakoff and Mark Johnson in 1980, one of the most influential books about metaphors is arguably *Metaphors We Live By*. Lakoff and Johnson suggested that “for most people metaphor is a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish – a matter of extraordinary rather than ordinary language”. But the authors claimed that “metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but thought and action”²⁰. What does that mean? It seems that most people think of a metaphor as something that does not occur very often in an “everyday” language. But Lakoff and his colleague argued that the opposite is the truth. Not only that metaphor occurs in our communication more often than we thought, but we also think and act “metaphorically” or in metaphors²¹.

“Primarily on the basis of linguistic evidence, we have found that most of our ordinary conceptual system is metaphorical in nature” (Lakoff & Johnson 1980, p. 4).

If we return to Ortony’s text, we can see that he proposes another two understandings of metaphor. According to him “the first is the idea that something new is created when a metaphor is understood and the second is that metaphors afford different ways of viewing the world”²². The second remark relates to another term that needs to be discussed. It is called the generative metaphor.

Generative Metaphor

The term generative metaphor is most often associated with Donald A. Schön. He proposed that “metaphor refers both to a certain kind of product – a perspective or frame, a way of looking at things – and to a certain kind of process – a process by which new perspectives on

¹⁶ ORTONY, Andrew, *c. d.*, p. 2.

¹⁷ ORTONY, Andrew, *c. d.*

¹⁸ ORTONY, Andrew, *c. d.*, p. 4.

¹⁹ GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. 1. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1973. ISBN 465-03425-X.

²⁰ LAKOFF, George and Mark JOHNSON. *Metaphors we live by*. 1. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. ISBN 0-226-46801-1, p. 3.

²¹ LAKOFF, George and Mark JOHNSON. *c. d.*, p. 3.

²² ORTONY, Andrew, *c. d.*, p. 5.

the world come to existence”²³. The term frame will be discussed later in the text. At this moment it is necessary to discuss the word “generative” and see how metaphors can be generative. Schön explains generativity as “nothing less than the question of how we come to see things in new ways”²⁴. He introduces the expression “SEEING-AS” when referring to generative metaphors. According to Schön “generative metaphor is a special case – special version of ‘SEEING-AS’ by which we gain new perspectives on the world”²⁵.

In a more recent text, authors Ma and Liu argue that “metaphors are generative because the structure of human brain is the same”²⁶. Similarly, like Schön, Barret & Cooperrider see generative metaphor as “an invitation to see anew, to facilitate the learning of new knowledge, to create new scenarios of future action, and to overcome areas of rigidity”²⁷. The use of generative metaphors can be beneficial. Schön explains that “it becomes an interpretative tool for the critical analysis of social policy”²⁸.

Source Domain and Target Domain

To engage with the concepts of source domain and target domain, we need to first mention the term conceptual metaphor, which is connected to George Lakoff and Mark Johnson. They described it by using examples from our everyday lives. One of the examples of conceptual metaphor that the authors provided was ARGUMENT IS WAR²⁹. They explained that we often think and talk about arguments in terms of war, and we actually win and lose them - similarly like we win or lose wars.³⁰

Another author that examined the idea of conceptual metaphor was Zoltán Kövecses. He argued that “in the cognitive linguistic view, metaphor is defined as understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain, or in another words a conceptual metaphor consists of two conceptual domains, in which one domain is understood in terms of another”³¹. According to Kövecses “the two domains that participate in conceptual metaphor have special names - the conceptual domain from which we draw metaphorical expressions to

²³ SCHÖN, Donald A. Generative metaphor: A perspective on problem-setting in social policy. In: ORTONY, Andrew. *Metaphor and Thought*. 2. Illinois: Cambridge University Press, 1993, s. 137–163. ISBN 9780521405614, p. 137

²⁴ SCHÖN, Donald A. *c. d.*, p. 138.

²⁵ SCHÖN, Donald A., *c. d.*, p. 138.

²⁶ MA, Lin and Aihua LIU, *c. d.*, p. 265.

²⁷ MA, Lin and Aihua LIU, *c. d.*, p. 224.

²⁸ SCHÖN, Donald A. *c. d.*, p. 138–139.

²⁹ LAKOFF, George and Mark JOHNSON. *Metaphors we live by*. 1. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. ISBN 0-226-46801-1, p. 4

³⁰ LAKOFF, George and Mark JOHNSON, *c. d.*, p. 40.

³¹ KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor a practical introduction*. 1. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-514510-0, p. 4.

understand another conceptual domain is called source domain, while the conceptual domain that is understood this way is the target domain"³². In another words Kövecses (2002) proclaimed that “the target domain is the domain that we try to understand through the use of the source domain”³³.

Nordquist stated that “the terms target and source were introduced by George Lakoff and Mark Johnson in *Metaphors We Live By* (1980)”. His understanding is that “in a conceptual metaphor, the target domain is the quality or experience described by or identified with the source domain”³⁴.

Both Lakoff and Kövecses used the example ARGUMENT IS WAR which is a conceptual metaphor. In this sense argument is the target domain and war is the source domain³⁵.

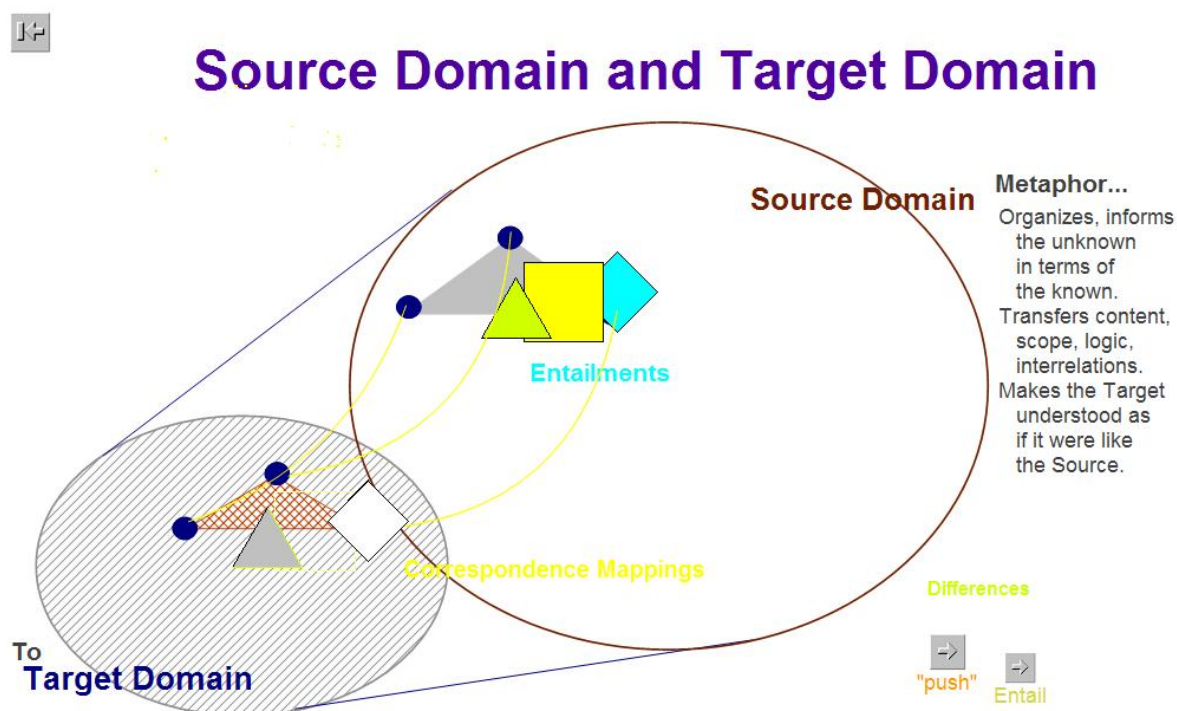

Figure 1: Source Domain and Target Domain, Donald A. Schön

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ NORDQUIST, Richard. What is the target domain in a conceptual metaphor?. *ThoughtCo* [online]. ThoughtCo, 2020 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.thoughtco.com/target-domain-conceptual-metaphors-1692527>

³⁵ KÖVECSES, Zoltán. *c. d.*, p. 4.

Frames

Another important term is frame. George Lakoff defines frames as “mental structures that shape the way we see the world”³⁶. He adds that “they also shape the goals we seek, the plans we make, the way we act, and what counts as a good or bad outcome of our actions.”³⁷. According to Lakoff “we can't see or hear frames, as they are part of structures in our brains that we cannot consciously access but know them by their consequences such as the way we reason and what counts as common sense”³⁸. He continues by stating that “we also know frames through language, as all words are defined relative to conceptual frames and when we hear a word, its frame (or collection of frames) is activated in our brains”³⁹.

Directly connected to the term frame is the process of reframing. Lakoff argues that “reframing is changing the way the public sees the world and also changing what counts as common sense”⁴⁰.

Social Script Theory

Gioia and Poole indicated that “a script is a schematic knowledge structure held in memory that specifies behavior or event sequences that are appropriate for specific situations”⁴¹. They continue by claiming that “as a knowledge structure, script fits predictable, conventional, or frequently encountered situations, such as for instance going to a restaurant, attending lectures, or visiting doctors”⁴². They conclude that “in short, scripts are schemas for behavior, or for understanding events and behaviors”⁴³.

Important part of Gioia's and Poole's text is the connection between scripts and metaphors. The authors argue that “scripts are viewed as having a metaphorical nature that enables organizations members to understand expected behaviors in terms of the required ‘performances’ in specific situations”⁴⁴. In conclusion, it is proposed that “scripts provide a useful framework for understanding many of the actions, events, and behaviors occurring in organizations”⁴⁵.

³⁶ LAKOFF, George. *Don't think of an elephant! know your values and frame the debate: the essential guide for progressives*. 1. Canada: Chelsea Green Publishing Company, 2004. ISBN 1-931498-71-7, p. xv.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ GIOIA, Dennis A. a Peter P. POOLE. Scripts in Organizational Behavior. *Academy of Management Review*. 1984, 9(3), p. 449.

⁴² GIOIA, Dennis A. a Peter P. POOLE, *c. d.*, p. 450.

⁴³ GIOIA, Dennis A. a Peter P. POOLE, *c. d.*, p. 450.

⁴⁴ GIOIA, Dennis A. a Peter P. POOLE, *c. d.*, p. 449.

⁴⁵ GIOIA, Dennis A. a Peter P. POOLE, *c. d.*, p. 458.

St. Clair claimed that “scripts dictate what one should be doing at a particular time and in a particular place if one is to play the role characteristically associated with that script”⁴⁶.

Methods

The main method used in this work is a qualitative content analysis, which can further be divided into two types such as conventional and summative content analyses. The approach is conventional in the sense that two main types of documents are analyzed. These include news articles and transcripts of broadcasted news and speeches. It is also summative because interpretations and comparisons are being drawn. In this paper metaphors are the codes of the analysis, and they are extracted directly from the text. One of the exercises in the analysis chapter is to try to categorize metaphors found in the texts. For more information about conventional and summative content analyses see Hsieh and Shannon⁴⁷.

When (later in the text) examining a text or a speech relevant to the case study, metaphors and other distinctive patterns of speech are being located. The part of the text or the transcript that contains the important expression is mentioned in *Italic* and the expression itself is marked **Bold**. In order to better understand the metaphors, they are organized into specific categories.

This paper also focuses on asking certain types of questions that can help us view many different concepts and phenomena in new ways. These questions try to enable the reader to start thinking in terms of generative metaphors. They allow us to uncover hidden meanings and new ways of the “seeing as”. Because of these questions we are able see “things” as something else.

Limitations and Reflection

Limitations of the research need to be mentioned. The main limitation is the number of articles, speeches, and broadcasted news analyzed. In total eleven articles and three videos have been analyzed and searched for metaphors and other distinctive patterns of speech during this research. It is believed that the number of these sources should be more extensive. Another limitation is the relatively short time period of four months in which the research has been conducted. It is believed that future research should be conducted with more allocated time to explore a more extensive number of sources.

⁴⁶ ST. CLAIR, Robert N. Social Scripts and the Three Theoretical Approaches to Culture. *Intercultural Communication Studies*. 2008, **17**(4), p. 178.

⁴⁷ HSIEH, Hsiu-Fang a Sarah E. SHANNON. Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*. 2005, **15**(9), 1277–1288.

Analysis

Introduction to Metaphors in the Language of War

How can analysis of metaphor help us understand conflict? It was mentioned earlier in the text that by focusing on metaphors we can gain new perspectives and understandings of the world. We can look at metaphors in the “language of war” and see what role certain “types” of language used play in our understanding of a conflict. When researching media coverage of a conflict and transcripts of speeches, we soon realize that there is an extensive amount of material suited for analysis. To illustrate this, one can look into the following example. On October 7th, 2001, the President of the United States George W. Bush addressed the nation regarding the US invasion of Afghanistan. On the same day the United States and the Great Britain, began a bombing campaign in Afghanistan, and officially started the military action called the Operation Enduring Freedom⁴⁸.

Three specific words that have already been mentioned in the paragraph above are of great significance. These are “invasion”, “operation”, and “freedom”. In the contemporary discourse the term invasion is often used in reference to the events of 2001 but back then the situation was different. As we will soon realize the US and British officials did not frame their actions as an invasion. They rather used the term operation. In many languages the term operation is commonly used for military actions. In Spanish the name is La Operación Libertad Duradera-Afganistán, in French it is opération Liberté immutable, and in German it is Operation andauernde Freiheit. The point here is not to compare different languages; rather it is to show that the term operation is commonly and internationally accepted to use when referring to an armed invasion of a country. But why should we even think about the term operation? It can evoke the connection to a medical operation, thus something regarded as “good” or “helpful” that can remove something bad or unhealthy. This is how metaphors work. They connect meanings of two often completely different words. The operation conducted by the US and Great Britain was said to bring freedom... the cure for the “unhealthy” and “bad” in Afghanistan. But the question that we should perhaps be asking is who gives the authority to the “western” superpowers to be the “surgeons” and to decide what is unhealthy for the Afghan people, members of a sovereign country?

⁴⁸ Council on Foreign Relations, 2021

On November 21st., 2001 the former US Secretary of Defense Donald Rumsfeld addressed U.S. Army's 101st Airborne Division at Fort Bragg, N.C. Following is a transcription of a part of his speech.

*“Those men are **living the dream**. They're getting to do exactly what they signed up for on the ground, on horseback and working with local forces”⁴⁹.*

The important term in this part of the speech is “dream”. According to Mr. Rumsfeld it was like a dream to serve in Afghanistan. The expression “living the dream” is a perfect example of a commonly used metaphor. It is true that something as subjective as having a dream (and living it) is relative. According to Rumsfeld, the young men and women who served in Afghanistan, lived their dreams.

Donald Rumsfeld’s speech abounded with metaphors. When asked about any security measures that would restrict the press from obtaining information about special operations activities, he also mentioned the following.

*“We've got a lot of retired officers and enlisted personnel around the country that are asked on television, ‘What about this? What about that? What's the likely thing that's going to happen next?’ And they begin speculating and speculating and, of course, even a **blind squirrel finds a nut once in a while**”⁵⁰.*

In this particular case, the retired officers and the enlisted personnel were intentionally being mocked and compared to squirrels. In the past two decades, a lot has been written about the 2001 invasion of Afghanistan, but the topic of the War in Afghanistan is now perhaps more relevant than ever as the allied forces recently withdrew from the country. During these days people all around the world are trying to understand this conflict and their sources of information about it are limited.

Case Study: The 2021 Israeli-Palestinian Conflict

In May 2021, the world witnessed an outbreak of violence between Israelis and Palestinians. The Israeli media covered extensively the events providing us with information about what was happening. By sharing the information in English, they enabled people from all around the world to learn about the escalating situation. The text below is a critical analysis of the type of language that was being used by the Israeli media and Israeli elites. But what is meant by the term “type of language”? In this thesis it is the use of metaphors and other distinctive patterns of speech. It is not the aim of this text to provide the reader with an analysis of the

⁴⁹ Washington Post, 2001

⁵⁰ Washington Post, 2001.

protracted conflict between the Israelis and the Palestinians, nor is to make any definitive suggestions. In fact, metaphors are used when referring to almost any war or conflict. The 2021 outbreak of violence between the two sides is just one of many possible examples that a person interested in this topic can choose from. The aim is rather to inform the reader about the significance of metaphors used by these subjects and their power to shape our understanding of conflict.

Some of the main Israeli news sources in English include the Times of Israel, the Jerusalem Post, Haaretz, Israel Insider, YNET NEWS, Israel Hayom, i24 News, and others⁵¹. On September 13th, 2021, the Jerusalem Post published an article about the escalation of violence between the two sides. The article contains specific patterns of speech that play an important role in “manufacturing” the readers understanding of the conflict. Some of the passages of the article follow:

*“Rocket sirens went off in the Gaza border area communities of Kissufim and Ein Hashlosha after a **rocket was fired** and was intercepted by Iron Dome, according to the IDF Spokesperson's Unit. Israeli forces **struck four military** outposts containing a number of Hamas assets. These included training complexes, weapons manufacturing and storage centers and a terrorist tunnel. Fighter planes later **struck other targets** after a rocket was fired. The IDF also **struck Hamas targets** in the Gaza Strip on Saturday night after another **rocket was fired from Gaza**”⁵².*

Why is it that when referring to the actions of Hamas, the expression being used is “a rocket was fired”, but in the case of IDF it is “a target was struck”? The two expressions connote two different meanings. While Hamas is ruthlessly firing rockets, IDF carefully hits its targets. What is a target? It is something that is meant to be hit. Hitting or striking a target is perceived as a favorable outcome. Rockets and fires are something less desirable.

The expressions mentioned in the previous paragraph are not metaphors per se. They are rather specific patterns of speech. They are not something unique. In fact, they are used very often in media sources. Silkoff and Reich mentioned them in the headline of one of their articles. Published on September 12th, the article is called “IDF **strikes** Gaza **targets**

⁵¹ Jewish Community Relations Council, 2017.

⁵² JOFFRE, Tzvi a Aaron REICH. IDF strikes targets in Gaza as Rocket Sirens Sound in Southern Israel. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.jpost.com/breaking-news/rocket-sirens-sound-in-sderot-679281>

following **rockets launched** into Israel's South"⁵³. Even-though, the authors used the term launched instead of fired in the headline of their article, they changed it in the actual text:

*“The IDF **struck** multiple **targets** in the Gaza Strip early Sunday morning in response to **rockets** being **fired** into southern Israel on Saturday”⁵⁴.*

Geographical Metaphors

The recently elected Prime Minister of the state of Israel, Naftali Bennet addressed the UN General Assembly in September 2021. He did not mention the Israeli-Palestinian conflict in his speech but apart from other topics he focused on the situation in the Middle East.

*“Israel is a **lighthouse** in a **stormy sea**. A beacon of democracy, diverse by design, innovative by nature and eager to contribute to the world despite being in the **toughest neighborhood** on earth”⁵⁵.*

In this short part of his speech, Bennet uses multiple metaphorical concepts. A country (Israel) is seen as a lighthouse and the rest of the region is seen as a stormy sea. A question that one is tempted to ask is “what role does a lighthouse play in a stormy sea?”. It guides ships through darkness and helps them to find the “correct” way. The stormy sea expression is a metaphor used to describe the geographical region which the state of Israel is surrounded by. It is not the only one. According to Bennet, the neighboring countries also constitute the “toughest neighborhood” on earth. What meanings do these expressions connote? Well, everyone can ask themselves, if they would want to live in the toughest neighborhood on this planet. How does the life in an environment as hostile as a stormy sea look like? It is not the point of this thesis to create an opinion for the reader about the difficulties of living in the toughest neighborhood of the world or in a stormy sea. The readers can decide on their own. It is rather to argue that the Israeli Prime Minister is trying to persuade us about the negative connotations of the surrounding region and the positive connotations of the state of Israel. He is trying to achieve this by using specific metaphors in his speech. The stormy sea and the toughest neighborhood include for instance the Gaza Strip and the West Bank. By referring to the areas in this way, Bennet shapes our understanding of the Israeli-Palestine conflict, because it portrays the people of Gaza and the West Bank in a negative way and the people of Israel in a positive way.

⁵³ SILKOFF, Shira a Aaron REICH. IDF strikes Gaza targets following rockets launched into Israel's South. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://www.jpost.com/breaking-news/rocket-attacks-in-the-south-679218>

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ LIS, Jonathan. Full text: Bennett's UN speech – Iran, Covid, and not one mention of Palestinians. *Haaretz* [online]. Haaretz, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.haaretz.com/israel-news/2021-09-27/ty-article/full-text-bennetts-un-speech-iran-covid-and-not-one-mention-of-palestinians/0000017f-e5c2-da9b-a1ff-edef59c30000>

Seeing Israel as a lighthouse is thinking in terms of a conceptual metaphor. Similar to the example of ARGUMENT IS WAR (mentioned in the theoretical framework chapter), the conceptual metaphor is STATE IS A LIGHTHOUSE. The state, in this case Israel, is a target domain and the lighthouse is a source domain. There is a significant relationship between them. Because of such conceptual metaphor, we can see, think, and talk about a state in terms of a lighthouse, and we can actually see the surroundings of a state as a stormy sea.

A possible way of looking at metaphors is trying to categorize them. The categorization of metaphors can help us orient ourselves better especially when a text or a speech contain an extensive number of these expressions. The toughest neighborhood and the stormy sea can be categorized as geographical metaphors, meaning that they refer to geographical locations.

Another example of a geographical metaphor was mentioned by Raphael Jerusalmy, a former senior intelligence officer of the Israel Defense Forces (IDF), during an interview broadcasted by i24 news.

“I don’t think we need either in the West Bank or in Gaza a humanitarian crisis at our door, at our doorstep”⁵⁶.

In this example, the spokesperson is using two geographical metaphors when referring to Gaza Strip and the West Bank. Rather than focusing on the complex issue of the humanitarian crisis and the suffering of the people that live in Gaza and the West Bank, Jerusalem sees the areas only in terms of what these places mean to Israel. The West bank and the Gaza Strip are seen as doors through which the humanitarian crisis can spread to Israel. Several questions arise. What needs to be done? Do we help the people that live in Gaza and the West Bank, or do we just close the “doors” and protect ourselves?

Game Metaphors

In the Jerusalem Post, the author Anna Ahronheim published an article with the heading “IDF troops preparing for the next round with Gaza”. In her article, the author mentions the following.

*“Along a quiet border in southern Israel, IDF troops held a large-scale drill preparing for the next **round of conflict** with terror groups in the Gaza Strip”⁵⁷.*

⁵⁶ Palestinian people don't want an Intifada, says Israeli former intelligence officer [Video]. *Youtube* [online]. i24NEWS English, 2021a [cit. 2022-10-25]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=K7Ln_CBT-UY

⁵⁷ AHRONHEIM, Anna. IDF troops preparing for the next round with Gaza. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/idf-troops-preparing-for-the-next-round-with-gaza-681993>

The metaphorical concept of importance is the “round of conflict”. This is an example of a generative metaphor. It is discussed in the theoretical framework chapter that generative metaphors constitute new/different ways of looking at things. By using the metaphor round of conflict, a specific way of looking at the concept of conflict is established. As there are multiple rounds in games, there are rounds in conflict and violence. A new scenario of a conflict seen as a game is, perhaps, established in our minds. Another example follows.

*“As has occurred many times in the last 15 years, Israel is in danger of fighting a war where it ‘wins’ tactically but achieves very little strategically. If Israel uses the same **playbook** as in the past, why should it expect a different **result** with Hamas?”⁵⁸*

In his article from May 2021, Yonah Jeremy Bob decided to use the terms *playbook* and *result*. Especially the term *playbook* (but also the term *result*) implies the analogy between a war and a game. The metaphorical concept of war as a game is established. We begin to perceive war as a game. We begin to think about war in terms of a game. The following example from an article written by Michael Freund and published in the Jerusalem Post illustrates this idea even more evidently.

*“If we wish, we can continue to play **ping-pong Gaza-style**, deploying the IAF and sending in ground troops every few years while paying frequent visits to our bomb shelters”* (Freund, 2021).

Finally, a broadcast of news published by YNET NEWS on their official Facebook page provides us with recording of a speech by the former Prime Minister of Israel, Benjamin Netanyahu, in which the conflict is directly described as a game. The English translation of Netanyahu’s words published by YNET NEWS follows.

*“Hamas thought it was shooting at Jerusalem and the cities of Israel, and we would respond with business as usual. Instead, it received eleven days and nights of massive blows and a huge crush that changed the **rules of the game**”⁵⁹.*

In this case, the conceptual metaphor is CONFLICT IS GAME. The word conflict is the target domain, and the word game is the source domain. We understand the target domain through the source domain. We understand a conflict in terms of a game. Conflicts no longer have outcomes but have results. They have rules that are created by someone. Who has the

⁵⁸ BOB, Yonah Jeremy. Will this Hamas conflict be different than others?. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/war-with-no-defined-goals-why-this-hamas-conflict-is-different-to-others-668030>

⁵⁹ Likud MP Nir Barkat speaks to i24NEWS about Israel's ongoing battle against Hamas - May 16 [Video]. *Youtube* [online]. i24NEWS English, 2021b [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=qQ31GOYD2Mo>

authority to create such rules and who are the referees? What happens if we break the rules? Who has the power to punish the one that breaks the rules?

The theoretical framework chapter discussed the social script theory. Table 1 provides us with a systematic analysis of a script associated with the game metaphors. It includes four categories. The first category is event frame, and it tells us what event or situation we are analyzing. The social roles category lists the different actors or stakeholders relevant to that situation. The lexicon category provides us with the relevant terminology. The script category describes the set of events in the analyzed situation. It is similar to a movie script. The important attribute of this script is that it describes something that is considered appropriate, normal, or expected.

The Scheme of Conflict in Terms of Game	
Event Frame	War / violent conflict
Social Roles	Players, Israel, Hamas, ...
Lexicon	Game, round, conflict, war, result, playbook, rules, ping-pong, ...
Script	The players follow the playbook and the rules of the game in order to achieve the preferred results.

Table 1: The Scheme of Conflict in Terms of Game

In May 2021, the former mayor of Jerusalem Nir Barkat explained what needs to be done regarding Hamas. In an interview broadcasted by i24 news several metaphors were used both by him and the interviewer. One of them is the expression hunt down.

*They must not sleep up in the open. No immunity. They must realize that we will **hunt them down** and whenever we feel, we will strike them when they are not ready.*

It is not, by any means, the point of this text to sympathize with any of the sides of the conflict, but it is important to point out this type of language. People historically hunted animals and they did so for multiple reasons. The main point here is that if we use the term hunting in relation to human beings, these people are being dehumanized. Dehumanization of any human being must always be strictly rejected because it denies the very idea of humanity.

Game metaphors can shape our understanding of war and conflict in the way that they diminish the seriousness of these (and related) events.

Medical Metaphors

One of the commonly used war metaphors is the term “operation”. Examples of this metaphors can be military operation, aerial operation, ground operation, etc. Ron Ben-Yishai from the YNET NEWS provides as with the following quote.

*“It is safe to assume that the IDF is less than a day away from achieving all it can with only an aerial campaign and without a **ground operation**”⁶⁰.*

Because the metaphor of operation is so common when referring to military actions, it is often not evident how it influences our view of such actions. As mentioned earlier in the text, the term operation evokes the connection to a medical operation, something regarded as “good” or “helpful”. Anna Ahronheim’s article contains a quote of a testimony of Major Yair Ben-David, operations officer of the IDF.

*“It’s crazy how the technology has advanced. The IDF’s capabilities and intelligence have grown... We have extraordinary strengths to stop threats coming from Gaza. When the IDF hits back with the intelligence and new technology, it’s like **striking with tweezers**”⁶¹.*

What are tweezers usually being used for? How does the fact that this term is being used in reference to military actions influence our perception of such actions? Tweezers are usually used for very precise activities such as for instance medical operations. The metaphor of “striking the threats with tweezers” suggests that the IDF is precise in its actions. It assures the reader that the IDF is being almost doctor-like precise and careful when striking the enemy. A reader can argue that the paragraph above mentions a quote of a military officer and not a of a news author or a political figure. But the reasons why the quote is relevant to the topic of this thesis is that the author of the article (Anna Ahronheim) decided intentionally to include it in her text.

In an article published in YNET NEWS, the author Ron Ben-Yishai uses medical terminology while referring to post-conflict activities in the Gaza Strip. These activities include financial help from Qatar and unspecified infrastructure projects and are labeled as economic and social rehabilitation. Ben-Yishai mentioned the following.

*“If Hamas does not agree to this, Israel will not permit full **economic and social rehabilitation of the Strip**”⁶².*

The metaphors of operation, rehabilitation, and tweezers can be categorized as medical metaphors.

⁶⁰ BEN-YISHAI, Ron. Israel's 3-step program for Gaza stability. *Ynetnews* [online]. Ynetnews, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.ynetnews.com/article/BkqMJwGtO>

⁶¹ AHRONHEIM, Anna. IDF troops preparing for the next round with Gaza. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/idf-troops-preparing-for-the-next-round-with-gaza-681993>

⁶² BEN-YISHAI, Ron. Israel's 3-step program for Gaza stability. *Ynetnews* [online]. Ynetnews, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.ynetnews.com/article/BkqMJwGtO>

Simplifying Metaphors

In an YNET NEWS broadcast from May 18th the news presenter Aaron Poris and the guest speaker Israel ‘Relik’ Shafir mentioned the term collateral damage. When referring to killed Palestinian civilians in during the Israeli bombardment of Gaza, Shafir argued that “*this is a collateral damage that you cannot know ahead of time*”⁶³.

The expression collateral damage is problematic because it does simplify reality. The term collateral suggests something minor and secondary. The term damage suggests perhaps vandalism or harm but not something as severe as killing of civilians. The generative metaphor, or in other words the new “SEEING AS”, in this case is: “**death as damage**” and more importantly “**civilian death as a collateral damage**”. Because of this metaphorical concept we begin to see the deaths within a certain civilian population as unimportant, minor, or secondary. The conceptual metaphor in this case is DEATH IS DAMAGE, with death or killing of civilians being target domains and damage being a source domain.

Similar to collateral damage is the expression humanitarian damage. Used in an YNET NEWS article by Ron Ben-Yishai, this term is another example of what can be categorized as a simplifying metaphor.

“*When Israel is assured beyond all shadow of a doubt that a ceasefire really is in effect, it will need to implement a carefully thought-out plan to minimize the humanitarian damage in the Gaza Strip, in cooperation with international elements*”⁶⁴.

On May 15. Herb Keinon published an article in the Jerusalem post in which he uses a metaphor through which he attributed heroism and bravery to one side of the conflict.

“*A change in thinking led to the **Herculean** effort to develop a three-tiered anti-missile umbrella over the country – Arrow, David’s Sling, Iron Dome – so that if the enemy fires for your soft **underbelly** – your civilian population – you can protect it to a large degree, though not hermetically*”⁶⁵.

It is not the intention of this thesis to deny the facts that Hamas often attacks civilians in Israel nor that the anti-missile system helps to save innocent Israeli lives. What is important about this quote, and the rest of the article (that can be accessed by the hyperlink in the list of references), is that one side is being portrayed as heroic and brave while the other is

⁶³ Palestinian people don't want an Intifada, says Israeli former intelligence officer [Video]. *Youtube* [online]. i24NEWS English, 2021a [cit. 2022-10-25]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=K7Ln_CBT-UY

⁶⁴ BEN-YISHAI, Ron. Israel's 3-step program for Gaza stability. *Ynetnews* [online]. Ynetnews, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.ynetnews.com/article/BkqMJwGtO>

⁶⁵ KEINON, Herb. Factoring in the Israeli psyche when rockets stop falling from Gaza. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/factoring-in-the-israeli-psyche-when-rockets-stop-falling-from-gaza-668269>

characterized as cowardly for attacking “the soft underbelly” – the civilians. Even-though, it is confirmed that during the 2021 clashes Israel killed more civilians than Hamas did⁶⁶, the Israelis are portrayed as Heroes and Hamas as cowardly murderers of civilians. It is through the use of metaphors that this notion is created. In fact, Palestinian civilians being killed by Israelis are not mentioned in the article at all.

Different metaphors can be found in articles published by the Times of Israel. On May 15, the TOI: staff written the following.

*“Prime Minister Benjamin Netanyahu said on Friday that Israel had no plans to relent in its attacks against Hamas in Gaza, as the military kept up its bombardment of terrorists in the Palestinian enclave and **rockets rained down** on Israeli cities”⁶⁷.*

The former Prime Minister of Israel Benjamin Netanyahu describes the bombardment of Israeli cities in terms of a weather condition. The rockets are seen as rain. Later in the text the authors mention the Iron Dome defense system and call in an umbrella.⁶⁸ A new category of “weather metaphors” emerged. While bombardments conducted by both sides of the conflict are mentioned, the weather metaphors are used only while referring to the rockets fired by Hamas. The same article contains more metaphors.

*“They attacked our capital, they fired rockets at our cities. They’re **paying** and will continue to **pay dearly for that**”⁶⁹.*

In this case, the use of a specific metaphor suggests the view of conflict and violence in terms of economic transactions. The former Prime Minister uses the metaphor of payment when referring to acts of violence. It is considered normal or appropriate to pay for something we have caused. This “economic metaphor” suggests that in this case violence is something appropriate or normal. The Times of Israel is of course not the only media source that uses this economic metaphor. Ron Ben-Yishai uses the metaphor of “paying the price” in his article published by YNET NEWS.

*“The IDF must pummel them until they cease fire and understand the **price** Israel will make them **pay** is far greater than any ideological or psychological benefits from continuing the rocket fire”⁷⁰.*

⁶⁶ OCHA. Occupied Palestinian territory: Protection of civilians report: 24 - 31 May 2021 - occupied Palestinian territory. *ReliefWeb* [online]. ReliefWeb, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/occupied-palestinian-territory-protection-civilians-report-15>

⁶⁷ TOI staff. Netanyahu vows unrelenting response to Hamas; Arab-jewish violence spreads. *The Times of Israel* [online]. The Times of Israel, 2021 [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-vows-unrelenting-response-to-hamas-arab-jewish-violence-spreads/>

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

This example relates to the social script theory. The fact, that during a conflict some people have to pay a price for something that they have done, becomes expected and normal. Paying a price for something that those people did becomes an expected behavior. It fits within the script (scheme) of conventional and expected conduct during a conflict or a war and for that reason it is considered appropriate.

The Scheme of Conflict in Terms of Economic Transactions	
Event Frame	War / violent conflict
Social Roles	Culprit, payer, collector, ...
Lexicon	Pay, price, conflict, war, cause, effect, ...
Script	We must pay the price for something that we did or caused.

Table 2: The Scheme of Conflict in Terms of Economic Transactions

In an interview with the former mayor of Jerusalem Nir Barkat broadcasted by the i24 news, the interviewer mentioned the expression boots on the ground when referring to a possible military action against Hamas. Barkat responded with a metaphor as well.

“Interviewer: *They are hoping for some kind of solution, at least for now, would you... boots on the ground, is that a possibility?* Nir Barkat: *You know I want to leave everything on the table*”⁷¹.

Both boots on the ground and everything on the table can be categorized as simplifying metaphors, because they simplify reality. Rather than talking about a possibly violent military action, much more “aesthetical” term is used. The everything on the table metaphor is a similar example. Rather than listing all possible actions that might affect the lives of Palestinians, the speaker chose to use an expression that not only simplifies reality but also does not provide specific answers. This example also illustrates that a metaphor can fit into multiple categories. Everything being on a table could also be categorized as a game metaphor as it is primarily used in card games.

Implications for International Peace and Conflict Resolution

Such analysis of language and metaphor can be conducted in case of any other violent conflict or war. Other instances that can be mentioned is the NATO attack on Libya. In 2011, the ABC News published an article that quotes the speech of Barack Obama in which the former US president mentioned *America's responsibility to fellow human beings* as one a reason for

⁷⁰ BEN-YISHAI, Ron. Israel's 3-step program for Gaza stability. *Ynetnews* [online]. Ynetnews, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.ynetnews.com/article/BkqMJwGtO>

⁷¹ i24 news, 2021b, c. d.

the military action, while labeling the Libyan leader Muammar Gaddafi a *tyrant*⁷². The responsibility of the US (and its allies) to get rid the people of Libya of a brutal tyrant is metaphorical concept that aims to justify an attack on a sovereign country. The metaphor simplifies the dynamics of the complex situation into categories of the responsible actor and the evil ruler that needs to be overthrown. The operation metaphor (discussed earlier in the text) was being used as well.

An extensive number of metaphors have been used by the US media coverage of the 2003 invasion of Iraq. A notable example is the The New York Post article headline *Axis of Weasel: Germany and France Wimp out on Iraq*^{73, 74}, that labels the Germans and the French as weasels, which can be seen as rather sneaky animals.

Another evidence of the power that metaphors have when used by media is the genocide in Rwanda. Allan Thompson⁷⁵ mentions the role *The Radio-Télévision Libre des Milles Collines (RTL)* played during the genocide through the dehumanization of the Tutsi people. These people were often labeled as *cockroaches* (inyenzi) and *snakes* (inzoka) in the radio broadcasts⁷⁶. The media was directly used as a tool to support the extermination of one ethnic group, which led to deaths of hundreds of thousands of people.

Conclusion

The role of language in our understanding of a conflict can be quite significant if metaphors and other distinctive patterns of speech are used. Metaphors and other distinctive patterns of speech used in media coverage and speeches of elites can portray one side of a conflict in a positive light and the other side in a negative light and thus shape our understanding of the conflict. The use of such language can lead to dehumanization of people and can also downplay serious actions such as violence against civilians.

Several types of metaphors have been located in Israeli media articles, broadcasted news, and speeches by elites. The metaphors have been organized into categories including geographical metaphors, game metaphors, medical metaphors, and simplifying metaphors.

⁷² TRAVERS, Karen a Byron Z. WOLF. Obama Libya Speech: U.S. 'Interests and Values' at Risk. *ABC News* [online]. ABC News, 2011 [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://abcnews.go.com/Politics/target-libya-president-obama-explain-mission-gadhafi-forces/story?id=13239367>

⁷³ STEUTER, Erin a Deborah WILLS. *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the War on Terror*. 1. Plymouth: Lexington Books, 2009. ISBN 978-0-7391-2198-6, p. 78.

⁷⁴ ORIN, Deborah. Axis of Weasel – Germany and France Wimp Out on Iraq; Colin Raps French, German Wimps. *The New York Post* [online]. The New York Post, 2003 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://nypost.com/2003/01/24/axis-of-weasel-germany-and-france-wimp-out-on-iraq-colin-raps-french-german-wimps/>

⁷⁵ THOMPSON, Allan. *The Media and the Rwanda genocide*. 1. London: Pluto Press, 2007.

⁷⁶ THOMPSON, Allan. *c. d.*, p. 55.

The categorization of metaphors can help us explore their meanings and better understand their implications.

Geographical metaphors can shape our understanding of locations relevant to a conflict and “manufacture” our perception of such places. Through this process they can also influence how we view the people living in those places, which arguably is a way of shaping our understanding of the conflict itself. The analysis of game metaphors shows us that they can imply analogy between a war/conflict and a game, and thus diminish the seriousness of war and related acts in our minds. Medical metaphors (such as for instance the term operation) are common when referring to military actions. This led to the fact that they became “normal” in the language of war. Simplifying metaphors have the ability to portray serious actions (such as violence against civilians, or bombings) as unimportant, minor, or secondary.

The social script theory applied to the analysis of metaphors uncovers that metaphors and other distinctive patterns of speech used in reference to a conflict (and related actions/events) can make violence seen as appropriate or “normal”. If we take the generative character of metaphors into consideration, we realize that they can constitute new/different ways of looking at conflict. The analysis of the relationship between a source domain and a target domain within a conceptual metaphor shows us that people can see, think, act, and talk about something in terms of something else.

References

- AHRONHEIM, Anna. IDF troops preparing for the next round with Gaza. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/idf-troops-preparing-for-the-next-round-with-gaza-681993>
- BARRETT, Frank J. a David L. COOPERRIDER. Generative Metaphor Intervention: A New Approach for Working with Systems Divided by Conflict and Caught in Defensive Perception. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 1990, **26**(2), 219-239. ISSN 0021-8863. DOI: <https://doi.org/10.1177/0021886390262011>
- BEN-YISHAI, Ron. Israel's 3-step program for Gaza stability. *Ynetnews* [online]. Ynetnews, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.ynetnews.com/article/BkqMJwGtO>
- BOB, Yonah Jeremy. Will this Hamas conflict be different than others?. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/war-with-no-defined-goals-why-this-hamas-conflict-is-different-to-others-668030>
- CHILDRESS, James F. The War Metaphor in Public Policy: Some Moral Reflections. In: FICARROTTA, Carl J. a . *The Leader's Imperative: Ethics, Integrity, and Responsibility*. 1. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2001, s. 181-197. ISBN 1-55753-184-6.
- DAVIDSON, Donald. What Metaphors Mean. *Critical Inquiry*. 1978, **5**(1), 31-47. DOI: <https://doi.org/10.1086/447971>
- DIMITROVA, Daniela V. and Jesper STRÖMBÄCK. Foreign policy and the framing of the 2003 Iraq War in elite Swedish and US newspapers. *Media, War & Conflict*. 2008, **1**(2), 203–220. DOI: <https://doi.org/10.1177/1750635208090957>
- FREUND, Michael. Latest Round of israel-hamas violence is Groundhog Day in Gaza. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/latest-round-of-israel-hamas-violence-is-groundhog-day-in-gaza-668571>
- GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. 1. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1973. ISBN 465-03425-X.

- GIOIA, Dennis A. a Peter P. POOLE. Scripts in Organizational Behavior. *Academy of Management Review*. 1984, **9**(3), 449–459. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.1984.4279675>
- HSIEH, Hsiu-Fang a Sarah E. SHANNON. Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*. 2005, **15**(9), 1277–1288. DOI: <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- JOFFRE, Tzvi a Aaron REICH. IDF strikes targets in Gaza as Rocket Sirens Sound in Southern Israel. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.jpost.com/breaking-news/rocket-sirens-sound-in-sderot-679281>
- KEINON, Herb. Factoring in the Israeli psyche when rockets stop falling from Gaza. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/factoring-in-the-israeli-psyche-when-rockets-stop-falling-from-gaza-668269>
- KING, Daniel. How language is deployed as a weapon of war. *Mother Jones* [online]. Mother Jones, 2020 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.motherjones.com/media/2020/02/how-language-is-deployed-as-a-weapon-of-war/>
- KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor a practical introduction*. 1. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-514510-0.
- LAKOFF, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. 1. Chicago: The University of Chicago Press, 1987. ISBN 0-226-46804-6. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001>
- LAKOFF, George. *Don't think of an elephant! know your values and frame the debate: the essential guide for progressives*. 1. Canada: Chelsea Green Publishing Company, 2004. ISBN 1-931498-71-7.
- LAKOFF, George. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*. 2012, **4**(2), 5–19. DOI: <https://doi.org/10.1515/cogsem.2012.4.2.5>
- LAKOFF, George and Mark JOHNSON. *Metaphors we live by*. 1. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. ISBN 0-226-46801-1.
- Likud MP Nir Barkat speaks to i24NEWS about Israel's ongoing battle against Hamas - May 16 [Video]. *Youtube* [online]. i24NEWS English, 2021b [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=qQ31GOYD2Mo>

- LIS, Jonathan. Full text: Bennett's UN speech – Iran, Covid, and not one mention of Palestinians. *Haaretz* [online]. Haaretz, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.haaretz.com/israel-news/2021-09-27/ty-article/full-text-bennetts-un-speech-iran-covid-and-not-one-mention-of-palestinians/0000017f-e5c2-da9b-a1ff-edef59c30000>
- MA, Lin and Aihua LIU. A Universal Approach to Metaphors. *Intercultural Communication Studies*. 2008, **17**(1), 260–268.
- MAZID, Bahaa-Eddin. Euphemism and Dysphemism in the War-on-Iraq Discourse. *International Journal of Arabic-English Studies*. 2004, **5**, 171–188.
- Metaphor definition & meaning. *Merriam-Webster* [online]. Merriam-Webster, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/metaphor>
- MILES, Matthew B. a Michael A. HUBERMAN. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. 1. Thousand Oaks: Sage Publications, 1994. ISBN 0-8039-4653-8.
- MORGAN, David L. Qualitative content analysis: a guide to paths not taken. *Qualitative Health Research*. 1993, **3**(1), 112–121. DOI: <https://doi.org/10.1177/104973239300300107>
- MORSE, Janice M. a Peggy A. FIELD. *Qualitative research methods for health professionals*. 2. Thousand Oaks: Sage Publications, 1995. ISBN 0803973276.
- NORDQUIST, Richard. What is the target domain in a conceptual metaphor?. *ThoughtCo* [online]. ThoughtCo, 2020 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://www.thoughtco.com/target-domain-conceptual-metaphors-1692527>
- NURKHAMITOV, Marsel Radikovich, Elena Nikolaevna ZAGLADINA and Irina Zinov'evna SHAKHNINA. Special aspects of military and political euphemisms usage in modern English press. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2019, **8**(2), 83–87. DOI: <https://doi.org/10.2478/ajis-2019-0019>
- OCHA. Occupied Palestinian territory: Protection of civilians report: 24 - 31 May 2021 - occupied Palestinian territory. *ReliefWeb* [online]. ReliefWeb, 2021 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/occupied-palestinian-territory-protection-civilians-report-15>
- ORIN, Deborah. Axis of Weasel – Germany and France Wimp Out on Iraq; Colin Raps French, German Wimps. *The New York Post* [online]. The New York Post, 2003 [cit. 2022-10-25]. Available from: <https://nypost.com/2003/01/24/axis-of-weasel-germany-and-france-wimp-out-on-iraq-colin-raps-french-german-wimps/>

- ORTONY, Andrew. *Metaphor and thought*. 2. Illinois: Cambridge University Press, 1993. ISBN 9781139173865. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865>
- Palestinian people don't want an Intifada, says Israeli former intelligence officer [Video]. *Youtube* [online]. i24NEWS English, 2021a [cit. 2022-10-25]. Available from: https://www.youtube.com/watch?v=K7Ln_CBT-UY
- SABBAH, Farah. Conceptual Metaphors of War in News Reports Covering the 2003 Invasion of Iraq by The New York Times and The Daily Star. *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching 2010*. 2010, **5**, 155-172.
- SCHÖN, Donald A. Generative metaphor: A perspective on problem-setting in social policy. In: ORTONY, Andrew. *Metaphor and Thought*. 2. Illinois: Cambridge University Press, 1993, s. 137–163. ISBN 9780521405614. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.011>
- SCHÖN, Donald A. Source Domain and Target Domain. *Metaclara* [online]. 1993 [cit. 2022-10-26]. Available from: http://metaclara.com/Metaphor/web_axonfiles/sourcetarget.htm
- SILKOFF, Shira a Aaron REICH. IDF strikes Gaza targets following rockets launched into Israel's South. *The Jerusalem Post* [online]. The Jerusalem Post, 2021 [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://www.jpost.com/breaking-news/rocket-attacks-in-the-south-679218>
- ST. CLAIR, Robert N. Social Scripts and the Three Theoretical Approaches to Culture. *Intercultural Communication Studies*. 2008, **17**(4), 171-183.
- STEUTER, Erin a Deborah WILLS. *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the War on Terror*. 1. Plymouth: Lexington Books, 2009. ISBN 978-0-7391-2198-6.
- The Top 7 Israeli News Sources in English. In: *Jewish Community Relations Council* [online]. Jewish Community Relations Council, 2017 [cit. 2022-10-25]. Available from: https://cdn.fedweb.org/fed-110/2/The_Top_7_Israeli_News_Sources_in_English.pdf
- The U.S. War in Afghanistan. *Council on Foreign Relations* [online]. Council on Foreign Relations, 2021 [cit. 2022-10-24]. Available from: <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>
- THOMPSON, Allan. *The Media and the Rwanda genocide*. 1. London: Pluto Press, 2007. ISBN 13 978 0 7453 2626 9.
- TOI staff. Netanyahu vows unrelenting response to Hamas; Arab-jewish violence spreads. *The Times of Israel* [online]. The Times of Israel, 2021 [cit. 2022-10-26].

Available from: <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-vows-unrelenting-response-to-hamas-arab-jewish-violence-spreads/>

TRAVERS, Karen a Byron Z. WOLF. Obama Libya Speech: U.S. 'Interests and Values' at Risk. *ABC News* [online]. ABC News, 2011 [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://abcnews.go.com/Politics/target-libya-president-obama-explain-mission-gadhafi-forces/story?id=13239367>

WP Company. Transcript: Rumsfeld Addresses 101st Airborne. *The Washington Post* [online]. The Washington Post, 2001 [cit. 2022-10-26]. Available from: https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/rumsfeld_text112101.html

YNET NEWS. Your News from Israel - May 18, 2021 [Video]. *Facebook* [online]. 2021a [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://www.facebook.com/watch/?v=1377480805958452>

YNET NEWS. Your News from Israel - May 23, 2021 [Video]. *Facebook* [online]. 2021b [cit. 2022-10-26]. Available from: <https://www.facebook.com/ynetenglish/videos/772686143611766>

Studentská sekce

Ázerbájdžán

Lenka Klugerová, Vít Polák

Ázerbájdžán, země pro mnohé neznámá a pro některé z nás vůbec první muslimskou zemí, kterou jsme měli tu čest navštívit. Když jsem poprvé doma zmínila, že bych se chtěla vydat do tohoto koutu světa, všichni rodinný příslušníci, a i blízké okolí se mě ptalo, zda jsem se dočista nezbláznila. Chvilí mi proto trvalo, než jsem s pomocí fotek, článků a autentických vyprávění mé nejbližší přesvědčila, že se nejedná o sebevražednou akci. Mezi lidmi bohužel stále přetrvává jakási zarytá představa, že každý stát s koncovkou „-án“ je válečnou zemí zmítající se v ozbrojených konfliktech, chudobě a sociálních nepokojích. Proto mi dovozte, milí čtenáři, přiblížit vám naše zážitky a poznatky z této kouzelné cesty. Ázerbájdžán totiž není žádná nuda ... už vůbec ne poušť!

Na návštěvu Ázerbájdžánu jsme se velmi těšili. Většina z nás měla jen velmi hrubou představu o tom, co nás na cestě za dobrodružstvím čeká. Někteří již měli předešlé zkušenosti z návštěvy Arménie, která se však kulturně v mnoha věcech liší. A byla to právě kultura Azerů a přítomnost národnostních menšin, co nás do tohoto státu na pomezí Evropy a Asie lákalo. Co bychom to byli za studenty a milovníky kulturních studií, kdybychom tuto příležitost nevyužili. Nicméně nic z toho by se neuskutečnilo bez obrovského zápalu a nadšení docenta Petra Kokaisla, který tuto malou expedici s naší pomocí naplánoval. Navíc v průběhu našeho výletu využil své odborné znalosti z cest a studií postsovětského prostoru, a i díky své ruštině, která stále patří v těchto končinách k nepostradatelné výbavě každého cestovatele, nám ke všemu poskytl potřebné a zajímavé informace. Zato mu náleží naše velké Díky.

Pro navození atmosféry začínáme vyprávění se sklenkou dobrého ázerbájdžánského vína. Snažíme se tak myšlenkami přenést do chvíle, kdy naše cesta začala.

V podvečer 24. dubna odlétáme z Prahy v kompletní sestavě. Kromě počátečních „porodních bolestí“, mezi které patřilo získání azerského víza nebo sbalení si věcí do baťůžku o velikosti 40 x 30 x 20 cm na 12 dní, jsme vše úspěšně zvládli a v brzkých ranních hodinách

tamního času přistáváme v Baku, hlavním městě Ázerbájdžánu. Během kontrol na letišti jsme velmi rychle pochopili, že arménské razítko v pase nebudí zrovna pozitivní pocity u pracovníků pasové kontroly. Ještě štěstí, že tento „cejch“ měla v osobním dokladu jen asi polovina naší delegace.

Obrázek 1. Vzhůru za dobrodružstvím

Baku

V Baku se nachází mnoho krásných památek, jako je například Panenská věž. Ta dokonce patří k ázerbájdžánským symbolům a můžeme ji nalézt na poštovních známkách či na bankovkách národní měny, zvané manat.

Obrázek 2. Poštovní známky s vyobrazením Panenské věže (r. 1922, 1990, 1992).

Ve staré části města nás lákají historické budovy, minarety a mešity. Pouliční trhy naopak nabízí návštěvníkům vůni koření, chuť tradičního čaje a kouř z vodních dýmek. Když mjíme prodejce s perskými koberci, připadáme si skoro jak v perské pohádce. Tento pocit však při pohledu na ceny koberců mizí stejně rychle, jako se objevil. Město Baku je typické svou chudou periferií a bohatým moderním centrem.

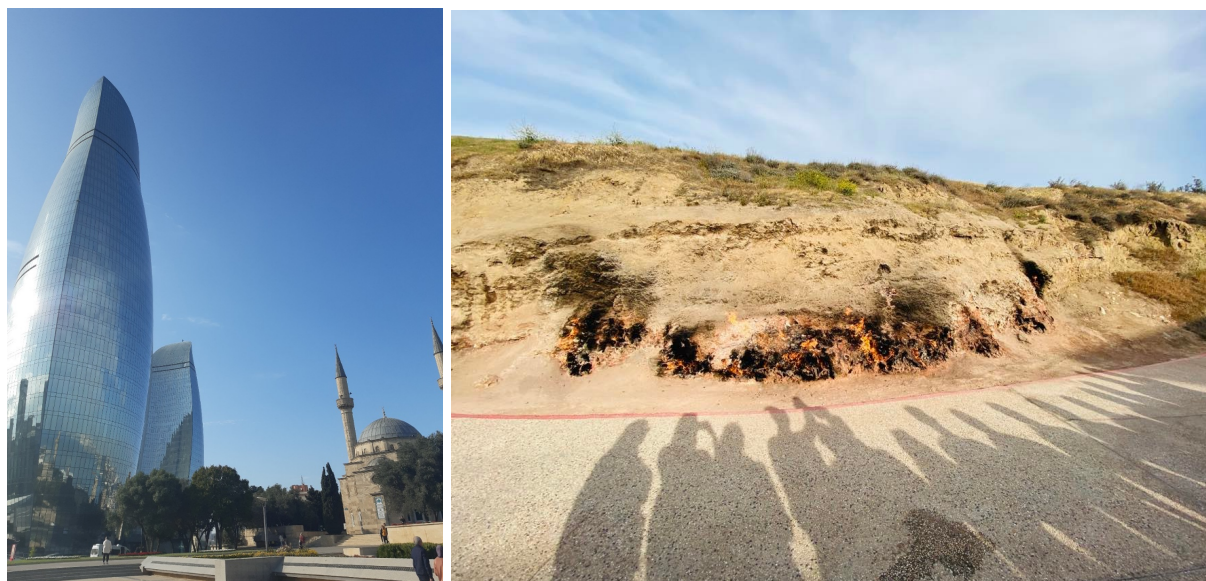

Obrázek 3. Panenská věž v Baku

Obrázek 4. Prodejna s perskými koberci ve starém městě Baku

Nad tradičními uličkami ve starém městě ční do výšky prosklené budovy „Flame towers“, které se řadí k dominantám této metropole. Dojem vlastně nekazí ani fakt, že se kvůli špatné statické minimálně dvě ze tří věží nemohou využívat. Za zmínku stojí také nákupní centrum ve tvaru květu (tzv. Baku flower), či ruské kolo, které během projížďky nabízí kromě výškové nevolnosti překrásný výhled na celé město a pobřeží Kaspického moře. Raritou, kterou jen tak nikde nevidíte, je hořící „hora“ Yanardag. Slovo hora dávám do uvozovek úmyslně, protože toto místo vypadá všelijak, ale rozhodně ne jako hora. Ostatně, posuďte sami.

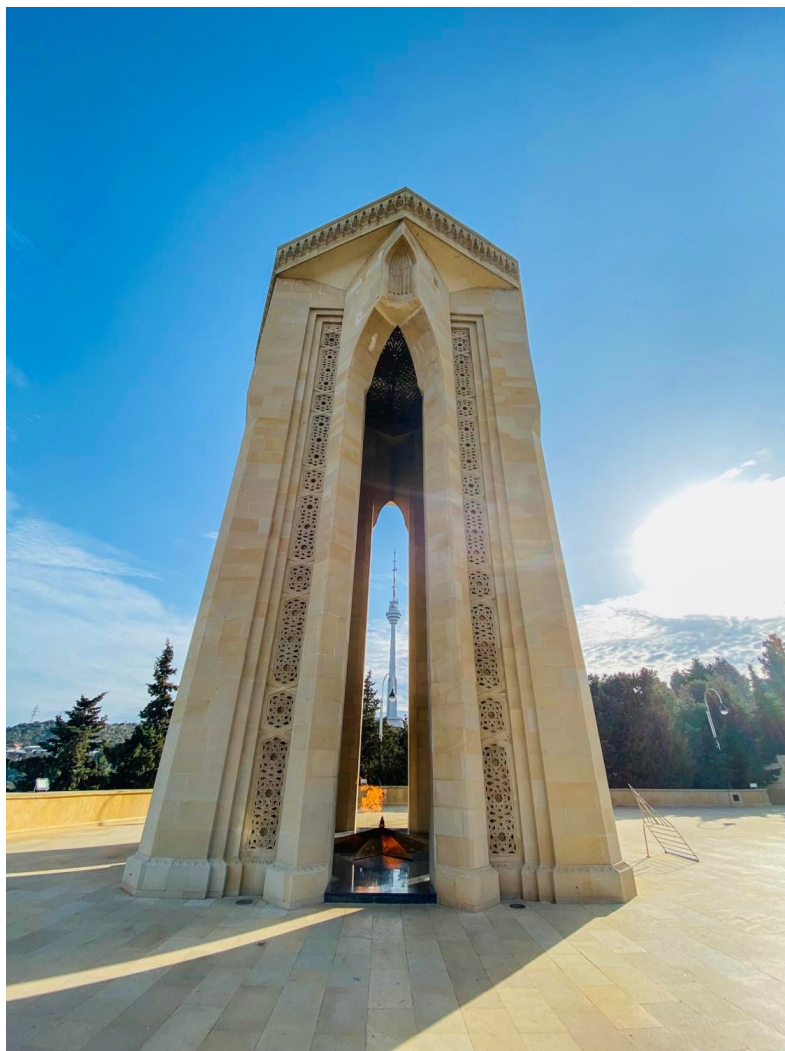

Obrázek 5, 6. Plamenné věže a mešita v Baku. Hořící „hora“ Yanardag.

Obrázek 7. Výhled na moderní centrum v Baku

Při putování městem nelze přehlédnout svatyni v Aleji mučedníků. Tento komplex byl vybudován jako připomínka vojenské intervence Sovětské armády v roce 1990. Tuto tragickou událost si zde obyvatelé připomínají každého 20. ledna a tento den nazývají „Černým lednem“.

Obrázek 8. Věčný oheň v Aleji mučedníků

Z hlavního města se přesouváme o kousek dál, a sice do provincie Qobustan. Tam jsme navštívili bahenní sopky, které vznikají díky únikům plynu z podzemních ropných ložisek. Dalším cílem v provincii Qobustan jsou skalnaté vrcholky nad městem, které uchovávají skalní rytiny, údajně až 15 000 let staré. Po zbytek dne máme příležitost ochutnat místní tradiční pokrmy, jako *gutab*¹, *dolma*², kebab, *dušbara*³, či sladký desert *katmer* z listového těsta s medem a pistáciemi.

¹ Gutab je ázerbájdžánský tradiční chléb s bylinkami a kořením sumak (z šišky škumpy).

² Závitky v listu vinné révy s kořeněnou rýží.

³ Polévka z jehněčího či hovězího masa s malými knedlíčky plněnými mletým masem.

Obrázek 9. Skalní rytiny v Qobustánu

Obrázek 10. Bahenní sopky

Agdam

Druhý den naší cesty vyrazíme pod záštitou ázerbájdžánského ministerstva školství a za vydatné pomoci českého velvyslanectví v Baku (zvláštní ocenění od nás získává pan Daniel Putík) na výlet do Agdamu, do tzv. Hirošimy Kavkazu. Opuštěné ruiny připomínají nedávnou historii města, které v roce 1993 napadly arménské ozbrojené síly během první války o nedalekou oblast Náhorního Karabachu. Ázerbájdžánské obyvatelstvo bylo vyhnáno a město bylo zpustošeno. Nejzachovalejší památkou tohoto města zůstaly trosky královského paláce a pozůstatek mešity, kterou během války využívali Arméni pro chov prasat. Muslimům, kteří nejedí vepřové maso a považují tento druh zvířete za něco nečistého, nemohl tento podtext v žádném případě uniknout.

Obrázek 11. Agdamská mešita

Obrázek 12. Fragmenty agdamské zástavby (budova bývalé Opery).

Ač fascinováni, tak se smíšenými pocity opouštíme tento kus rozbité země, která ještě teď nese známky krvavých bojů, při kterých umírali jak vojáci, tak i nevinní civilisté.

Židovský Ázerbájdžán

V následujících dnech se přesouváme do severovýchodního cípu Ázerbájdžánu, kde se nachází město Quba se starou městskou částí *Rudá Sloboda*. Ta byla založena přibližně před 200 lety Židy, kteří emigrovali z oblasti bývalé Persie a dnešního Iráku. Odtamtud si do zdejších krajin přinesli jazyk fársí⁴, kterým někteří pamětníci mluví dodnes. Původní obyvatelstvo zde však najdete již velmi zřídka. Mnoho Židů z Quby žije především v Rusku a do města se vrací už jen do svých letních sídel s prvky židovské architektury.

Obrázek 13. Sídlo se židovskými architektonickými prvky

⁴ Forma staré perštiny

V Qubě jsme navštívili synagogu, tamní židovský hřbitov a mužské a ženské lázně *mikve*, určené k rituálním očištěním⁵. Za zmínku rozhodně stojí židovské muzeum, které vypráví příběhy zdejší židovské komunity. Prohlídku této kulturně velmi zajímavé části města jsme zakončili jak jinak než dobrým jídlem v židovském stylu. Servírovaný chod se skládal z trhaného kuřecího masa, zapečených kaštanů, vajec, sýra, to vše dochucené kari a kurkumou. Jako příloha se podávala rýže s čerstvými bylinkami.

Obrázek 14. Interiér jedné ze synagog

Obrázek 15. Stará část židovského hřbitova

⁵ K zajímavostem patří fakt, že ke koupeli se smí používat pouze dešťová voda, která je následně posvěcena rabínem

Obrázek 16. Vstup do židovského muzea

Obrázek 17. Židovské pohoštění

Chinalik a Chinalikové

Jelikož jsme se z toho věčného ochutnávání a přecpávání dostali do stavu konstantní sytosti (což byla příjemná změna v porovnání s předešlou expedicí v Arménii, kde jsme naopak pociťovali stav konstantního hladu), odhodlali jsme se k opravdové horské turistice. Nic na tom nemění to, že jsme celou cestu jeli autobusem a k našim největším obavám patřil stav a teplota brzdových kotoučů vozidla. Cílem se stala horská vesnice Chinalik / Xinaliq⁶, kde žije již 5 000 let velmi zajímavé etnikum s vlastním písmem, peršansko-azerskou kulturou a historií. V tamním „vysokohorském koloniálu“ ochutnáváme tradiční černý čaj. Poté, co jsme nuceni upustit od návštěvy zoroastrijského chrámu, ke kterému je potřeba povolení úřadů, nám byla nabídnuta vyjížďka k horským vodopádům. Při dotazu na způsob dopravy na místo určení nám bylo nabídnuto svezení terénním autem. Co si pod tímto dopravním prostředkem v tamních končinách máme představit nám došlo až ve chvíli, kdy jsme se již škrábali na korbu jakési vejtrasky. No nic, nasadit pláštěnky a vzhůru k vodopádům!

Obrázek 18, 19. Náš kouzelný povoz na cestě k vodopádům. Cesta k vodopádům.

⁶ Vesnice Xinaliq se nachází ve výšce 2 300 metrů nad mořem v Kavkazských horách.

Obrázek 20. Kombinace islámu a perského zoroastrismu lze vidět na trámu tamní mešity

Obrázek 21. Výhled na Kavkazské pohoří

Naše kouzelná návštěva v horách končí a my se odebíráme zpět do hotelu, kde strádáme plány na další dny. Jelikož se nám po sportovním výkonu a adrenalinových zážitcích opět navrátila chuť debužirovat a dostáváme ještě ten večer doporučení na jistou oblast s nejchutnějším ázerbájdžánským vínem, máme jasno. Jedeme do *Ivanovky!*

Ivanovka

Mimo gurmánské zážitky nabízí tato vesnice také zajímavý etnicko-národnostní mix Azerů, Rusů a Ukrajinců. Z nábožensko-kulturního hlediska pak stojí za zmínku zdejší starověcí náležící k odnoži pravoslaví. Tato věrouka se zde objevila společně s Rusy, kteří se do těchto oblastí dostali přibližně před 250 lety. Kromě nich žijí ve vesnici i Rusové-baptisté.

Po cestě za poznáváním dalších koutů země zastavujeme v nitru hor ještě ve vesnici Lahič, která je známá díky umění tamních kovotepců mědi. Navštívujeme zde různé řemeslné dílny, ve kterých se utváření honosné měděné nádoby na čaj, nakupujeme zásoby čaje, šafránu, ale i dalších koření, které provoní celé ulice.

Obrázek 22. Horská vesnice Lahič, která je proslulá kovotepectvím mědi

Obrázek 23. Pouliční trhy ve vesnici Lahič

Obrázek 24. Okolí Ivanovky

Svou návštěvu v Ivanovce zakončujeme posezením u manželského páru Azerky a Ázerbájdžánce z Íránu s velmi zajímavým životním příběhem – setkali se v emigraci v USA. Hostitelé nám dávají ochutnat vlastní vynikající víno z jejich malé vinice a domácí mléčné výrobky. Bohužel vše jednou končí a s lehce ovíněnou hlavou se nám říká nelehké sbohem. Tento den jsme totiž více než jindy okusili nejen dobré jídlo a pití, ale i vstřícnost a pohostinnost tamních obyvatel.

Obrázek 25. Domácí víno hostitele, který si z USA přivezl tamní know-how pro pěstování a produkci vína

Křesťanský Ázerbájdžán

Následující den vyrážíme k vesnici Lekit, kde se nachází nejstarší křesťanské kostely na Kavkaze vůbec. Dle vyprávění místních vystavěla tyto svatostánky albánská apoštolská církev, která je zároveň považována za nejstarší křesťanskou odnož v kavkazské oblasti.

Obrázek 26. Zbytky albánských kostelů

Obrázek 27. Lekit

Pokračujeme v prozkoumávání malebného horského terénu a navštívujeme horskou vesnici, ve které žijí Lezginci. Členové tohoto etnika, kteří se považují za potomky historické oblasti Kavkazské Albánie, žijí ve vysoko položených oblastech severního Ázerbájdžánu a Dagestánu. Oproti většinovému šíitskému islámu vyznávají sunnitskou formu tohoto náboženství. To, že mají svůj vlastní jazyk a písmo, nás už po několikadenním setkávání s rozmanitými národnostními menšinami vůbec nepřekvapilo. S tamními starousedlíky popijíme čaj a pochutnáváme si na tradičním azérském chlebu *lavaš*, který se peče v kruhové peci zvané *tandyr*.

Obrázek 28. Lavaš

Obrázek 29. Výhled na lezginskou vesnici v horách

Při cestě do města Šeki, kde máme tento den domluvené ubytování, nás zaujala ještě jedna sakrální stavba, a to kostel ve městě Kiš. Podle pověsti ho v roce 50 založil sám svatý Bartoloměj, jeden z 12 apoštolů.

Obrázek 30. Kostel údajně založený v roce 50 sv. Bartolomějem

I další den pokračujeme v duchu objevování náboženských tradic. Navštěvujeme město Nic (ano, ten název opravdu existuje a bylo to něco!), a prohlížíme si křesťanský kostel (údajně) z 1. století. Zdejší farář spravuje a duchovně se stará o zdejší etnikum Udinů, kteří se řadí k jednomu z mála křesťanským kulturám v Ázerbájdžánu. Není proto překvapením, že tento kněz je jediný v celé zemi, a proto se musel nechat vysvětit od ukrajinského biskupa. I když Udinové žijí v drtivě většinovém islámském prostředí, nemají s muslimy problém. Jako důkaz zmiňme fakt, že v 90. letech vyčlenil tehdejší prezident azérské národnosti Hejdar Alijev nemalý finanční obnos na rekonstrukci udinského kostela, za což mu jsou dodnes vděční.

Obrázek 31. Udinský kostel, který dle legendy založil jeden ze 70 Ježíšových učedníků, Eliša

Jižní Ázerbájdžán

K závěru naší expedice jsme zamířili do jižních oblastí k hranicím s Íránem.

Cestou jsme se zastavili v národním parku v Kaspickém moři a na poměrně nedávno vzniklém ostrově Kür dili. Velmi plochý ostrov je svou rozlohou 43 km² největším ostrovem Ázerbájdžánu. Ostrov byl dříve spojen s pevninou úzkou kosou. V sovětském Ázerbájdžánu se na ostrově nacházely dvě vesnice, ve kterých žilo kolem 3000 osob. Na úrodné půdě se pěstovala vinná réva a granátová jablka, nacházely se zde farmy pro koně a dobytek. V důsledku stoupající vody v Kaspickém moři v roce 1981 byla silnice z oblasti Neftčala do této oblasti zničena a poloostrov se proměnil v ostrov. Ještě v roce 2016 na ostrově žily 4 azerské rodiny, ale v roce 2020 poslední obyvatel Kür Dili zemřel. Na ostrově žijí zdivočelí koně a krávy – potomci chovaných kolchozních a domácích zvířat.

Obrázek 32. Kür dili

Klima jižního Ázerbájdžánu se vyznačuje stálejšími teplotami a vlhčím ovzduším. I kvůli tomu se u města Lenkoram ve vesnici Istisu pěstuje čaj na tamních plantážích. Pro nás to znamená ideální čas koupit malé balení této komodity, které se nám konečně vejde do našich zoufale nedostačujících přečpaných zavazadel.

Obrázek 33. Čajové plantáže

Ve zdejších kraji žijí Talyšové, kteří mají etnicky a kulturně blíže k Íráncům než k Azerům. Bylo nám velkou ctí s jedním z hostitelů poobědvat tradiční talyšské jídlo *lavanga* (kuře plněné jatýrky a vařenými kaštany).

Obrázek 34. Lavanga (talyšská restaurace v Istisu)

Po seznámení se zdejší menšinou a místními obyvateli máme chuť vyrazit někam do přírody. K tomuto účelu jsme si nemohli vybrat lepší lokalitu, neboť v příjemné vzdálenosti od nás se rýsuje pás tzv. Hyrkánských lesů, který se táhne po celé délce jižního pobřeží Kaspického moře. Odpoledne proto trávíme příjemnou procházkou a máme možnost vidět mnoho endemických druhů rostlin. Za zmínku stojí parocie perská, přezdíváný „železný

strom“. Toto lidové pojmenování je odvozeno od vlastnosti tohoto dřeva, které ve vodě neplave, ale jde ke dnu. Náš průvodce nám také ukazuje záznamy z fotopastí, které zachycují levharta perského. Jelikož se jedná o velmi plaché zvíře, musíme se bohužel spokojit pouze s videem.

Obrázek 35. Hyrkánské lesy

Teď už nás čekala pouze cesta do Baku, což znamená nesnadné loučení s touto překrásnou zemí.

A to byl poslední střípek z cestování po Ázerbájdžánu. Během našich toulek jsme urazili tisíce kilometrů, navštívili nespočet minorit a snažili se pochopit azerskou mentalitu. Dále jsme protnuli 10 vegetačním pásem a tím dokázali některým z nás, že Ázerbájdžán není jen jedna velká poušť. Navzdory stálému geopolitickému pnutí mezi Arménií a Ázerbájdžánem jsme zažili, že i přesto všechno se v tomto státu dá žít v míru a rozhodně stojí za to ho navštívit.

Obsah

Recenzované články:

REPARATIONS FOR HISTORICAL INJUSTICE AND INTERGENERATIONAL TRAUMA Tom Flanagan <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190201</i>	3
ODŠKODNĚNÍ ZA HISTORICKOU KŘIVDU A MEZIGENERAČNÍ TRAUMA Tom Flanagan <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190201cs</i>	15
КАВАИ: ФЕНОМЕН РОЗТОМИЛОСТИ В ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЕ А СПОЛЕЧНОСТИ Igor Pruša <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190202</i>	27
ЭТНИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ГРУППЫ САМАРКАНДА И ИХ ВИЗУАЛЬНЫЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ В ЭПОХУ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ Azim Malikov, Tereza Hejzlarová, Kenzhe Torlanbayeva <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190203</i>	48
SOVIET NATIONALITY POLICY TOWARDS KURDS, 1917-1956 J. Otto Pohl <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190204</i>	78
SOVĚTSKÁ NÁRODNOSTNÍ POLITIKA VŮČI KURDŮM V LETECH 1917-1956 J. Otto Pohl <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190204cs</i>	93
THE ROLE OF LANGUAGE IN UNDERSTANDING CONFLICT Jakub Kovář <i>DOI: 10.7160/KS.2022.190205</i>	107

Studentská sekce:

ÁZERBÁJDŽÁN Lenka Klugerová, Vít Polák.....	134
---	------------